

BAKI BEYNƏLXALQ
MULTIKULTURALİZM MƏRKƏZİ
BAKU INTERNATIONAL MULTICULTURALISM CENTRE

Azərbaycan
Milli Elmlər Akademiyası

Azərbaycan
Yaradıcılıq Fondu

Multikulturalizm

1 2017

yanvar-fevral-mart

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi,
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
və Azərbaycan Yaradıcılıq Fondunun
birgə nəşri

BAKİ
2017

Redaksiya heyəti

Aleksandr İşeyn
Allahşükür Paşazadə
Anar Rzayev
Asif Hacıyev
Aytən Mustafayeva
Aytən Qəhrəman
Azərpaşa Nəmətov
Etibar Babayev
Etimad Başkeçid
Firdovsiyyə Əhmədova
İsa Həbibbəyli
Kamal Abdulla
Kamran İmanov
Qismət Rüstəmov
Lidiya Qranovskaya
Mehman Qaraxanoğlu
Milix Yevdayev
Natiq Rəsulzadə
Nəriman Qasımoğlu
Paşa Əlioğlu
Rəhilə Qeybullayeva
Rəşad Məcid
Robert Mobili
Sevda Sultanova
Sərdar Fərəcov
Vaqif Abbasov

Beynəlxalq redaksiya şurası

Aleksandr Nesterov (*Rusiya*)
Aleksandr Qriç (*ABŞ*)
David Qotsiridze (*Gürcüstan*)
Didye Frankfurt (*Fransa*)
Eero Tarasti (*Finlandiya*)
İrma Ratiani (*Gürcüstan*)
Klaus Volf (*Almaniya*)
Maija Burima (*Latviya*)
Ramazan Qorxmaz (*Türkiyə*)
Sandro Teti (*İtaliya*)
Sudha Svarnakar (*Braziliya*)
Takayuki Yokota Murakami (*Yaponiya*)
Tereza Damasio (*Portuqaliya*)
Valeri Pines (*ABŞ*)
Vidas Kavalyauskas (*Litva*)
Yeva-Mariya Aux (*Almaniya*)

Baş redaktor

Fəxri Uğurlu

Baş redaktorun müavini

Tahir Kazımlı

Redaktorlar

Azər Qaraçənli
Sərraf Balaxan
Yelena Korneva

Məsul katib

Taleh Eminoğlu

Texniki direktor

Fuad Cəfərov

Texniki redaktor

Əliş Mirzallı

Dizayner

Mətanət Qaraxanlı

Korrektor

Kəmalə Cəfərli

Üz qabığının 1-ci səhifəsi – Multikulturalizm monumenti (Kanada, Toronto, müəl. Fransisko Pirelli).

Dörd oxşar abidə dünyanın müxtəlif yerlərində – Buffalo (CAR), Çançun (Çin), Sarayevu (Bosniya və Herseqovina), Sidney (Avstraliya) şəhərlərində yerləşir.

Üz qabığının 4-cü səhifəsi – Naxçıvan şəhərindəki Dədə Qorqud abidəsi. Abidə 1999-cu ildə "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının 1300 illik yubileyi şərəfinə ucaldılmışdır.

Müəllif: Naxçıvan Muxtar Respublikasının əməkdar incəsənət xadimi Elman Cəfərov.

Redaksiyanın ünvanı:

Az1001, Bakı şəhəri, N.Rəfibəyli küç., 6

tel.: (+994 12) 492 33 29

e-mail: multikulturalizmjurnali@gmail.com

facebook: Multikulturalizm jurnalı

Jurnal ildə 4 dəfə nəşr olunur.

Qeydiyyat: 05/ƏN11-5-5946

Materiallardan istifadə edərkən jurnala istinad vacibdir.

© "Multikulturalizm" jurnalı, 2017

İÇİNDƏKİLƏR

RƏSMİ

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2017-ci ilin Azərbaycan Respublikasında "İslam Həmrəyliyi İli" elan edilməsi haqqında Sərəncamı.....	6
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin "İslam həmrəyliyi – zamanın çağırışı" Beynəlxalq konfransının iştirakçılarına təbrik məktubu....	8
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Novruz bayramı münasibətilə Azərbaycan xalqına təbriki.....	10
Xocalı yürüşü.....	12

AZƏRBAYCANÇILIQ

Azərbaycanın görkəmli dövlət, ictimai və elm xadimi Əziz Əliyevin anadan olmasının 100 illiyinə həsr edilmiş təntənəli yubiley gecəsində Ulu Öndər Heydər Əliyevin nitqi.....	16
---	----

İSLAM HƏMRƏYLİYİ İLİ

Klassik irsimizdə həmrəylik çağırışları.....	25
Azad NƏHMƏDOV – İslam həmrəyliyi və müasirlik.....	29
Mahmoud HAIDAR – La théologie du rapprochement: Le christianisme catholique contemporain et le dialogue avec l’Islam.....	32

FORUMLAR, KONFRANSLAR, DƏYİRMİ MASALAR

"İslam həmrəyliyi – zamanın çağırışı" Beynəlxalq konfransının gündəliyi.....	40
--	----

MULTİKULTURALİZM MƏSƏLƏLƏRİ

Zöhrə ƏLİYEVƏ – Multikultural vətəndaşlıq məsələsinə dair.....	46
Adilə ABDULLAYEVƏ – Multikulturalizmə dair ədəbiyyatın təbliğində Azərbaycan Milli Kitabxanasının əsas fəaliyyət istiqamətləri.....	50

DİN TARİXİMİZDƏN

Əli FƏRHADOV – Müsəlman həmrəyliyinin və multikulturalizmin mükəmməl ifadəsi.....	55
--	----

HOMO SAPIENS

Mətləb AĞA – Bizi gələcəkdə nə gözləyir?.....	58
--	----

AXUNDOV ZALI

Azər QARAÇƏNLİ – Birləşmə (hekayə).....	67
--	----

HÖTE ZALI

Dünya ədəbiyyatından poetik tərcümələr – Ramiz Rövşənin təqdimatında.....	74
--	----

MM – MULTİKULTURALİZM MOZAIKASI 91

IV Beynəlxalq multikulturalizm qış məktəbi.....	103
---	-----

REGION

“Multikulturalizm” təqdim edir: Şimal-Qərb bölgəsinin rəngi.....	111
---	-----

Azərbaycan İslam aləmində çox böyük hörmətə malik bir ölkədir. Baxın, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının rəhbərləri bizim ölkəmizə necə yüksək qiymət verirlər. Bəzən bir-biri ilə yola getməyən müsəlman ölkələri də bizə böyük hörmətlə yanaşırlar. Nəyə görə? Çünki bizim siyasətimiz səmimidir, düzgündür, ədalətlidir, prinsiplidir və cəsarətlidir. Bax, budur bizim siyasətimiz. Bütün bunları nəzərə alaraq, mən 2017-ci ili Azərbaycanda “İslam Həmrəyliyi İli” elan edirəm.

**İlham Əliyev,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti**

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin
2017-ci ilin Azərbaycan Respublikasında
“İslam Həmrəyliyi İli” elan edilməsi haqqında
Sərəncamı**

Azərbaycan uzun əsrlərdən bəri İslam sivilizasiyasının əsas mərkəzlərindən biri olmuşdur. O, İslam dininin yayılmasında və eyni zamanda Müsəlman İntibahının bərqərar olmasında mühüm rol oynamışdır. Bütün bunlar Azərbaycan ərazisində ilk vaxtlardan İslam dininin maddi və qeyri-maddi irsinin formalaşmasına zəmin yaratmışdır. 743-cü ildə tikilən Şamaxı Cümə məscidi və ölkəmizin muzeylərində saxlanılan qədim əlyazmalar bunun bariz nümunəsidir.

Dinlə bağlı sərt qadağaların mövcud olduğu sovet dövrü Azərbaycanında cəmi 17 məscid fəaliyyət göstərdiyi halda, hazırda onların sayı 2000-i ötüb keçmişdir. Həmin məscidlərin 300-dən çoxu tarixi-mədəni abidə kimi qorunur. Azərbaycan dövlətinin İslam dini dəyərlərinə qayğısı sayəsində son illər ərzində İslam mədəniyyətinin qiymətli abidələrindən Bi-biheybət, Təzəpir, Əjdərbəy, Şamaxı Cümə məscidləri və Gəncə şəhərindəki “İmamzadə” kompleksi əsaslı şəkildə yenidən qurularaq təmir olunmuş, ölkəmizin paytaxtında Cənubi Qafqazın ən möhtəşəm məbədi Heydər məscidi inşa edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının, İSESKO-nun, həmçinin müsəlman ölkələrini birləşdirən digər mötəbər qurumların üzvü seçilərək İslam aləmi ilə qarşılıqlı faydalı münasibətlər qurmuş, global əhəmiyyətli bir sıra mühüm mədəni forumların təşkilatçısı kimi çıxış etmişdir.

Azərbaycan tolerantlıq mühitinin təşəkkül tapmasına, multikulturalizmin, mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası dialoqun qurulmasına, İslam dəyərlərinin dünyada təbliğinə böyük töhfələr vermişdir. Azərbaycanın İslam aləmində qazandığı nüfuz 2009-cu ildə Bakı və 2018-ci ildə Naxçıvan şəhərlərinin İslam mədəniyyətinin paytaxtı elan olunmasında öz ifadəsini tapmışdır. IV İslam Həmrəyliyi Oyunlarının 2017-ci ildə Bakı şəhərində keçirilməsi ilə bağlı qərar isə ölkəmizin İslam həmrəyliyinin möhkəmləndirilməsi sahəsində növbəti əməli addımlar atması üçün əlverişli şərait yaradır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq, İslam həmrəyliyinə bərqərar olmasında Azərbaycanın özünəməxsus mövqeyinin möhkəmləndirilməsini təmin etmək məqsədi ilə qərara alıram:

1. 2017-ci il Azərbaycan Respublikasında “İslam Həmrəyliyi İli” elan edilsin.

2. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti 2017-ci ilin Azərbaycan Respublikasında “İslam Həmrəyliyi İli” elan edilməsinə dair tədbirlər planını bir ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin.

İlham Əliyev,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 10 yanvar 2017-ci il

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin
“İslam həmrəyliyi – zamanın çağırışı”
Beynəlxalq konfransının iştirakçlarına
təbrik məktubu**

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Sizi – “İslam həmrəyliyi – zamanın çağırışı” mövzusunda Bakıda keçirilən Beynəlxalq konfransın iştirakçılarını səmimi qəlbdən salamlayıram, ən xoş arzu və diləklərimi yetirirəm.

Avropa ilə Asiyanın qovuşuğunda yerləşən qədim Azərbaycan torpağında müxtəlif dinlərə, ayrı-ayrı mədəniyyətlərə mənsub insanlar tarix boyu əmin-amanlıq şəraitində yaşamışlar. Azərbaycan xalqı bu gün də özünün dərin tarixi köklərə malik zəngin tolerantlıq və multikulturalizm ənənələrini qoruyur, sivilizasiyalararası dialoqa, islam daxili və konfessiyalararası həmrəyliyə öz töhfələrini verir. Buna görə də zamanın çağırışlarına səs verən İslam həmrəyliyinə həsr olunmuş konfransın keçirilmə məkanının dəqiq seçilməsi şübhəsizdir.

Məmnuniyyət hissi ilə qeyd etmək istəyirəm ki, 2016-cı il ölkəmizdə “Multikulturalizm İli” elan olunduqdan sonra xalqımız öz tarixi mənəvi ənənələrinə sadıqlığını böyük coşğunluqla bir daha nümayiş etdirdi. Bu münasibətlə Azərbaycanda və xaricdə bir sıra əhəmiyyətli və faydalı tədbirlər keçirildi. Dünyada multikulturalizmin Azərbaycan modelinə xüsusi maraq və diqqət yarandı. Bütün bunlar ona gətirdi ki, ötən ilin məntiqi davamı olaraq 2017-ci il Azərbaycanda “İslam Həmrəyliyi İli” elan edildi.

Müasir dünyamızda İslam həmrəyliyinə vacibliyi ilk olaraq İslam daxilindəki həmahəngliyin bərqərar edilməsində özünü göstərir. Bu, müxtəlif məzhəblər arasında dini anlaşılmazlıqların elmi müstəvidə aradan qaldırılması, bütün İslam ölkələri arasında qarşılıqlı hörmət və etibara əsaslanan münasibətlərin qurulmasıdır. Bununla yanaşı, İslam həmrəyliyi dedikdə, həmçinin İslam ilə digər dinlər arasında harmoniyanın yaranması da nəzərdə tutulur. Buna nail olmaq, əslində, dünya dinləri arasında ahəngdar və bir-birinə inamlı münasibətin daha da möhkəmlənməsinə, İslam ölkələri ilə digər ölkələr arasında bəşəri dəyərlərə əsaslanan xoş münasibətlərin inkişafına nail olmaq deməkdir. Bunun üçün çox işlər görmək, real addımlar atmaq lazımdır. Sizin konfransınız Azərbaycanda İslam həmrəyliyi ilə əlaqədar bu istiqamətdə görüləcək işlərin artıq başlanma-

---

sına ciddi bir işarədir. Bu gün İslama və digər konfessiyalara mənsub görkəmli alimlərin və din xadimlərinin dinlərarası mühüm aktual məsələləri belə yüksək səviyyədə müzakirə etmələri özünün müstəsna elmi-dini əhəmiyyəti ilə yanaşı, müsəlman dövlətləri və xalqları, eyni zamanda, dünyaya dövlətləri və xalqları arasında qardaşlıq və əməkdaşlıq əlaqələrinin genişləndirilməsinə xidmət etməlidir. Ümidvaram ki, konfrans nəinki İslam aləmində, bütün dünyada həmrəylik və dostluğun daha da möhkəmlənməsi üçün öz layiqli töhfəsini verəcəkdir.

Bu nəcib fəaliyyətinizdə bir olan uca Allahdan Sizə könül xoşluğu, cansağlığı və konfransınızın işinə uğurlar arzulayıram.

İlham Əliyev,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 15 mart 2017-ci il

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin
Novruz bayramı münasibətilə
Azərbaycan xalqına təbriki**

Əziz həmvətənlər!

Sizi Novruz bayramı münasibətilə səmimi qəlbdən təbrik edir, hər birinizə cənsağlığı və xoş əhval-ruhiyyə arzulayıram.

Novruz bayramı ulu babalarımızın zəngin mənəvi aləmini dolğun təcəssüm etdirir. Ən qədim təsəvvürləri qoruyub saxlamış bu bayram təbiətlə insanın sarsılmaz vəhdətinə dərin ehtiramın ifadəsidir. Odlar diyarına onun hər gəlişi min illərin ənənəsinə uyğun, rəngarəng mərasimlər və el şənlikləri ilə müşayiət olunmuşdur. Milli özünüdərkini təşəkkülündə müstəsna mövqeyə malik Novruz ənənələri çoxəsrlik tarixi keçmişinə daim ehtiramla yanaşan xalqımızın dünya mədəniyyətinə misilsiz töhfələrindəndir. Həmin ənənələrin müqəddəs ərməğan kimi həmişə uca tutulması və layiqincə yaşadılaraq gələcək nəsillərə çatdırılması hər bir azərbaycanlının vətəndaşlıq borcudur.

Bahar bayramı dövlət müstəqilliyimizin nailiyyəti olaraq rəsmi statuslu əsl ümumxalq bayramı səviyyəsində ölkəmizin bütün guşələrində qeyd edilir. Qloballaşma dalğasının geniş vüsət aldığı və dünyanı sürətli dəyişikliklərə məruz qoyduğu bir vaxtda o, tükənməz mənəvi gücü sayəsində dini-mənəvi dəyərlərimizə, tarixi-mədəni irsimizə bağlılığımızın təntənəsinə çevrilmişdir. Yaz bayramı yeniləşdirici ruhu və ilıq nəfəsiylə insanlar arasında səmimi münasibətlərə yol açır, dostluq, mərhəmət və bərabərlik duyğularını gücləndirir, cəmiyyətin inkişafının ahəngdarlığını təmin edir. Onda gələcəyə inam aşılamaq və könuəllərdə ülvi duyğular oyandırır və xeyirxahlığa sövq etmək qüdrəti vardır. Ən yüksək dəyərləri özündə topladığı üçün də belə bir mənəviyyət xəzinəsi bəşəriyyətin mədəni irs nümunələri siyahısında yer almışdır.

Mən torpaqlarımızın müdafiəsində mətinliklə dayanan Azərbaycan əsgərinə bayram təbriklərimi yetirirəm. Vətənimizin ərazi bütövlüyünün qorunması uğrunda şəhid olmuş qəhrəman övladların unudulmaz xatirəsini bir daha ehtiramla yad edərək onlara Allahdan rəhmət, yaxınlarına səbir diləyirəm.

Dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinin rəmzi Novruz bayramını xaricdə yaşayan soydaşlarımızın milli məfkurə işığında bizimlə birgə qeyd etmələri onlarda yurdumuza bağlılıq hissələrini gücləndirir.

Arzu edirəm ki, öz gəlişiyə bu gözəl bayram hər evə, hər ocağa bol ruzi-bərəkət gətirsin və hamınıza yeni sevinclər bəxş eləsin.

Xalqımızın əziz Novruz bayramı mübarək olsun!

Bayramınız mübarək olsun!

İlham Əliyev,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 17 mart 2017-ci il

Xocalı soyqırımının 25-ci ildönümü ilə əlaqədar Bakıda ümumxalq yürüşü keçirilib

XX əsrdə bəşər tarixinə Xocalı soyqırımı kimi daxil olan qanlı faciənin 25-ci ildönümü ilə əlaqədar 2017-ci il fevralın 26-da Bakıda ümumxalq yürüşü keçirilib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və Birinci vitse-prezident xanım Mehriban Əliyeva yürüşdə iştirak ediblər.

Paytaxtın Azadlıq meydanından başlayan və 40 mindən çox insanın iştirak etdiyi ümumxalq yürüşünün məqsədi Xocalı soyqırımı qurbanlarının xatirəsini ehtiramla yad etmək, erməni faşistləri tərəfindən insanlığa qarşı törədilmiş bu vəhşi cinayəti yenidən dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırmaqdır.

Ön sırasında Prezident İlham Əliyevin və Birinci vitse-prezident xanım Mehriban Əliyevanın olduqları yürüş iştirakçıları Xocalı soyqırımı qurbanlarının xatirəsinə Bakının Xətai rayonunda ucaldılmış abidəyə doğru hərəkət ediblər.

Ümumxalq yürüşünün iştirakçıları əllərində qanlı qırğının günahsız qurbanlarının – xüsusi qəddarlıqla qətlə yetirilmiş uşaqların, qadınlara və qocaların portretləri, 25 il bundan əvvəl törədilmiş hadisələrin dəhşətli səhnələrini əks etdirən fotosəkillər, faciənin təqsirkarlarından cavab tələb etmək, onları cəzalandırmaq, bu soyqırımına beynəlxalq səviyyədə siyasi-hüquqi qiymət vermək barədə çağırışlar və soyqırımı qurbanlarının adları, soyadlarının əks olunduğu Azərbaycan, rus, ingilis, fransız dillərində plakatlar və transparantlar tutmuşdular. Marşrut boyunca yolların kənarlarındakı moni-

torlarda, binaların fasadlarında və balkonlarında “Dünya Xocalı soyqırımını tanımalıdır!”, “Xocalıya ədalət!”, “Xocalını unutmayın!”, “Rədd olsun erməni faşizmi!”, “Xocalı – XX əsrin soyqırımı”, “Cinayətkarlar cəzasız qalmayacaqlar!”, “Xocalı soyqırımı – 25 il” və s. çağırışlar və şüarlar nümayiş etdirilirdi.

İnsanların hüznü çöhrələrinə baxanda görünürdü ki, ötən 25 il Xocalının dinc sakinlərinə qanlı divan tutulmasının dəhşətlərini yaddaşlardan silə bilməyib. Bircə gecədə yerlə yeksan edilmiş bu Azərbaycan şəhərinin adı indi Xatın, Liditse və Sonqmi ilə qoşa çəkilir.

Bütövlükdə bu ümumxalq yürüşü Azərbaycanın Xocalı soyqırımı ilə bağlı apardığı genişmiqyaslı işin növbəti mərhələsidir. Dünya Xocalı qırğını haqqında əsl həqiqəti bilməli, başa düşməlidir ki, XX əsrin sonunda bütün sivil bəşəriyyətin gözü qarşısında törədilmiş bu vəhşiliyə laqeydlilik, yüzlərlə dinc insanın ölümündə təqsirkar olanların cəzalandırılmaması belə faciələrin planetin hər bir nöqtəsində təkrarlanmasına gətirib çıxara bilər. Bu yürüş həm də Azərbaycan xalqının sıx birliyini, onun öz şəhidlərinin xatirəsinə ehtiramını, işğal altındakı torpaqların azad olunması və ölkənin ərazi bütövlüyünün bərpası üçün əlindən gələni etmək əzmini nümayiş etdirdi.

Xocalı soyqırımı qurbanlarının abidəsinin ətrafında fəxri qarovul dəstəsi və tər çiçəklər düzülüşdü.

Prezident İlham Əliyev Xocalı soyqırımı abidəsinin önünə əklil qoydu, faciə qurbanlarının xatirəsini ehtiramla yad etdi.

Birinci vitse-prezident xanım Mehriban Əliyeva, Baş nazir Artur Rəzizadə, Milli Məclisin Sədri Oqtay Əsədov, Prezident Administrasiyasının rəhbəri Ramiz Mehdiyev, Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyeva, Arzu Əliyeva, Heydər Əliyev abidəsinin önünə tər güllər qoydular.

Dövlət və hökumət rəsmiləri, Milli Məclisin deputatları, nazirlər, komitə və şirkətlərin rəhbərləri, diplomatik korpusun nümayəndələri, dini konfes-

siyaların başçıları, habelə qırğından xilas ola bilməmiş Xocalı sakinləri də abidənin önünə güllər düzdülər.

***

1992-ci il fevralın 25-dən 26-na keçən gecə Azərbaycanın Xocalı şəhərində ermənilərin törətdikləri dəhşətli hadisələr xalqımızın tarixinə qanlı hərflərlə yazılıb. O gecə silahlı erməni dəstələri keçmiş sovet ordusunun Xankəndidə yerləşən 366-cı motoatıcı alayının ağır texnikası və şəxsi heyətinin köməyi ilə Azərbaycanın bu qədim şəhəri üzərinə hücum edib və onun dinc əhəlisinə amansızcasına divan tutub.

Xocalı soyqırımının qanlı statistikasını belədir: Hücum zamanı şəhərdə olmuş 3 min nəfərdən 613-ü, o cümlədən 106 qadın, 63 uşaq və 70 qoca xüsusi qəddarlıqla öldürülüb, 487 nəfər, o cümlədən 76 uşaq ağır yaralanıb, 1275 nəfər girov götürülüb və insanı alçaldan işgəncələrə məruz qalıb, 197 nəfərin taleyi hələ də məlum deyil. Səkkiz ailə tamamilə məhv edilib. Həmin insanlar yalnız etnik mənsubiyyətlərinə – azərbaycanlı olduqlarına görə amansızcasına öldürülüb, işgəncələrə məruz qalıb və şikəst ediliblər.

Ermənilərin bu cəza tədbiri hərtərəfli planlaşdırılıb və yeganə bir məqsədlə törədilib – dinc sakinləri milli mənsubiyyət əlamətinə görə qismən və ya tamamilə məhv etmək. Beynəlxalq hüquqa görə, belə hərəkətlər “soyqırımı” anlayışına uyğundur və dünya ictimaiyyəti tərəfindən bu cür tanınmalıdır.

Qəddarlığı və amansızlığı ilə fərqlənən Xocalı soyqırımı erməni millətçilərinin təcavüzkar siyasətinin ən qanlı səhifələrindən biridir. “Xocalı soyqırımının iyirmi beşinci ildönümü haqqında” Azərbaycan Prezidentinin 2017-ci il 24 yanvar tarixli sərəncamında deyilir: “Xocalı faciəsini törətməklə Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzün miqyasını daha da genişləndirən və Dağlıq Qarabağın hüduqlarından kənara çıxaraq Laçın, Kəlbəcər, Ağdam, Cəbrayıl, Füzuli, Qubadlı, Zəngilan rayonlarını işğal edən Ermənistanın apardığı etnik təmizləmə siyasəti nəticəsində 20 min soydaşımızın həyatına son qoyulmuş, 50

mindən çox insan yaralanmış və əlil olmuş, torpaqlarımızın 20 faizi işğala məruz qalmışdır”.

Xocalı haqqında həqiqətlərin dünyaya çatdırılması, bu faciənin xalqımıza qarşı soyqırımını aktı kimi tanınması üçün Azərbaycan dövləti bütün zəruri addımları atır. Bu sahədə məqsədyönlü fəaliyyət Ümummilli Lider Heydər Əliyev Azərbaycanda siyasi hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra başlanıb. Ulu Öndərin təşəbbüsü ilə Xocalı soyqırımına siyasi-hüquqi qiymət verilib, fevralın 26-sı “Xocalı Soyqırımını Günü” elan edilib. 2008-ci ildə Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə başlanmış “Xocalıya ədalət!” beynəlxalq kampaniyası bu istiqamətdə təbliğat işini daha da fəallaşdırıb. Faciə ilə əlaqədar dəhşətli faktlar bu kampaniya çərçivəsində aparılan işlər sayəsində geniş beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılıb, planetin bütün guşələrində milyonlarla insan erməni millətçilərinin əsl simasına bələd olub, biliblər ki, ermənilər öz sərsəm ideyalarını həyata keçirmək naminə heç nədən, o cümlədən uşaqları belə qətlə yetirməkdən çəkinmirlər. Xocalı soyqırımının dünya miqyasında tanınması istiqamətində aparılan sistemli işin nəticəsidir ki, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı Parlament İttifaqının, Meksika, Pakistan, Çexiya, Peru, Kolumbiya, Panama, Honduras, Sudan, Qvatemala və Cibuti parlamentlərinin müvafiq sənədlərində Xocalıda törədilmiş kütləvi qətlərin soyqırımını aktı olduğu təsdiq edilib. Rumıniya, Bosniya və Herseqovina, Serbiya, İordaniya, Sloveniya, Şotlandiya parlamentləri, eləcə də ABŞ-ın 22 ştatının icra və qanunvericilik orqanları Xocalı faciəsini qətlə kimi qiymətləndirərək qətiyyətlə pisləyiblər.

Hər il olduğu kimi, bu il də Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə dünyanın müxtəlif ölkələrində Xocalı soyqırımını qurbanlarının xatirəsini anma mərasimləri keçirilib. Bu aksiyaların iştirakçılarında Fond tərəfindən hazırlanmış, Qarabağın və Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tarixindən bəhs edən materiallar, bukletlər, fotoalbomlar və kitablar paylanıb. Aksiyalar çərçivəsində ermənilərin vəhşiliklərindən bəhs edən sənədli filmlər nümayiş etdirilib, rəsm sərgiləri təşkil olunub. Qardaş Türkiyədə, ABŞ-da, Almaniyada, Avstriyada, Belçikada, Gürcüstanda, Hollandiyada keçirilən mitinqlər, bir sıra ölkələrdə anım tədbirləri, konfranslar, sərgilər, müsabiqələr ictimaiyyət arasında böyük əks-səda doğurub.

26 fevral yürüşü həm də dünya ictimaiyyətinə bir mesajdır ki, Azərbaycan öz torpaqlarında ikinci erməni dövlətinin yaradılmasına imkan verməyəcək, ərazi bütövlüyünü bərpa edəcək.

***

Fevralın 26-da bütün gün ərzində Xocalı soyqırımını qurbanlarının abidəsi önünə insan axını davam edib. On minlərlə insan soyqırımını abidəsinin önünə tər çiçəklər qoyub, şəhidlərin ruhuna dualar oxunub.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 18 noyabr 2016-cı il tarixində Azərbaycanın görkəmli dövlət və elm xadimi Əziz Əliyevin 120 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında sərəncam imzalayıb. Sərəncamda deyilir ki, 2017-ci ildə Azərbaycanın görkəmli dövlət və elm xadimi Əziz Məmmədkarim oğlu Əliyevin anadan olmasının 120 illiyi tamam olur: "Əziz Əliyev müxtəlif məsul vəzifələrdə çalışaraq dövlət idarəçiliyinin təkmilləşdirilməsində səmərəli fəaliyyət göstərmiş, respublikada səhiyyə sisteminin və tibb təhsilinin formalaşdırılmasına layiqli töhfələr vermişdir. Onun İkinci Dünya müharibəsi illərində apardığı işlər mühüm hərbi-siyasi əhəmiyyətə malikdir. Azərbaycan və Dağıstan xalqları arasında dostluq və qardaşlıq əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsi Əziz Əliyevin adı ilə sıx bağlıdır".

Bununla əlaqədar olaraq "Multikulturalizm" jurnalı Azərbaycanın görkəmli dövlət, ictimai və elm xadimi Əziz Əliyevin anadan olmasının 100 illiyinə həsr edilmiş təntənəli yubiley gecəsində Ulu Öndər Heydər Əliyevin söylədiyi nitqin mətnini oxucuların nəzərinə çatdırır.

Əziz Əliyev qeyri-adi insan idi

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Hörmətli qonaqlar, dostlar!

Bugünkü təntənəli yubiley gecəsi Azərbaycan və Dağıstan xalqlarının görkəmli oğlu Əziz Əliyevin nurlu şəxsiyyətinə, onun 100 illik yubileyinə həsr olunmuşdur. Eyni zamanda, bugünkü mərasim Dağıstan və Azərbaycan xalqlarının dostluq və qardaşlıq bayramıdır.

Biz son illər bu möhtəşəm sarayda Azərbaycan xalqının görkəmli şəxsiyyətlərinin yubileylərini təntənə ilə qeyd etmişik. Bu, çox gözəl ənənədir, bugünkü nəsillərin öz tarixi keçmişinə, görkəmli şəxsiyyətlərinə hörmət və ehtiramını, təşəkkür və minnətdarlığını ifadə edir. Ancaq bugünkü təntənəli yubiley gecəsinin fərqi vardır. Bu da ondan ibarətdir ki, biz Əziz Əliyevin 100 illik yubileyini qeyd edirik, eyni zamanda Dağıstan və Azərbaycan xalqlarının çoxəsrlik dostluq, qardaşlıq tarixinə yeni, gözəl, parlaq səhifələr yazılır.

Aprilin 27-də Dağıstanda, Mahaçqalada Əziz Əliyevin 100 illik yubileyinə həsr olunmuş təntənəli mərasim keçirilmişdir. Azərbaycanın yüksək səviyyəli nümayəndə heyəti də orada iştirak etmişdir. Bu gün biz Dağıstanın yüksək səviyyəli, çox mötəbər nümayəndə heyətini Azərbaycanda qəbul edir, Əziz Əliyevin yubileyini birlikdə qeyd edirik, eyni zamanda, Azərbaycan və Dağıstan xalqlarının dostluq, qardaşlıq bayramını keçiririk. Mən bütün Azərbaycan xalqı adından Dağıstan xalqına hörmət və ehtiramımızı bildirirəm, Dağıstan-Azərbaycan xalqlarının dostluğunun sarsılmaz olduğunu bir daha bəyan edirəm.

Hörmətli qonaqlar, bizim dostlarımız!

Bugünkü təntənə, Əziz Əliyevin 100 illiyinə həsr olunmuş, Dağıstanda və Azərbaycanda keçirilmiş yubiley tədbirləri xalqlarımız, ölkələrimiz, dövlətlərimiz arasında, insanlar arasında olan səmimi dostluq münasibətlərini bir daha nümayiş etdirir. Əziz Əliyev özünün çoxcəhətli fəaliyyəti, humanizmi və qayğıkeşliyi sayəsində Dağıstan və Azərbaycan xalqlarının sarsılmaz dostluğunun simvollarından birinə çevrilmişdir.

Burada Əziz Əliyevin həyat yolu haqqında çox sözlər deyildi. Mən daha çox, daha yaxşı, daha dolğun danışa bilərəm, çünki onu şəxsən tanıyırdım, bir çox illər onunla birlikdə olmuşam. Özü də mənim bildiklərimin bir çoxunu bəlkə də heç kim bilmir. Ancaq bununla belə, vaxtınızı almayacağam. Hesab edirəm ki, deyilənlər tamamilə kifayətdir. Mən yalnız bəzi məqamlar üzərində dayanacağam.

Mən əminəm ki, Əziz Əliyev, – çıxışlarda dəfələrlə deyildiyi kimi, – Azərbaycan xalqının görkəmli nümayəndələrindən biridir. O, lap əvvəldən qeyri-adi insan idi. Onun tərcümeyi-halına diqqət yetirin. İrəvanda rus gimnaziyasında təhsil almaq və oranı qızıl medalla bitirmək, gənc ikən kömək üçün milyonçu Hacı Zeynalabdin Tağıyevə müraciət etmək, ondan bu köməyi almaq və bütün dünyada məşhur olan Hərbi Tibb Akademiyasında ali tibb təhsili almaq üçün Peterburqa getmək – gənclik illərində bunu heç də hər kəs bacarmazdı. Heç də hər kəs bu qədər məqsədyönlü ola bilməzdi. Başqa sözlə, bu qeyri-adi, istedadlı İlahidən gələn insan özünün məqsədyönlüyü, fədakarlığı, zəhmətsevərliyi, biliklərə can atması sayəsində çox şey qazanmış, hərtərəfli insani keyfiyyətlər əldə etmişdi. O, həm həkim, həm alim, həm də səhiyyə təşkilatçısı idi. O, dövlət xadimi, nazir, çətin illərdə Azərbaycanın rəhbərlərindən biri, XX əsrin ən ağır illərində Dağıstanın birinci rəhbəri idi, Moskvada, sonra isə Azərbaycanda məsul işdə çalışmışdı. Ancaq eyni zamanda onun həyatı heç də asan keçmirdi, maneələrlə, çətinliklərlə, özünə qarşı edilən bir çox

Əziz Əliyev

haqsızlıqlarla rastlaşdı. Amma bunların hamısını aradan qaldırır və yolundan dönmürdü.

Bizim üçün xüsusi əhəmiyyəti olan odur ki, Azərbaycan xalqının oğlu Əziz Əliyev yüksək bacarığını, fayda vermək qabiliyyətini yalnız təkə öz respublikasında, ölkəsində nümayiş etdirməmişdir. O, müharibə illərində İranda çox məsul işi uğurla yerinə yetirmiş, Dağıstanın rəhbəri kimi son dərəcə məsuliyyətli vəzifənin öhdəsindən çox gözəl gəlmiş, Moskvada – tərkibində yaşadığımız Sovetlər İttifaqı kimi bir dövlətin paytaxtında müvəffəqiyyətlə çalışmışdır.

Bizim xalqımız üçün bunun xüsusi əhəmiyyəti var, ona görə ki, xalqımız, Azərbaycanın ən yaxşı oğulları təkə öz ölkəsində deyil, həm də başqa ölkələrdə, respublikalarda layiqli yer tuta bilir. Bu, hər bir azərbaycanlının qəlbində çox böyük iftixar hissi doğurur. İkinci Dünya müharibəsi bəşər tarixində ən ağır müharibədir. Böyük Vətən müharibəsi faşizmə, cəhalətə, təcavüzə qarşı müharibə idi. Faşizmə qarşı vuruşanlar, qələbənin təmin olunması işinə öz töhfəsini verənlər, öz fəaliyyəti ilə bu qələbənin çalınmasına kömək edənlər, şübhəsiz, ən yüksək qiymətə və ən yüksək hörmətə layiqdirlər.

Bəli, faşist qoşunları Sovet İttifaqına hücumu keçdikdən sonra qısa bir vaxtda çox irəliləmiş və Qafqaz dağlarının ətəklərinə, Dağıstanın hündəvərinə çatmışdılar. Dağıstan istisna olmaqla, bütün Şimali Qafqaz faşist qoşunları tərəfindən işğal edilmişdi. Onlar Bakıya can atır, Bakı neftini ələ keçirmək istəyirdilər. Bu, baş tutsaydı, müharibənin nəticəsi bəlkə də başqa cür olardı. Sovet ordusu, vətəninin müdafiəsinə qalxan insanlar kütləvi qəhrəmanlıq göstərdilər. Bir neçə gün əvvəl, mayın 9-da biz alman faşizmi üzərində qələbənin 53-cü ildönümünü qeyd etdik. Biz cəbhədə vuruşmuş, arxada qələbəni təmin etmiş, faşizmin qarşısını kəsə bilmiş insanlara indiki nəslin bəslədiyi hissləri bir daha və dönə-dönə ifadə etdik. Belə görkəmli insanlardan biri də Əziz Əliyev idi.

Əziz Əliyev ailə üzvləri ilə

O, ön xətdə, Dağıstanda olmuşdur. Onun qismətinə olduqca çox çətin vəzifələr düşmüş və o, bu vəzifələrin öhdəsindən uğurla gəlmişdir. 1941-ci ilin yayında, Sovet İttifaqına faşistlərin hücumu başladıqdan az sonra sovet qoşunları İrana daxil oldular, Əziz Əliyev Azərbaycan nümayəndələrinin böyük bir qrupuna başçılıq etdi və İranda mürəkkəb şəraitdə xüsusi missiyanı yerinə yetirdi.

Bəli, vaxt gələcək və onun həmin dövrdəki fəaliyyətinin təfərrüatı da aşkara çıxarılacaqdır. Lakin, məsələn, mənə məlumdur ki, o, görkəmli Azərbaycan yazıçıları Süleyman Rüstəm, Mirzə İbrahimov, Süleyman Rəhimov və bir çox başqaları ilə birlikdə orada necə cəsarətlə və ağılla iş aparırdı. Ancaq faşist qoşunları Dağıstan sərhədlərinə yaxınlaşan kimi, – orada son dərəcə mürəkkəb vəziyyət yaranmışdı, – Dövlət Müdafiə Komitəsinin qərarı ilə Əziz Əliyev Dağıstana göndərildi. Dağıstanlılar 1942-ci ilin sentyabrında onların respublikasında vəziyyətin necə olduğunu yaxşı bilirlər. Orada əvvəllər yaşamamış, işləməmiş olan bu adam oraya gəldi və qısa müddətdə bu çoxmillətli diyarı öz ətrafında sıx birləşdirməyə, hamını öz ətrafına toplamağa və onları Dağıstanın müdafiəsinə, deməli, həm də Zaqafqaziyanın, Bakı neftinin müdafiəsinə qaldırmağa müvəffəq oldu. Bu, böyük iş idi və Əziz Əliyev həmin işi gördü. Bu işi o özünün qeyri-adi insani keyfiyyətləri, istedadı, ağıl-zəkası sayəsində həyata keçirdi.

Açığını deyək ki, o vaxtlar Əziz Əliyev Azərbaycanın dövlət xadimləri arasında ali təhsili olan, ziyalılığı, zəngin elmi biliyi ilə fərqlənən bir neçə adamdan biri, bəlkə də yeganə adam idi. Bütün bu keyfiyyətlər qısa müddətdə Dağıstanda vəziyyəti sabitləşdirməkdə, bu respublikanın xalqını Qafqazın müdafiəsi üçün birləşdirməkdə ona kömək etdi. Dağıstanlılar Əziz Əliyev başda olmaqla və bizim ordumuzla, ovaxtkı sovet ordusu ilə birlikdə çox böyük vəzifəni yerinə yetirdilər. Onlar Qafqazı müdafiə etdilər, faşist qoşunlarını irəliləməyə qoymadılar, Bakı neftini xilas etdilər.

Təbii ki, bütün bunlar ali komandanlığın, qoşunların, Qafqazın müdafiəsinə səfərbər edilmiş bütün şəxslərin çox böyük, qəhrəmancasına fəaliyyətinin nəticəsi idi. Lakin Əziz Əliyev başda olmaqla, dağıstanlıların töhfəsi də çox böyük və sanballı olmuşdur.

Sonra Əziz Əliyev Moskvada işlədi. Daha sonra, 50-ci ildə onu yenidən Azərbaycana qayıtdılar, burada Nazirlər Soveti sədrinin müavini işlədi, bir il sonra isə bütün vəzifələrdən çıxardılar, partiya cəzası verdilər, beləliklə də, əslində ona qarşı cinayət etdilər. Mən bunu xatırlayıram.

İndi deyə bilərəm ki, onun çox çətin, ancaq eyni zamanda xoşbəxt taleyi olubdur. O öz həyat yolunda bir çox çətinliklərlə, maneələrlə rastlaşmış, ancaq onları aradan qaldırmışdır. Ədalətsizliklə də qarşılaşmış, amma ruhdan düşməmişdir.

Əziz Əliyev İrəvanda anadan olmuş və artıq 1918-ci ildə özü və bütün ailəsi soyqırımına, deportasiyaya məruz qalmışdır. O, ermənilərin Azərbaycan xalqına qarşı törətdikləri soyqırımını çox gənc yaşında özü görmüş və doğma diyarını tərک edərək Naxçıvana, oradan da Bakıya köçməyə məcbur olmuşdur. O

çalışır, çox iş görürdü, əvəzində 40-cı ildə ona töhmət elan edirlər ki, guya tibb institutunu antisovet ünsürlərdən, millətçilərdən və sairədən təmizləməmişdir.

O, müharibə vaxtı İranda, Dağıstanda nə qədər böyük iş görmüş, Moskvada müvəffəqiyyətlə işləmiş, sonra vətənə qayıtmışdı. Bir il sonra isə onu işdən çıxarmışdılar ki, guya valideynlərinin sosial mənşəyini, bacısının İranda olmasını gizlətməmişdir. Bu paradoks indi artıq bizə məlumdur.

Əziz Əliyev mənə danışdı ki, o, 1938-ci il repressiyasından möcüzə nəticəsində xilas olmuşdur. Onu sonralar, 50-ci illərin əvvəlində repressiya etdilər. İşdən çıxarıb Ortopediya və Bərpa Cərrahiyyəsi İnstitutunun direktoru təyin etdilər, amma tezliklə bu vəzifədən də çıxartdılar. Professoru, elmlər doktorunu, bu qədər xidmətləri olan bir insanı Sabunçu xəstəxanasına adi həkim göndərdilər və o, üç il orada işlədi. Bu, onun ovaxtkı rejimin bilavasitə Mircəfər Bağırov tərəfindən həyata keçirdiyi repressiyalara məruz qaldığı dövr idi.

Əziz Əliyevin heç bir günahı yox idi. Hamı yaxşı bilirdi ki, əri kimi, özü də İran təbəəsi olan böyük bacısı 1938-ci ildə, İran təbəəli azərbaycanlılar buradan çıxarılan vaxt İrana köçməyə məcbur olmuşdu. Bu, məlum idi və heç kim bunu gizlətmirdi. Onun isə boynuna qoyurdular ki, o bu faktı gizlətməmişdir.

Onun ailəsinin sosial mənşəyi də məlum idi. 1926-cı ildə o, Kommunist Partiyasına daxil olmuş, yüksək vəzifələrdə işləmiş, SSRİ, Azərbaycan, Dağıstan ali sovetlərinin deputatı seçilmişdi və sairə. O, müharibə zamanı necə hünər göstərmişdir. 1951-ci ildə isə birdən-birə deyirlər ki, guya o, özünün sosial mənşəyini gizlətməmişdir. Onu repressiyaya məruz qoymaq üçün sadəcə olaraq nəyəsə öcəşmək lazım idi.

Deməliyəm ki, mən özüm də bu repressiyadan əziyyət çəkmişəm. O vaxt mənim Əziz Əliyev ilə qohumluq münasibətlərim yox idi və bu gün geniş ictimaiyyətə bəlkə də ilk dəfə deyəcəyəm ki, mərhum həyat yoldaşım Zərifə xanımla 1948-ci ildə tanış olmuşdum. Az sonra mən Leninqrada oxumağa getdim. 50-ci ildə oradan Bakıya qayıdandan sonra, şübhəsiz ki, öz ailə həyatımı qurmaq, evlənmək fikrində idim. Ancaq mənim mənzil-məişət şəraitim buna imkan vermirdi – anam və qardaşlarımla İçərişəhərdə zirzəmidə kirayədə yaşayırdım. Şərait yox idi və mən mənzil almağımı gözləyirdim.

1952-ci ildə mən ikiotaqlı mənzil aldım. Lakin o vaxt mənə Əziz Əliyevin ailəsi ilə ünsiyyətdə olmaq qadağan edilmişdi. Xatirimdədir, 1951-ci ildə Əziz Əliyev işdən çıxarıldıqda Zərifə xanımla biz görüşdük və o mənə dedi: “Deyəsən, biz bir daha görüşə bilməyəcəyik, çünki atamı işdən çıxarıblar və ona qarşı siyasi ittiham irəli sürüblər. Sən isə dövlət təhlükəsizliyi orqanlarında işləyirsən və bu, sənə zərər gətirə bilər. Odur ki, deyəsən, bizə birlikdə olmaq qismət deyilmiş”. Mən, əlbəttə, etirazımı bildirdim və münasibətlərimiz davam etdi.

Bundan az sonra, – həmin vaxtlar Əziz Əliyevin ailəsini izləyir və onu həbsə almaq üçün fəal məşğul olurdular, – ovaxtkı dövlət təhlükəsizliyi naziri general Yemelyanov məni yanına çağıraraq bu sözləri dedi: “Sən cavan və bacarıqlı işçisən, Leninqradda çox yüksək təhsil alıbsan, təhsili uğurla başa çatdırıbsan, sənənin gələcəyin var. Ancaq sən Əziz Əliyevin ailəsi ilə bütün əlaqələri

kəsməlisən, yoxsa biz səni işdən çıxarmalı olacağıq”. Orqanlarda işlədiyimə və məsələnin nə yerdə olduğunu bildiyimə görə ondan belə ittihamlar üçün nə kimi əsaslar olduğunu soruşdum. O, məni danlayıb dedi: “Sən hələ cavansan və başa düşürsən. Yoldaş Mircəfər Bağırov göstəriş verib və biz onu yerinə yetirməliyik”.

Aradan bir il keçdi. Mənim əlaqələrim qeyri-leqal xarakter aldı, əks halda başqa cür mümkün deyildi. Bir ildən sonra, 1953-cü ilin əvvəllərində general Yemelyanov yenidən məni yanına çağırdı və qəti şəkildə xəbərdarlıq etdi: “Əgər sən öz əlaqələrinə kəsməsən, onda nəzərə al ki, işdən çıxarılaçaqsan, həm də nəinki işdən çıxarılaçaqsan, eyni zamanda ciddi şəkildə cəzalandırılacaqsan”. Artıq o vaxt bilirdim ki, hər şey ona doğru gedir ki, Əziz Əliyevi həbs etməli, onun ailəsini isə Mircəfər Bağırovun göstərişi ilə buradan sürgün etməli idilər.

Əziz Əliyev ailə üzvləri ilə

Amma Allah kömək etdi. 1953-cü ilin martında Stalin öldü, həmin ilin yayında isə Mircəfər Bağırovu əvvəlcə işdən çıxardılar, sonra da həbs etdilər. Bütün bu müddətdə Əziz Əliyev Sabunçuda həkim işləyirdi və onu öz əvvəlki vəzifəsinə – Ortopediya və Bərpa Cərrahiyyəsi İnstitutunun direktoru vəzifəsinə yalnız 1954-cü ilin martında qaytardılar. Bundan sonra mən, necə deyərlər, azadlığa çıxdım və 1954-cü ilin noyabrında öz ailə həyatımı qura bildim.

Qohum olduğumuz illərdə mən Əziz Əliyev ilə çox yaxından ünsiyyət saxlayırdım. Açıqını deyim ki, bütün burada deyilənlərlə yanaşı, o, həm də olduqca gözəl insan idi. Bir insan kimi, bir ata kimi olduqca gözəl adam idi. Sadə, məhrəm, ağıllı həmsöhbət olan bu insan tarixdən, ədəbiyyat və incəsənətdən çox şey bilirdi. Azərbaycanda və Dağıstanda işlədiyi illərdə o, elm xadimləri ilə çox sıx təmasda olurdu. Bütün tibb professorları onun dostları idi, onların çoxunu o hazırlayıb irəli çəkmişdi. Azərbaycan incəsənəti və ədəbiyya-

tının Üzeyir Hacıbəyov, Müslüm Maqomayev, Bülbül, Niyazi, Səməd Vurğun, Süleyman Rüstəm, Qara Qarayev və bir çox başqaları kimi görkəmli xadimləri ilə onun çox yaxın, mehriban və ailəvi münasibətləri vardı. Bütün bunlar ona görə olurdu ki, o, çox ziyalı bir adam idi, yüksək səviyyədə savadlı, mədəni adam olduğuna görə həmişə məhz bu mühitlə təmasda olmağa çalışırdı. Həmin adamlar da onunla yaxın olmaq istəyirdilər. O, hər cəhətdən gözəl insan idi.

Əlbəttə, o, vaxtilə məruz qaldığı repressiyalara görə son illərdə çox həyəcan keçirirdi. Lakin bununla yanaşı, Əziz Əliyev ona qarşı ədalətsizlik edərək repressiya törədənləri də, onların özlərinin nə kimi cəzalar çəkdiyini də gördü. O, nəinki Mircəfər Bağırovun tutulduğunu, həm də 1956-cı ildə Bakıda onun və digər cinayətkarların məhkəmə prosesini də gördü.

Müttəhimlər kürsüsündə Mircəfər Bağırovla birlikdə həmin general Stepan Yemelyanov da əyləşmişdi; o Yemelyanov ki, Əziz Əliyevlə əlaqə saxladığıma görə mənə iki dəfə xəbərdarlıq etmiş və məni danlamışdı. Ona 25 il həbs cəzası kəsildilər. Görün tale necə olur?!. Sonralar, 70-ci illərdə mən MK-nın birinci katibi işləyərkən Yemelyanov öz cəzasını çəkib Bakıya qayıtdı və mənə məktub yazaraq, ona bəzi şəxsi işlərində kömək göstərməyi xahiş etdi. Həyat, bax, belədir.

Bütün bunları ona görə deyirəm ki, öz təəssüratlarımı bölüşmək istəyirəm, həmçinin bildirmək üçün ki, keçmişdə bizim çox xoş, çox yaxşı münasibətlərimiz olubdur, biz onları qiymətləndirməli və unutmamalıyıq. Amma keçmişdə çox ağır hallar da olubdur. Biz elə hallara görə heç zaman yol verməyək. Xalqımız XIX və XX əsrlər ərzində, 1918-ci ildə soyqırımlarına məruz qalıbdır. Sonra Ermənistanda yaşamış azərbaycanlıları 1948-ci ildən etibarən Stalinin xüsusi qərarı ilə yenə də Mircəfər Bağırovun iştirakı ilə zor gücünə Azərbaycana deportasiya etmişlər. Birinci deportasiya əsrin əvvəllərində başlanmışdır. 1918-ci ildə Əziz Əliyevin ailəsi soyqırımına məruz qalaraq deportasiya edilmişdir. Onun orada qalan nəsiləri 1948-1953-cü illərdə köçürülmüşlər. Ermənistanda qalanlar isə 1988-ci ildə Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişə başladığında gözümçixdıya salınmış, məhv edilmiş, zorla oradan çıxarılmışlar.

20-ci, 30-cu, 40-cı, 50-ci illərin repressiyaları totalitar sovet rejiminin bütün sovet xalqına qarşı, xüsusən Azərbaycan xalqına qarşı törətdiyi ən ağır cinayətdir. 37-38-ci illərdə Azərbaycan xalqının məruz qaldığı repressiyalar, zənnimcə, heç bir respublikada olmayıbdir. Azərbaycanın ən görkəmli elm və mədəniyyət, təhsil xadimləri məhv edilmişlər. Bunu da unutmaq olmaz. Bununla birlikdə, belə hallar bir daha təkrar edilməməlidir.

Bu gün Azərbaycan müstəqil respublikadır. İndi biz azad insanlarıq. O illərdə çalışan, Azərbaycan elmini, təhsilini, səhiyyəsini, iqtisadi potensialını və sənayesini yaratmış insanlar Azərbaycanın bugünkü müstəqilliyinin bünövrəsini qoymuşlar. Biz onları unutmamalıyıq, onları xatırlamalı, onların xidmətlərini lazımınca qiymətləndirməliyik. Bu adamlar arasında Əziz Əliyev də var.

Mən çıxışımın əvvəlində dedim və bir daha demək istəyirəm ki, bugünkü gün Dağıstan və Azərbaycan xalqları arasında dostluğun parlaq bir səhifəsidir. Xalqlarımız həmişə dostluq etmişlər və indi biz bu dostluğu, münasibətlərimizi möhkəmləndiririk. Ötən ilin noyabrında biz Qafqazın böyük oğlu, bütün Qafqaz xalqlarının görkəmli qəhrəmanı Şeyx Şamilin 200 illiyini birlikdə qeyd etdik. Şeyx Şamil bizim ümumi qəhrəmanımızdır. Təsədüfi deyil ki, həmin gecədə Şeyx Şamilin indi Şəki rayonunda yaşayan nəticəsi Məryət Əsgərova da çıxış etdi.

Biz həmişə bir-birimizin yanında olmuşuq və azərbaycanlılarla dağıstanlıları bir-birindən heç vaxt ayırmamışıq. Əslən Dağıstan xalqlarından olan adamlar bu gün Azərbaycanda tamhüquqlu vətəndaşlar kimi yaşayırlar. Dağıstanda da azərbaycanlılar yaşayırlar, təkcə azərbaycanlılar deyil, başqa millətlər də yaşayırlar. Dağıstanda yaşayanların hamısı bizim qardaşlarımız, dostlarımızdır. Hesab edirəm ki, Azərbaycanda yaşayanların da hamısı bütün dağıstanlıların qardaşları və dostlarıdır.

Mən artıq dedim ki, Əziz Əliyev kimi görkəmli insanlar Dağıstan və Azərbaycan xalqları arasında dostluğun və qardaşlığın möhkəmlənməsinə çox böyük töhfə vermişlər. İndi bu iş biz də töhfəmizi verməliyik. Ona görə ki, heç nə bir yerdə donub qalmır, hər şey inkişafda, hərəkətdədir. Həyatımızın indiki dövrü keçmişdəkindən – biz bir dövlətin, bir ölkənin tərkibində olduğumuz dövrdəkindən fərqlidir. İndi Azərbaycan müstəqil dövlətdir. Respublika olan Dağıstan eyni zamanda Rusiya Federasiyasının bir hissəsidir. Bizim Dağıstanla olan münasibətlərimiz – Rusiya ilə dostluq münasibətləri deməkdir. Biz Rusiya, rus xalqı ilə həmişə dostluq və mehriban münasibətlər şəraitində yaşamışıq. İndi də bu cür münasibətlər şəraitində yaşayırıq. Biz Azərbaycan ilə Rusiya Federasiyasında dostluq və əməkdaşlığı gələcəkdə də möhkəmləndirəcəyik.

Dağıstan özünün coğrafi mövqeyi, Azərbaycana xüsusi yaxınlığı baxımından Rusiya Federasiyası ilə Azərbaycan arasında dostluq münasibətlərinin daha da inkişaf etdirilməsində xüsusi rol oynayır. Biz Dağıstanla Azərbaycan arasında dostluğu nə qədər çox möhkəmləndirsək, Rusiya Federasiyası ilə Azərbaycan arasındakı dostluq da bir o qədər möhkəm olacaqdır.

Keçmişimizə dair gözəl nümunələr çoxdur, bugünkü həyatımızda da xeyirxah, yaxşı cəhətlər az deyildir. Mən buna böyük hörmət hissi ilə yanaşırım ki, Dağıstanın həm Dövlət Şurası, həm hökuməti, həm də parlamenti Azərbaycanla münasibətləri möhkəmləndirir və inkişaf etdirirlər. Əziz dostlar,

Əziz Əliyev

sizi əmin etmək istəyirəm ki, bu dostluğun daha da möhkəm, sarsılmaz və qırılmaz olması üçün biz Azərbaycanda hər şeyi edirik və bundan sonra da edəcəyik.

Bizim necə birgə tariximiz olduğunu sübut etməyə ehtiyac yoxdur. Bizim borcumuz, vəzifəmiz, həm də gələcək nəsillərin borcu və vəzifəsi isə bu sərvəti, nə varsa hamısını qoruyub saxlamaq, möhkəmləndirmək və inkişaf etdirməkdir. Əminəm ki, Dağıstan və Azərbaycan xalqları arasında dostluq və qardaşlıq əbədi olacaqdır. Əziz Əliyev bu dostluğun simvoludur. Onun davamçıları olan biz isə bu dostluğun əbədi olması üçün hər şeyi edirik.

Azərbaycan xalqına bəslədiyi böyük hisslərə, Əziz Əliyevin xatirəsinə göstərdiyi diqqətə görə Dağıstan xalqına bir daha ən dərin minnətdarlığımı bildirirəm.

Yaşasın Dağıstan! Yaşasın Azərbaycan! Dağıstan və Azərbaycan xalqlarının əbədi və sarsılmaz dostluğuna eşq olsun!

14 may 1998-ci il

Klassik irsimizdə həmrəylik çağırışları*

Nizami Gəncəvi

Mən gözəl bir süfrə açdım sözdən əhli-aləmə,
Onda bir zövq artıran hər dürlü nemət düzmüşəm.

Süfrəmə hər bir qonaq gəlsə, xəcalət çəkmərəm,
Fərqi yox, ya türk gəlsin, ya ərəb, yaxud əcəm.

Kim gəlir gəlsin, aparsın hər nə istər xatiri,
Qurtaran nemət deyil, süfrəmdən olmaz heç nə kəm.

* Təqdim olunan bədii nümunələr Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin nəşri olan "Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları" kitabından götürülmüşdür.

İmadəddin Nəsimi

Mən münacat eylərəm hər dəmbədəm dər kuyi- dust,
Çün vücudun Tur olanda bil ki, Musası nədir?

Əhli-həq hər yerdə məskən dutsa, həqdir mənzili,
Kəbəvü bütخانəvü məscid, kəlisası nədir?

Dünyanın qalü-qilindən keç, Nəsimi, fariğ ol,
Aləmi-vəhdəti gözlə, bunca qovğası nədir?

Şah İsmayıl Xətai

Musayə təcəlli göründü Turdən,
Məst olub, ağılı şaşırdı sirdən.
Ənəlhəq sirrini aldım Mənsurdən,
Məhəbbət kəmərin ərkandan aldım...

Məhəmməd Füzuli

Mömin olmaz kişi, həqiqət ilə
Tutmayınca təriqi-tərki-həva.
Hər nə öz nəfsinə rəva görsə,
Yarü qardaşa görməyincə rəva.

Müslim oldur ki, əhli-aləm ilə,
Sidq ola qövli, xeyr ola əməli.
Zərərin görməyə müsəlmanlar,
Ola pakizə həm dili, həm əli.

Cəhdin olduqca xəlqə nəf yetir,
Xəlqi et iltifatınə məmnun,
Əhsəni-xəlqi-aləm oldur kim,
Xülqdən xəlqə ola nəfi füzun.

Mömin oldur ki, mümkün olduqca
Qonşusun qeyrət etməyə möhtac.
Ol deyil kim, hüzurilə gecələr,
Özü tox yata, qonşusu yata ac.

Aşıq Ali

Nakəs adam bu dünyada çox olar,
Mərd igidin gözü-könlü tox olar.
Qonşunu yox istəyən kəs yox olar,
Onunçün aləmi var istər könlüm.

Seyid Əzim Şirvani

Müsəlman ol, müsəlman ol,
Qərəz oldur ki, insan ol!

Demirəm rus, ya müsəlman ol,
Hər nə olsan get, əhli-ürfan ol.

Həqq özü hər lisanə danadır,
Hər lisan Həq yanında zibadır.

Xahi rusi lisani, xah firəng,
Bilir anı imami-bafərhəng.

Hər lisani ki, bəs bilirmiş imam,
Sən də bilsən, nə eybi, ey bədnam?

Məhəmməd Hədi

Bəşər bir canlı mədəndir, bəşər bir mərifət kani,
Bəşər, ey canlı xilqət, böyük qüdrətlərin vardır,
Böyük əqlin, böyük fikrin, böyük qüvvətlərin vardır.
Kiçik bir varlığın vardır, böyükdür lakin idrakın,
O göylərdən də yüksəkdir, sənin ruhani əflakın.

Abdulla Şaiq

Həpimiz bir günəşin zərrəsiyiz,
Həpimiz bir yuva pərvərdəsiyiz.
Ayrıram bizləri təğyiri-lisan,
Ayrıram bizləri təbdili-məkan.
Ayrıram bizləri İncil, Quran,
Ayrıram bizləri sərhəddi-şəhan,
Ayrıram bizləri ümmani-mühit,
Ayrıram bizləri səhrayı-bəsit...
Ayrıram bizləri həşmətli cibəl,
Ayrıram Şərq, Cənub, Qərb, Şimal,
Yetişər kinü ədavət daşımaq!
Qoxumuş məzbəhələrdə yaşamaq!
Uzadın, dəsti-üxüvvət sıxalım,
Rişeyi-zülmü, nifaqı yıxalım!
Qəlbimizdə yaşasın mehr, səfa.
Uzudaq bir-birinə dəsti-vəfa.

Hüseyn Cavid

Nerdə parlarsa həqq, şərəf, vicdan,
Eyilik, doğruluq, gözəllik, inan!
Orda var sevgi, orda var iman;
Orda var, şübhəsiz, böyük Yaradan!

Azad NƏHMƏDOV

*Dini Qurumlarla İş üzrə**Dövlət Komitəsinin əməkdaşı*

İslam həmrəyliyi və müasirlik

Həmrəylik bir cəmiyyətdə fərdlərin duyğu, düşüncə və ümumi maraqlar naminə bir-birinə qarşılıqlı bağlanması deməkdir. Biz həmrəylik dedikdə, ümumiyyətlə fərdlər, insan qrupları və ya ölkələr arasında yaranan birgəlik (rəğbət, mənəvi dəstək, maddi yardım və ya əməkdaşlıq) hissini nəzərdə tuturuq. Bu, həm passiv (duyğu, rəğbət və s.), həm də aktiv (müxtəlif sahələr üzrə geniş əməkdaşlıq, maddi dəstək və s.) ola bilər.

Fərd olaraq hər birimiz müəyyən vaxtlarda qohuma, qonşuya, dost-tanışa maddi-mənəvi kömək göstərir, onların sevincini, kədərini bölüşür, bununla da bir-birimizə həmrəylik nümayiş etdiririk. Məhz buna görə də həmrəylik həyatımızın ayrılmaz bir parçası, hissədir desək, yanılmazıq. Bu hiss, bu anlayış adət-ənənələrimizə söykənməklə yanaşı, dinimizdə də öz əksini tapıb. İslam dini vəhdət, birlik, sevgi və sülh dinidir. Dini baxımdan ictimai həyat da şəxsi həyat qədər əhəmiyyət kəsb edir. Peyğəmbərimizin (s.) hədislərindən birində deyilir: **“Möminlər bir-birini sevməkdə, bir-birinə mərhəmət etməkdə və bir-birlərini qorumaqda bir bədənə bənzəyirlər. Bədənin bir üzvü xəstə olduğu zaman digər üzvlər də bu səbəbdən yuxusuzluğa və qızdırmalı xəstəliyə tutularlar”** (Buxari, Ədəb 27; Müslim, Birr 66). Bu hədis məhz həmrəyliyə diqqət çəkir və bütün müsəlmanları bir vücuda bənzətməklə onları birliyə dəvət edir.

Müasir dünyada baş verən siyasi proseslər, xüsusən müsəlman ölkələrindəki münaqişələrin, həmçinin bir sıra ölkələrdə islamofobiyanın geniş vüsət alması İslam dünyasında həmrəyliyə nə qədər ehtiyac olduğunu bir daha göstərir. Təəssüf ki, müsəlman ölkələri arasında münasibətlərin, həmrəyliyın istənilən səviyyədə olmaması, birlik nümayiş etdirilməməsi düşmən güclərin fəaliyyəti üçün şərait yaradır. İslam əleyhdarı olan bu qüvvələr müsəlman dünyasını bütövlükdə mühasirəyə alaraq onun kökünü zəiflətmək, imkanlarını məhdudlaşdırmaq üçün ciddi cəhdlər göstərirlər. İslam dünyasının parçalanması

dinimizlə bağlılığı olmayan terrorizm kimi neqativ halların yaranmasına, müsəlman ölkələrində daxili münaqişələrin baş verməsinə, on minlərlə insanın ölkəsindən didərgin düşməsinə gətirib çıxarıb. Lakin terrorizm, düşmənçilik, aqressivlik kimi neqativ hallar İslama xas deyil, əksinə, müsəlmanlar tarix boyu həmrəylik, sülhsevərlik, qarşılıqlı anlaşma, dostluq və əməkdaşlıq kimi ümumbəşəri əxlaqi dəyərlərə sadıq olduqlarını nümayiş etdiriblər, üstəlik, İslam mütəfəkkirləri hər zaman bütün bəşəriyyəti bu prinsiplərə sədaqətli olmağa səsləyiblər. Bəşər tarixinə, mədəniyyətinə, elminə keçmişdə böyük töhfələr vermiş İslam dünyası bu gün də öz mütərəqqi sözünü demək istəyirsə, mütləq şəkildə həmrəy olmaq məcburiyyətindədir.

İslam həmrəyliyi siyasi, iqtisadi, mədəni və digər sahələri əhatə edən geniş anlayışdır. Günümüzdə İslam dünyası təkcə dini müstəvidə həmrəylik ehtiyac duymur, müsəlman xalqlarının, dövlətlərinin maddi-mənəvi həmrəylik də ehtiyacı var. Nəhəng bir coğrafiyanı əhatə edən müsəlman ölkələri zəngin təbii resurslara malik olsa da, dünya iqtisadiyyatında böyük pay sahibi deyil. Bu ölkələrin heç də hamısında insanların sosial rifahı yaxşı vəziyyətdə deyil; milyonlarla müsəlman müasir dövrün elmi, texniki, mədəni nailiyyətlərindən hələ də kənarda qalmaqdadır. Çətinliklərin aradan qaldırılması, müsəlman xalqlarının rifahının yüksəldilməsi, dövlətlərin siyasi-iqtisadi cəhətdən möhkəmlənməsi üçün İslam aləminin dünya arenasında həm sözdə, həm əməldə həmrəylik nümayiş etdirməsi dövrün tələbidir. Müxtəlif təşkilatlar çərçivəsində, həmçinin ölkələrarası qarşılıqlı münasibətlər zəminində müəyyən həmrəylik, əməkdaşlıq nümunələri olsa da, dövrün çağırışları baxımından bunlar yetərli deyil. Müsəlman dövlətləri dünya arenasında hərtərəfli və həqiqi həmrəylik nümayiş etdirməli, İslam dünyasının maraqları naminə beynəlxalq tribunalardan bir-birinə açıq dəstək verməli, ölkələrimizin, xalqlarımızın inkişafı yolundakı maneələri birlikdə dəf etməli, bu istiqamətdə vahid siyasi xətt yürütməlidirlər.

Azərbaycan da müsəlman dünyasının bir parçasıdır. İslam ölkələrində özünü göstərən mənfi tendensiyalar bizi də narahat etməyə bilməz. Xoşagəlməz halların aradan qaldırılmasında, müsəlman ölkələrinin sülh, sabitlik şəraitində yaşamasında dövlətimiz və xalqımız da maraqlıdır. Dövlətimiz İslam dünyasının həmrəyliyinə, vəhdətinə həmişə böyük önəm verib. Təsədüfi deyil ki, ikinci dəfə müstəqilliyinə qovuşandan sonra ölkəmizin üzv olduğu ilk beynəlxalq qurumlardan biri məhz İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı idi. Azərbaycan Respublikası İƏT, İSESKO, müsəlman ölkələrini birləşdirən digər mötəbər qurumların üzvü seçilməklə İslam aləmi ilə qarşılıqlı faydalı münasibətlər qurdu, qlobal əhəmiyyətli bir sıra mühüm mədəni forumların təşkilatçısı statusuna yüksəldi.

Bölgədə müxtəlif dinlərin, mədəniyyətlərin birgəyaşayışı və həmrəyliyi istiqamətində ardıcıl siyasət yürüdən Azərbaycan müsəlman ölkələri arasında qarşılıqlı əlaqələrin genişlənməsi üçün bu gün də mühüm addımlar atır. Mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası dialoqun qurulmasına, İslam dəyərlərinin dünyada təbliğinə böyük töhfələr verməsi nəticəsində ölkəmiz İslam dünyasında böyük nüfuz qazanıb. Bu fakt 2009-cu ildə Bakı, 2018-ci ildə isə Naxçıvan

şəhərinin İslam mədəniyyətinin paytaxtı elan olunmasında öz ifadəsini tapıb. IV İslam Həmrəyliyi Oyunlarının 2017-ci ildə Bakı şəhərində keçirilməsi ilə bağlı qərar da ölkəmizin İslam həmrəyliyinə möhkəmləndirilməsi sahəsində növbəti əməli addımlar atması üçün əlverişli şərait yaradıb.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Nazirlər Kabinetinin 2016-cı ilin sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunmuş iclasında 2017-ci ili “İslam Həmrəyliyi İli” elan etdi və bu istiqamətdə aidiyyəti qurumlara müvafiq tapşırıqlar verdi. Bu çərçivədə həm ölkəmizdə, həm də onun hüdudlarından kənarında müxtəlif tədbirlərin keçirilməsi, o cümlədən İslam adı altında yaradılan radikal qruplara qarşı birgə mübarizənin koordinasiya olunması kimi məsələlər nəzərdə tutulub.

Məlumdur ki, cari ilin 12-22 may tarixlərində ölkəmizdə dünyanın 50-dən çox müsəlman dövlətinin 4000-dək idmançısının iştirakı ilə İslam Həmrəyliyi Oyunları keçiriləcək. Bu, tək idman hadisəsi deyil, həm də sivilizasiyalararası əməkdaşlığın daha bir göstəricisidir. IV İslam Həmrəyliyi Oyunlarının Təşkilat Komitəsinin ilk iclasında Prezident İlham Əliyev bu oyunların əhəmiyyətindən bəhs edərkən demişdi: **“Əminəm, İslam Oyunları ilk növbədə İslam həmrəyliyini gücləndirəcək, həm İslam aləminə, həm dünyaya bir daha göstərəcəkdir ki, İslam dini sülh, mərhəmət və qardaşlıq dinidir”**. İslam Həmrəyliyi Oyunları və “İslam Həmrəyliyi İli” ölkəmizin hüdudlarını aşaraq yüz milyonlarla müsəlmanın diqqətini bir daha birliyə, ölkələrimiz, xalqlarımız arasında həmrəyliyə yönəldəcək. Digər tərəfdən, İslam Həmrəyliyi Oyunları və “İslam Həmrəyliyi İli” çərçivəsində ölkə xaricində çoxsaylı tədbirlər həyata keçiriləcək ki, bu da dövlətimizin daha yaxından tanınmasına, xalqımızın mədəniyyəti, tarixi, Qarabağ problemi haqqında həmin ölkələrin vətəndaşlarına daha geniş məlumatlar çatdırılmasına səbəb olacaq.

Azərbaycan dövlətinin, onun rəhbərliyinin İslam həmrəyliyinə verdiyi dəyər müsəlman ölkələri və onların liderləri tərəfindən yüksək qiymətləndirilib. Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri (BƏƏ) Prezidentinin hüquqi və dini məsələlər üzrə müşaviri Əl-Sayid Əli ben Əl-Sayid Əbdürəhman əl-Hasim mövzu ilə əlaqədar deyib ki, bu gün İslam dünyasında həmrəyliyə çağırış həmişəkindən daha çox vacibdir, çünki İslam aləminin üzləşdiyi təhdidləri birlikdə dəf etmək lazımdır: **“Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin təşəbbüsü olduqca dolğun, hərtərəfli düşünülmüş təşəbbüsdür və şübhə yoxdur ki, bu təşəbbüs müsəlman ölkələri və onların xalqları tərəfindən dəstəklənəcək”**.

Şübhə etmirik ki, “İslam Həmrəyliyi İli” çərçivəsində görülməli işlər müsəlman ölkələrinin problemlərinin həllinə, onlar arasında iqtisadi, mədəni münasibətlərin genişlənməsinə, insanlarımızın bir-biri ilə daha da yaxınlaşmasına böyük töhfələr verəcək. Üstəlik, bu tədbirlər İslam dünyasının sərhədlərini aşaraq bütün dünyada sülhün, tərəqqinin bərqərar olunmasına və möhkəmlənməsinə təkan verəcək.

Mahmoud HAIDAR

Président du Centre Delta pour la Presse et la Recherche

Approfondie – Beyrouth

Rédacteur en chef de la revue Madârât Gharbiyya

Beyrouth – Paris*

La théologie du rapprochement: Le christianisme catholique contemporain et le dialogue avec l'islam

La relation entre les religions, et notamment le christianisme et l'islam, n'a pas emprunté un mode historique unique. De nombreux facteurs, composés, théologiques, doctrinaires, culturels et civilisationnels, l'ont placée dans des espaces mouvants, progressant parfois et reculant parfois, ou empruntant le chemin du dialogue et de l'interaction positive, d'autres fois.

Comment percevoir la relation entre le christianisme et l'islam, à partir de cette hypothèse, et peut-on élaborer une stratégie du dialogue et du rapprochement sur la base de la croyance en l'unité de la source divine pour les deux doctrines, chrétienne et musulmane ? Notre étude porte en premier lieu, sur le niveau atteint par la pensée théologique chrétienne envers l'islam et en second lieu, sur les parcours de la rencontre, du dialogue et de la liaison avec ses fidèles, ses sociétés et ses élites intellectuelles et religieuses.

Une autre idée majeure que développe cette étude concerne la possibilité de fonder une internationale « pour la dialogue et le rapprochement » entre le christianisme et l'islam, dans un monde saturé de risques d'affrontements et de déchaînements entre civilisations, cultures et religions.

La modification du parcours de l'Eglise catholique vers l'ouverture en direction des autres religions a commencé dès la fin du XIXème siècle, mais n'atteindra son point culminant que dans les années 60 du XXème siècle, et précisément lors de la réunion du second concile pontifical.

Ce qui se déroule dans l'espace catholique au début de la seconde moitié du XXème siècle va effectivement introduire une révolution du savoir dans la théologie chrétienne. Le 25 janvier 1959, le pape Jean XXIII convie les évêques du monde catholique à un concile œcuménique, lui fixant deux buts principaux:

Le premier: renouveler l'église catholique à une époque qui assiste à des changements et des bouleversements rapides, à tous les niveaux. L'Eglise devait trouver un langage adapté à cette époque, un langage associé à des pas pratiques susceptibles de témoigner du christ et du salut qu'il a réalisé...

Le second: consolider l'effort vers l'accomplissement de l'église et propulser le mouvement œcuménique*.

Modalités du dialogue avec l'islam

La théologie catholique contemporaine a accordé au dialogue avec l'islam et les musulmans une place particulière, au point que de nombreux théologiens dans l'église le considèrent comme un devoir religieux devant être appliqué et respecté.

Au XXème siècle, la théologie contemporaine a jugé que l'insistance sur la nécessité du dialogue ne suffit pas à consolider le dialogue entre le christianisme et l'islam, car pour approfondir le processus de dialogue global, il est nécessaire d'étudier les implications des contenus théologiques des religions chrétienne et musulmane et rechercher les causes théologiques profondes faisant du dialogue islamo-chrétien un devoir religieux inévitable†.

D'après les résolutions du second concile pontifical, « l'Eglise incite ses enfants à reconnaître les valeurs spirituelles, morales, sociales et culturelles des fidèles des autres religions, à les protéger et les développer, et ceci par le dialogue et la coopération avec eux, de manière naturelle et avec amour, associés au témoignage de la foi et à la vie chrétienne dans ce siècle »‡ (N°2), mais il faut cependant rappeler, que le dialogue entre chrétiens et musulmans n'a pas franchi les mêmes étapes et ne peut être évalué d'après les mêmes critères en tout lieu et en tout temps. Par contre, ils peuvent tous, par la consultation sincère et la coopération véridique, définir et adapter les exigences du dialogue à leurs situations réelles§.

La liaison avec les musulmans du monde

A partir des principes et résolutions fixées par le second concile pontifical, une nouvelle ère théologique catholique a commencé, concernant les rapports avec les religions non chrétiennes, et notamment l'islam. Le second concile pontifical l'a exprimé dans l'un de ses documents, disant: « conformément à sa mission de soutenir l'unité et l'amitié entre les humains,

---

* Père Salah Abu Jawde, *Jésuite: introduction aux réalités de la foi chrétienne (en arabe), silsilat dirāsāt wa wathā'iq masihiyya*, N°7, Dar Al-Machreq, Beyrouth, 2004, 1ère éd. P. 187.

† *Idem*, p. 8.

‡ *Documents du Second Concile Pontifical*, « En cette époque », n°2, (O.P.cit).

§ *Maurice Bormans, O.P. cit*, p. 53.

l'église considère ce qui est commun chez les gens et ce qui est susceptible de mener à leur participation mutuelle les uns avec les autres »*.

Dans leur tentative de former une vision théologique contemporaine pour inclure l'islam dans le cadre du système du salut, plusieurs éminents théologiens catholiques ont présenté ce qui peut être considéré comme une vision religieuse fondatrice du dialogue avec les musulmans.

La plupart de ces tentatives partent de la révision critique et radicale des anciennes conceptions chrétiennes vis-à-vis de l'islam et de ses doctrines, et notamment la vision byzantine rejetant et refusant les doctrines des musulmans. Selon ce qui est communément admis par les récits historiques, ces conceptions s'appuient sur la règle de la polémique et la recherche des outils cognitifs qui prouvent l'invalidité de la doctrine islamique. Ils étaient convaincus que l'islam n'est pas une religion correcte et qu'elle n'a pas une valeur salvatrice. Ils se sont appuyés pour ce faire sur le système de défense que les théologiens chrétiens avaient forgé pour riposter aux objections des adversaires du christianisme, et par conséquent, présenter la preuve de la justesse de la doctrine chrétienne. Ainsi, les théologiens byzantins ont montré, dans leurs ouvrages grecs, que la comparaison entre l'islam et le christianisme éclaire la grande distance qui les sépare, tant dans la doctrine que dans la morale ou les cultes, de sorte qu'il faut considérer que l'islam est une religion erronée et que Mohammad ne peut être, en aucune sorte, comparé avec Jésus-Christ, c'est pourquoi il faut le considérer comme un faux prophète. Finalement, il s'avère que leur Coran contredit le Livre saint véridique, que Dieu a révélé à Moïse et aux prophètes, aux messagers et auteurs des Evangiles, c'est pourquoi il faut considérer qu'il s'agit d'un faux livre†.

En ces temps modernes, et à cause des expériences profondes vécues par le christianisme avec lui-même, de ses interactions civilisationnelles avec les diverses géographies religieuses, des changements radicaux vont intervenir et culminer dans les années soixante du XXème siècle, avec la réunion du second concile pontifical. Et comme la question du salut des non musulmans avait représenté l'axe des préoccupations de la théologie du Moyen-Âge, la même question a occupé le point central dans la révolution cognitive de la théologie contemporaine.

La vision de la théologie contemporaine sur laquelle s'est basé le second concile pontifical, s'est élaborée comme un champ d'expérience et de réactivité avec les acquis des Lumières, des nouvelles connaissances auxquelles sont parvenues l'histoire comparée des religions et la sociologie religieuse, ainsi que celles des écoles et des courants issus des travaux de l'herméneutique du Livre saint, dans ses deux parties, l'ancien et le nouveau testaments.

---

* Adel Théodore Khoury, *L'islam dans la vision de la théologie chrétienne*, co-auteur Andraos Bachtana, dans la collection « christianisme et islam dans le dialogue et la coopération, n°16, Maktaba Boulissiyya, Junieh, Liban, 2002, p. 280.

† Adel Théodore Khoury, *idem*, p ; 284.

L'enracinement théologique du tournant des années soixante s'est opéré sur la base de la description de l'état du monde moderne, où les géographies du monde, civilisationnelles et religieuses, ne sont plus des identités fermées. Lorsque la théologie chrétienne a pris en compte le pluralisme, elle a dû faire face à un problème extrêmement complexe et important, révélé grâce à la prise de conscience accrue et à la connaissance détaillée des grandes religions, et grâce aussi au contact, large et permanent, entre les fidèles des diverses religions et cultures et des espaces civilisationnels. C'est là que se manifestent, pour les églises, l'ampleur de la vitalité des religions et le rôle décisif qu'elles exercent dans la vie des peuples. La disposition au dialogue est issue de la certitude de l'église de devoir regarder au-delà des divisions qui séparent, vers ce qui est commun entre les gens et les religions, de sorte que les autres religions non chrétiennes sont la référence qui présente aux gens les réponses à leurs questions justes et importantes dans leur vie. Le second concile du Vatican a exposé les questions de la manière suivante: qu'est l'être humain ? Que signifie notre vie et qu'elle est son but ? Qu'est-ce que le bien et qu'est-ce que le péché ? Qu'est-ce la mort, la rétribution et le pardon après la mort ? Quel est ce secret final qui ne peut être exprimé, le secret de notre vie duquel nous venons et auquel nous nous dirigeons ?* etc.

Dans ses discussions, le théologien catholique Adel Théodore Khoury présente les documents du concile, disant que les religions non chrétiennes ne sont plus jugées indistinctement, comme l'athéisme ou les fausses religions, et par conséquent, leurs enseignements, leurs critères et leurs règlements pratiques ne sont plus refusés dans leur ensemble, car les non chrétiens peuvent parvenir au salut[†], d'après le document du concile, « la lumière des peuples ». Celui qui n'a pas atteint la connaissance vraie, l'Évangile du Christ et son église, sans qu'il en soit coupable, mais recherche Dieu avec un cœur sincère, et tente d'accomplir, par Sa grâce, Sa volonté dictée par sa conscience, celui-ci peut obtenir le salut éternel. La sollicitude divine ne prive pas des choses essentielles du salut ceux qui n'ont pas encore atteint la reconnaissance explicite en Dieu, sans qu'ils en soient coupables mais qui essaient, par Sa grâce, de vivre une vie droite[‡].

La centralité de l'islam dans la doctrine du salut

Le discours sur l'islam et les musulmans occupe une place centrale dans les documents du second concile pontifical. Nous pouvons le constater à partir de deux principaux textes:

Le premier: la constitution doctrinaire de l'Eglise, dans lequel nous lisons:

« Il semble que le processus du salut concerne également ceux qui croient dans le Créateur, et en premier lieu les musulmans qui proclament leur foi en

---

* *Idem*, p. 288.

† *Idem*, p. 294.

‡ *Idem*, p. 295.

Ibrâhim, qui adorent avec nous Dieu l'Unique, le Miséricordieux et le Clément, qui juge les gens le Jour Dernier » (constitution doctrinaire de l'Eglise, parag. 16).

Le second: la relation de l'Eglise avec les religions non chrétiennes, où nous trouvons: « l'Eglise considère avec estime les musulmans qui adorent Dieu l'Unique, le Vivant, l'Immuable, le Miséricordieux, le Puissant qui a créé les cieux et la terre, et tous les gens ; ils se soumettent entièrement aux jugements de Dieu, même si Ses Objectifs demeurent invisibles, tout comme Ibrâhim s'est soumis, lui dont la religion musulmane est fière de lui appartenir. Bien qu'ils ne reconnaissent pas Jésus en tant que dieu, ils le louent en tant que prophète, louent sa mère la vierge Marie, l'implorant parfois avec foi. De plus, ils attendent le Jour Dernier au cours duquel Dieu rétribue les gens après leur résurrection. C'est pourquoi ils estiment la vie morale, adorent Dieu par la prière, le don et le jeûne, notamment. Mais parce qu'au cours des siècles, des conflits et des hostilités ont eu lieu entre les chrétiens et les musulmans, le concile invite tous à oublier le passé et à agir avec un effort sincère en vue d'instaurer une compréhension mutuelle, de protéger et de renforcer tous ensemble, en faveur de tous les gens, la justice sociale, les valeurs spirituelles, la paix et la liberté (communiqué sur la relation de l'Eglise avec les religions non chrétiennes, parag. 3).

Cette interprétation théologique de la place de l'islam dans le système du salut, avec d'autres interprétations parallèles, se retrouvent et se recourent autour d'un point central qui est le paradoxe de la théologie chrétienne contemporaine relative à la pensée exclusive du salut chez l'Eglise, et par conséquent, évitent d'annuler le système doctrinaire de l'islam.

Dans le cadre de sa recherche sur « l'islam du point de vue de la théologie chrétienne », Adel Théodore Khoury ajoute les paroles d'un autre théologien, Hans Kung, qui essaie de mettre l'islam en parallèle avec le judaïsme chrétien, le groupe qui ne reconnaissait pas entièrement les enseignements chrétiens sur le christ que le concile macédonien avait finalement proclamé. Du point de vue de la théorie du parachèvement, cela signifie que l'évolution de l'islam en direction du christianisme est possible même si en réalité, l'islam refuse catégoriquement une telle évolution. Dans ce cadre, Khoury reprend ce qu'a répété le théologien catholique Claude Geffré, qu'il est possible de considérer l'islam, dans ses critiques des doctrines chrétiennes, comme une sorte de rappel de la nécessité de protéger la foi contre les anomalies et une incitation à maintenir l'unité. Ainsi, il est possible de considérer le Coran, selon Geffré, comme un des paroles divines adressées aux chrétiens.*

Le dialogue islamo-chrétien actuel

La polémique qui a eu lieu au Moyen-Âge entre la théologie chrétienne et la théologie (kalâm) islamique n'a fait qu'approfondir le conflit doctrinaire et donner naissance à la crainte, la méfiance et l'écartement entre musulmans et chrétiens de l'orient arabe. S'il reste encore beaucoup de causes incitant à la polémique, elles sont dues dans leur grande majorité à des influences objectives, historiques et politiques plus qu'au principe de la croyance en Dieu l'Un et l'Unique et en Son Unicité. La controverse de Saint Jean Damascène, par exemple (de la fin du VIIème siècle jusqu'au milieu du VIIIème siècle) à propos des « cent hérésies » dans le « livre des hérésies » a probablement constitué un exemple de rupture dans la polémique doctrinaire entre l'islam et le christianisme à cette époque. Il en est de même pour les controverses du savant Taqî Eddîne Ahmad Ibn Taymiyya le Damascène (1263-1328) en réponse à quelques doctrines chrétiennes, considérant la plupart comme des innovations, disant par exemple que la prière vers l'est n'a pas été ordonnée ni par le christ ni par ses disciples, mais inventée par Constantin. Mais également l'innovation de la croix et des mélodies au cours des prières, ajoutant que la plupart des cultes et des fêtes qu'ils pratiquent n'ont pas été ordonnés par Dieu, etc...*

Ce qui est commun entre ces deux exemples de polémique dans les théologies chrétienne et musulmane, Jean le Damascène et Ibn Taymiyya, malgré l'écart temporel entre les deux hommes, est qu'ils s'attachent à la lettre et à l'apparence du texte. C'est probablement pourquoi le premier a été décrit par des qualités saintes, comme par exemple le héros de l'église, ou par ce que le pape Jean-Paul II a dit de lui, en réponse au discours du patriarche d'Antioche, Augustin IV Hazim, le qualifiant de « héros et combattant de la foi orthodoxe ». Il en a été de même pour Ibn Taymiyya, que beaucoup considèrent comme le fondateur du salafisme dans l'histoire musulmane. Les paroles d'Ibn Taymiyya dans le contexte de la lettre à Serge, roi de Chypre: « je suis un député du christ et des autres prophètes quand je conseille le roi et ses compagnons et leur recommande le bien » montrent probablement le degré de sa fierté et notamment lorsqu'il dit, dans son message au sultan Al-Nasir Mohammad b. Qalawoun qu'il est le rénovateur de la communauté, à la fin du VIIème siècle†.

Les retombées de la polémique théologique traduisent clairement les conséquences de la coupure entre musulmans et chrétiens. A cause de cette polémique, les possibilités de dialogue semblaient maigres, sinon impossibles tant que les conflits défensifs prenaient le dessus, avec des fréquentes attaques contre l'autre, relatives à sa croyance et sa foi. Mais un nouveau parcours dans la vision réciproque entre les institutions religieuses, chrétiennes et musulmanes, a pris le relais pour affirmer la nécessité de remplacer la relation de polémique et de coupure par une relation de dialogue et de liaison. Les deux

* Aziz Adhame, *Recueil de textes du patrimoine (Ibn Taymiyya) (en arabe) Dar Riad Rayyes, Beyrouth, 2000, p. 18-22.*

† *Idem, p. 24.*

parties ont considéré qu'il n'était pas permis de poursuivre la situation telle quelle, à partir de la thèse suivante: lorsque l'autre te cherche conflit dans ta religion et ton identité utilisant sa religion et son identité comme arme, sur laquelle il s'appuie en t'attaquant, il est naturel que la zone la plus sensible et la plus aigue en toi, dans ta religion et ton identité soit mobilisée et que le fanatisme, la violence et l'écartement se forment dans un renouvellement incessant. Si l'identité et la religion font partie du cadre dénommé par le stratège français Jean Guitton la métaphysique politique, il est inévitable que les musulmans et les chrétiens politisent la religion pour servir les intérêts politiques et économiques de telle ou telle partie.

Le concile réuni entre le début et le milieu des années soixante constitue un tournant historique dans la relation entre l'Église catholique et les musulmans et dans leur compréhension de l'islam. Le document émanant du second concile pontifical à ce moment instituera probablement une nouvelle relation avec les sociétés islamiques notamment, et avec les autres religions non chrétiennes de manière générale.

Il y a donc, entre chrétiens et musulmans, de nombreux points communs sur les plans de la foi et de la morale. Sur le plan de la foi, les chrétiens et les musulmans s'accordent sur l'adoration de Dieu le Créateur, l'Unique, qui s'est adressé aux gens par le biais des prophètes, depuis Ibrâhîm jusqu'à Jésus, ils rendent hommage à Marie la vierge, ils imploront la résurrection des morts. Sur le plan de la vie religieuse et de la morale, ils s'accordent sur la prière, le don, le jeûne. Nous pouvons ajouter que l'accord comprend également de nombreux comportements moraux*.

Si pour l'Église catholique contemporaine, le dialogue consistant à se connaître mutuellement fait partie des fondements de la foi et du système doctrinaire, il représente, dans l'espace de l'islam, un des piliers de la relation avec autrui. Comment apparaît cette relation à autrui dans les motivations de la loi islamique ?

Reste la question de savoir s'il y aura, à l'horizon, ce qu'on peut appeler « l'internationale du dialogue de connaissance mutuelle » entre les hautes instances religieuses qui proclament l'Unicité mais aussi entre les forces de la société civile et les élites religieuses, intellectuelles et culturelles en orient et en occident, de façon à reconsidérer le système des valeurs et de la morale dans le monde, pouvant contribuer de manière effective à instaurer un équilibre créatif, avec les centres de décision internationale, pour empêcher les guerres, combattre les épidémies et protéger le droit de l'être humain à la vie et l'existence.

C'est en fait la question de référence à laquelle il faut répondre au début du XXIème siècle.

REZÜME

Teoloji yaxınlaşma: müasir katolik xristianlığı və islam arasında dialoq

Dinlərarası münasibətlərin tənzimlənməsində mövcud tarixi model əsasən Xristianlıq və İslam üçün spesifikdir. Bu dinlər arasında bir çox hallarda paradıqmal, mədəni və teoloji yaxınlaşmaya cəhd edilsə də, bəzən bu fəaliyyət arxa planda qalıb, bəzən isə dialoq səviyyəsinə yüksəlib.

Xristianlar və müsəlmanlar arasında yeni müstəvidə, dini inanc və tövhid əsasında dialoq strategiyası formalaşdırılmasının vacibliyi haqqında məsələyə "teoloji yaxınlaşma" çərçivəsində cavab tapılmalıdır.

Katolik xristianlıq XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq öz xarici siyasətində dialoq istiqamətində bir sıra addımlar atmış, ötən əsrin 60-cı illərində bu siyasət pik nöqtəyə çatmışdır. Katolik xristianlığın dialoqa meyillənməsinin əsas səbəbi XIX əsrdə Qərb düşüncəsindəki inqilabi ruhun teoloji təfəkkürə təsiri ilə əlaqəlidir.

Müasir katolik ilahiyyəti İslamla dialoqa xüsusi əhəmiyyət verməkdədir. Vatikanın İkinci Məclisində səslənən fikirlər bunun bariz nümunəsidir: "Kilsə qardaşlığın rəmzidir ki, bu da səmimi dialoqun yaranmasına imkan verir... çünki bütün insanlıq eyni ruhun daşıyıcısıdır, heç bir milli, etnik və mədəni fərqlilik bu həqiqəti inkar edə bilməz".

Müasir dövrdə Vatikanın qeyri-xristianlarla, əsasən də, müsəlmanlarla münasibətlərinin yeni erası başlanıb. İnanc və əxlaq mövzularında xristianlarla müsəlmanlar arasında bir çox ümumi dəyərlər var ki, bunların da əsasında tək Tanrıya inam və ibrəhimi ənənənin təmsilçisi olmaq durur.

Yüksək dini məqamların təmsilçiliyi ilə beynəlxalq səviyyəli dialoq və qarşılıqlı anlaşma dini-konfessional müxtəlifliyin vəhdətinə gətirib çıxara bilər.

“İslam həmrəyliyi – zamanın çağırışı” Beynəlxalq konfransının gündəliyi

Bakıda keçirilən “İslam həmrəyliyi – zamanın çağırışı” Beynəlxalq konfransının iştirakçıları martın 15-də Fəxri xiyabana gələrək xalqımızın Ümum-milli Lideri, müasir Azərbaycan dövlətinin memarı və qurucusu Heydər Əliyevin xatirəsini yad edib, məzarı önünə əklil qoyublar. Görkəmli oftalmoloq alim, akademik Zərifə xanım Əliyevanın da xatirəsi anılıb, məzarı üzərinə gül dəstələri düzülüb.

*“İslam həmrəyliyi – zamanın çağırışı” Beynəlxalq konfransının iştirakçıları
Ulu Öndər Heydər Əliyevin məzarını ziyarət edir*

***

Martın 15-də Bakıda Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi, Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası və Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin birgə təşkilatçılığı ilə “İslam həmrəyliyi – zamanın çağırışı” mövzusunda Beynəlxalq konfrans keçirilib.

Müqəddəs Qurani-Kərimdən ayələr səsləndikdən sonra “Azərbaycanda multikulturalizm dəyərləri” filmi nümayiş olunub.

Konfransın birinci bölməsi Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri Şeyxülislam Allahşükür Paşazadənin moderatorluğu ilə keçirilib.

Allahşükür Paşazadə bildirib ki, əsrlər boyu İslam sivilizasiyasının ayrılmaz hissəsi kimi müsəlman intibahında mühüm rol oynamış Azərbaycan bu gün də İslam dünyasının önündə gedən dövlətlərdən biridir: "Tarixən çoxmillətli və çoxkonfessiyalı dövlət, islami dəyərlər, multikultural ənənələr diyarı olan Azərbaycanda, şükürlər olsun ki, sabitlik mövcuddur. Milli və dini tolerantlıq dövlət səviyyəsində dəstəklənir. Etnik və dini müxtəliflik ölkəmizin milli sərvəti kimi dəyərləndirilir. Azərbaycanda din-dövlət münasibətləri yüksək səviyyədədir. Təbii ki, burada dövlətimizin başçısının siyasi iradəsi böyük önəm daşıyır".

Sonra Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşaviri Kamal Abdullayev Prezident İlham Əliyevin konfrans iştirakçılarına təbrik məktubunu oxuyub. *(Təbrik məktubunun mətni jurnalımızın bu sayının "Rəsmi" rubrikasında dərc olunub.)*

"İslam həmrəyliyi – zamanın çağırışı" Beynəlxalq konfransının iştirakçıları görkəmli oftalmoloq alim, akademik Zərifə Əliyevanın məzarını ziyarət edir

***

Konfrans işini bölmə iclasları ilə davam etdirib.

Birinci bölmə iclasının moderatoru Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri Şeyxülislam Allahşükür Paşazadə bildirib ki, İslamın təlqin etdiyi birlik, ədalət, əxlaqi təkamül ideyaları həm müsəlman ümməti, həm bütün qeyri-müsəlmanlar üçün mühüm dəyər kəsb edir.

"Prezident İlham Əliyevin elan etdiyi istər Multikulturalizm, istərsə də İslam Həmrəyliyi illəri Azərbaycan dövlətinin dünyada gedən proseslərə dəyərli töhfəsidir, İslam Həmrəyliyi Oyunlarının keçirilməsi üçün Bakının seçilməsi də buna bariz nümunədir", – deyə şeyxülislam vurğulayıb.

Şeyxülislam Allahşükür Paşazadə Azərbaycanın multikulturalizm sahəsində olduğu kimi, İslam həmrəyliyi istiqamətində də söyləri ilə dünyaya nümunə göstərdiyini vurğulayaraq deyib: “Dinlərarası və mədəniyyətlərarası dialoq və əməkdaşlığa önəmli töhfələr vermiş Mehriban xanım Əliyevanın Birinci vitse-prezidentlik dönəmi də xalqımız və dövlətimiz üçün xeyirlərə vəsilə, dövlətimizin global əhəmiyyətli məsələlərin həllinə töhfəsinin artmasına səbəb olacaqdır, inşallah”.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının prezidenti akademik Akif Əlizadə “İslam həmrəyliyinin Azərbaycan modeli və onun elmi-praktiki inkişaf perspektivləri” mövzusunda çıxış edərək Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 2017-ci ili “İslam Həmrəyliyi İli” elan etməsinin çox müdrik qərar olduğunu vurğulayıb.

Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Mübariz Qurbanlı bildirib ki, dünya miqyasında dini ayrı-seçkiliyin gücləndiyi bir zamanda yaşayırıq: “Bu səbəbdən dinlər və mədəniyyətlər arasında dialoqun bərqərar olması, həmrəyliyin gücləndirilməsi labüddür. Milli-mənəvi dəyərlərin qorunması, tolerant və multikultural dəyərlərin təbliği sahəsində Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti xanım Mehriban Əliyevanın rəhbərlik etdiyi Heydər Əliyev Fondunun ardıcıl və təqdirəlayiq fəaliyyətinin də xüsusi rolu var”.

“İslam həmrəyliyi – zamanın çağırışı” Beynəlxalq konfransının iştirakçıları

Mədəniyyət və turizm naziri Əbülfəs Qarayev çıxış edərək bildirib ki, Azərbaycan Prezidentinin sərəncamı ilə 2017-ci ilin “İslam Həmrəyliyi İli” elan olunması bütün müsəlman aləminə və dünyaya xoşməramlı bir mesajdır.

Xarici işlər nazirinin müavini Xələf Xələfov çıxışında Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti xanım Mehriban Əliyevanın multikulturalizmə verdiyi xüsusi töhfələrdən danışıb.

İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı Parlament Birliyinin baş katibi Mahmud Erol Kılıç çıxış edərək bugünkü dünyada İslam dininin əsl mahiyyətinin dəyişdirildiyini, səhv cərəyanların meydana gəldiyini təəssüf hissi ilə qeyd edib: “Terrorizmə və ekstremizmə qarşı bütün dinlərin birgə hərəkət etməsi vacibdir. Biz ənənəvi İslam anlayışının bütün İslam dünyasına yenidən sirayət etməsini arzu edir, Azərbaycanın sülh təşəbbüslərini dəstəkləyirik”.

İran İslam Respublikasının sabiq xarici işlər naziri Mənuçöhr Mottəki vurğulayıb ki, İslam dini sülh dinidir, terrorizmdən çox uzaqdır. Hazırda dünya İslam adı altında bir sıra terror fəaliyyətləri ilə üzləşir: “Biz real, birgəyaşayışı təbliğ edən İslamı dünya birliyinə nümayiş etdirməliyik. İslam başqa dinləri birgəyaşayışa dəvət edir. Dinlərarası dialoq bütün dinlər üçün dəvətdir. Bu gün İslama real dəstək verənlərə böyük ehtiyac var”.

Milli Məclisin İctimai birliklər və dini qurumlar komitəsinin sədri Siyavuş Novruzov deyib ki, dünya sivilizasiyasının bir parçası olan Azərbaycan xalqını fərqləndirən cəhətlərdən biri də digər mədəniyyətlərə hörmətlə yanaşmaq, sülhpərvər, tolerant olmaqdır: “Bu cür təfəkkürə, dünyagörüşünə, əxlaqa sahib olmağımız yaşadığımız ərazinin Şərqlə Qərblə arasında mədəni və coğrafi baxımdan körpü rolunu oynamasından irəli gəlir. Azərbaycançılıq ideologiyası dinindən, dilindən, irqindən asılı olmayaraq ölkədə yaşayan bütün vətəndaşları birləşdirir”.

Milli Məclisin deputatı, Azərbaycan Ağsaqqallar Şurasının sədri Fəttah Heydərov çıxış edərək bu gün dünyada münafişlərin, qarşıdurmaların, iqtisadi böhranın hökm sürdüyünün təəssüf doğurduğunu vurğulayıb. O, belə bir zamanda bu cür tədbirlərin keçirilməsinin həmrəyliyin təbliği istiqamətində mühüm addım olduğunu deyib.

Özbəkistan Milli Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti Baxrom Abduxalimov 2017-ci ilin Azərbaycanda “İslam Həmrəyliyi İli” elan edilməsinin İslam dünyasına çağırış olduğunu bildirib.

Moskva Patriarxatının xarici kilsə əlaqələri şöbəsi sədrinin müavini Arximandrit Filaret çıxış edərək bildirib ki, ənənəvi dinlər ümumi çağırışlar və ekstremizmlə üzləşir: “Bu ciddi çağırışları yalnız birgə səylərlə aradan qaldırmaq olar. Heç bir din insanları öldürməyi təbliğ etmir. Dünyada müxtəlif dinlərin harmonik şəkildə yaşaması üçün Azərbaycan ən yaxşı nümunədir”.

Sonra Novqorod və Starorus mitropoliti Lev Moskva və Bütün Rusiya patriarxı Kirillin, Gürcüstan Pravoslav Kilsəsinin nümayəndəsi yepiskop Dmitri Kapanadze isə Patriarx II İliyanın konfrans iştirakçılıqlarına məktublarını oxuyublar.

***

İkinci bölmə iclası Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Mübariz Qurbanlının moderatorluğu ilə keçib.

Konfransın əhəmiyyətindən danışan Milli Məclisin deputatı, AMEA-nın Tarix İnstitutunun direktoru Yaqub Mahmudov qeyd edib ki, Azərbaycan İslamın türk ölkələri arasında yayıldığı ilk ərazilərdəndir.

Qırğızıstan Respublikası Prezidenti Aparatının etnik, dini siyasət və vətəndaş cəmiyyəti ilə əlaqələr şöbəsinin eksperti Kubanıçbek Abakirov ölkəsində islami dəyərlərin qorunması istiqamətində görülən işlərdən söz açıb.

Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi Elmi-Dini Şurasının sədri akademik Vasim Məmmədəliyev isə bildirib ki, İslam aləmində dünyəvi dövlətçiliyin nadir modellərindən biri kimi tanınan Azərbaycan müsəlman ölkələri arasında vəhdət, İslam həmrəyliyi proseslərində öndə getməyə qadirdir: “Müasir Azərbaycan dövlətçiliyinin banisi, İslam dəyərlərinə yüksək qiymət verən Ümummilli Lider Heydər Əliyevin xilaskar azərbaycançılıq məfkurəsinin təməlinə də milli birlik, dünyəvilik, müasirliklə yanaşı, dini dəyərlərə sadıqlıq, mənəvi vəhdət, islami həmrəylik durur”. Akademik qeyd edib ki, dövlətimizin başçısının elan etdiyi həm Multikulturalizm, həm də İslam Həmrəyliyi illəri Azərbaycan dövlətinin dünyada gedən proseslərə özəl, dəyərli töhfəsidir. Multikulturalizm ümumbəşəri sərvət, İslam həmrəyliyi isə onun tərkib hissəsidir.

AMEA Şərqşünaslıq İnstitutunun direktoru Gövhər Baxşəliyeva isə bildirib ki, həmrəylik İslam ölkələrinə hava və su kimi lazımdır. Dünya mediasında İslamı gözdənsalma kampaniyasının getdiyini və İslam dünyası, İslam dini haqqında aşağılayıcı fikirlər səsləndirildiyini, mənfi rəy formalaşdırıldığını deyən alim vurğulayıb ki, məhz bu kampaniyalara qarşı həmrəylik nümayiş etdirilməlidir. İslam dünyasının media rəhbərləri daha səmərəli fəaliyyətlə bağlı vahid platforma hazırlamalılardır.

Ukrayna Müsəlmanları Ruhani İdarəsinin sədri Müfti Əhməd Təmmim isə islami dəyərlərin düzgün təbliğ edilməsinin vacibliyini, eləcə də dinin siyasiləşdirilməsinin yolverilməz olduğunu bildirib. O, eyni zamanda islami dəyərlərə sosial şəbəkələrin vurduğu ziyanlardan da danışib.

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin icraçı direktoru Azad Məmmədov rəhbərlik etdiyi qurumun yaranma tarixindən və fəaliyyətindən söz açıb. O, Azərbaycanda irqindən, dinindən, milli mənsubiyyətindən, sosial vəziyyətindən asılı olmayaraq bütün vətəndaşların dostluq və qardaşlıq şəraitində yaşadıqlarını deyib.

Azərbaycandakı Alban-Udi İcmasının rəhbəri Robert Mobili və Belarus müsəlmanlarının baş müftisi Əbubəkr Şabonoviç konfransın əhəmiyyətini vurğulayaraq müsəlman ölkələri arasında elm, mədəniyyət sahələri üzrə həmrəyliyin daha da gücləndirilməsinin vacibliyini bildiriblər.

***

AMEA-nın vitse-prezidenti akademik İsa Həbibbəylinin moderator olduğu üçüncü bölmə iclasında Beynəlxalq İslam Missiyası Dini Təşkilatının sədri Şafiq Pşixaçev rəhbərlik etdiyi qurumun multikulturalizmin inkişafı istiqamətində fəaliyyəti barədə məlumat verib.

Rus Pravoslav Kilsəsinin Bakı və Azərbaycan Yeparxiyasının arxiyepiskopu Aleksandr Ata tədbirin əhəmiyyətindən danışib. İslam həmrəyliyinin önəmindən söhbət açan arxiyepiskop bunun həm də müxtəlif dinlərdən olan insanların öz aralarında əməkdaşlığı demək olduğunu vurğulayıb.

Tacikistan Milli Akademiyasının akademiki Karamatullo Olimov bildirib ki, İslam həmrəyliyi yalnız İslam ölkələrinin həmrəyliyi demək deyil. Bu, dinindən asılı olmayaraq, bütün dünya əhalisinin dostluq, qardaşlıq və multi-kultural şəraitdə yaşamasına, bir növ, çağırışıdır.

Azərbaycandakı Katolik İcmasının rəhbəri Vladimir Fekete bu konfransı dünyada sülhün, əmin-amanlığın bərpası istiqamətində atılan addım kimi qiymətləndirib.

Azərbaycandakı Dağ Yəhudiləri dini icmasının rəhbəri Milix Yevdayev bildirib ki, bu gün bütün dünyada İslam dininə şər atılır və dünyanı islamofobiya ilə lərzəyə salırlar: “Bu, çox səhv yanaşmadır. Bütün səmavi dinlər kimi, İslam da əmin-amanlıq, sülh, qardaşlıq və mehribanlıq dinidir”.

Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədr müavini Gündüz İsmayılov deyib ki, İslam həmrəyliyi irqindən, dinindən, milli mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, insanları birliyə səsləyir. Bu birlik, bir növ, terrorizmə, vandalizmə, cinayətlərə, qadına qarşı şiddətə “yox” deməkdir.

Sonra Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi sədrinin müavini Qəmər xanım Cavadova konfrans iştirakçılarına Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevə təşəkkür məktubunu oxuyub.

Daha sonra beynəlxalq konfransın dünya ictimaiyyətinə müraciəti qəbul olunub.

Bununla da “İslam həmrəyliyi – zamanın çağırışı” Beynəlxalq konfransı işini başa çatdırıb.

***

Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri Şeyxülislam Allahşükür Paşazadənin iqamətgahında beynəlxalq konfransda iştirak edən qonaqların şərəfinə ziyafət verilib.

Zöhrə ƏLİYEVƏ

AMEA-nın Fəlsəfə institutununun Xarici əlaqələr şöbəsinin müdiri, "Akademik Palmalar" ordeni kavaləri (Fransa Respublikası), fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

Multikultural vətəndaşlıq məsələsinə dair

Məlumdur ki, dünyada mədəni müxtəlifliklərin idarə edilməsinin iki modeli var: birinci – anqlosakson multikulturalizm modelində hər bir fərdə millət-dövlətdən fərqli hansısa icma və ya birliyə daxil olmaq imkanı verilir; ikinci – fransız modelində isə mədəniyyətlərarası dəyərləndirmənin siyasi, elmi və təhsil baxımından sabitləşmiş təfsiri olmasa da, bu sistem fərdlərə ən azı multikultural sistemlər qədər imkanlar yaradır. Bəzi sosioloqların fikrincə, “multikulturalizm” termini yalnız sabitlik anlamında işlənir və müxtəlif mədəniyyətlərin vahid şəkildə yaşaması mənasına gəlir (məsələn, konkret bir ölkə daxilində).

“Bu söz ingilis dilində ilk dəfə 1941-ci ildə ortaya çıxarkən fərdlərin azad və ön mühakiməsiz qəbul edildiyi kosmopolit cəmiyyət başa düşülürdü, burada artıq köhnə millətçilərin heç bir dəyəri qalmamışdı” (Lakorn, 1947). Digər tədqiqatçılar isə “multikulturalizm” məfhumunun çox mürəkkəb olduğunu və öz ilkin mənasından uzaqlaşdığını deyirlər: onların fikrincə, multikulturalizm bir konsepsiya kimi ötən əsrin 60-cı illərində ABŞ-da meydana gəlib. O zaman siyasətçilər ölkə daxilində baş qaldırmış miqrasiya dalğasından narahat olduqlarını dilə gətirirdilər. Ölkədaxili miqrasiya siyasəti qarışıq məskunlaşma (melting pot)* ideologiyasına əsaslanırdı. Ümumi mənada amerikan multikulturalizmi “hər kəs üçün azadlıq və bərabərlik” prinsipinə söykənir. Avstraliya və Kanadada isə ötən əsrin 70-ci illərindən etibarən multikulturalizm dedikdə müxtəlif mədəniyyətlərə dəyər verilməsi siyasəti başa düşülürdü.

* “Melting pot” termini İsrail Zamgvilin pyesindən götürülüb. Bu ifadə hər hansı bir sosial qrupu təmsil edən miqrantların eyni mədəniyyətə inteqrasiyası (qarışması, əriməsi) mənasını verir

Tədqiqatçı Milena Doyçeva multikulturalizm sahəsi üzrə aparılmış bir çox tədqiqatları təhlil etdikdən sonra özünün “Multikulturalizm” (1) adlı əsərində bir sıra prinsip və postulatları ümumiləşdirib:

1. Qrupların üstünlüyü: fərd qrupun üzvüdür və qrup identikliyi fərdiyyəti üstələyir;

2. Multikulturalizm cəmiyyətə mozaik görkəm verir. Hər qrup bu mozaikanın bir elementini təşkil edir. Hər bir qrup homogendir. Qruplar formal və ya qeyri-formal olaraq rəsmiləşdirilir, adlandırılır, kateqoriyalara bölünür və şaxələndirilir.

3. Fərqliliklərin vahid məkanda toplanması: gettolar formasında etnik məhəllələrin təşkil edilməsi buna misaldır.

4. Multikulturalizm fərqliliklərin sayı qədər özünəməxsus məkanlar yaratmağa imkan verir.

5. Fərqliliklərin ictimai yerlərdə nümayiş etdirilməsi: hər bir institut (məktəb, məhəllə, təşkilat və s.) sosioloji baxımdan görülə bilən mədəni fərqlilikləri ortaya qoymalıdır.

6. Xüsusi və mürəkkəb hüquq sistemi fərdlərin hüquqlarının qorunmasına zəmanət verir. Azlıqların (milli, dini, cinsi və digər) hüquqi cəhətdən tanınması əlavə hüquqlar da yaradır: kvota siyasəti, müsbət diskriminasiya* və s.

Fransada multikulturalizm barədə 1975-ci ildən danışmağa başlamışdılar. Çünki bu dövrdə prezident Valeri Jiskar Desten bəzi kateqoriyalardan olan miqrantların deportasiya edilməsi, qalanlarının isə “inteqrasiya olunması” barədə təklif irəli sürmüşdü.

Məlumdur ki, yeni illərdə yeni dünya düzəninə yaradılmasına bir çox uğursuz cəhdlər olunub. Bu uğursuzluğun başlıca səbəblərindən biri də dünyada yaşayan hər bir fərdin global icma daxilində özünəməxsusluğunun saxlanması yollarının tapılmamasıdır. Müasir dövrdə müxtəlif sivilizasiyalar və mədəniyyətlər bir yerdə yaşamağa məhkumdur. XX əsrin sonlarında müsəlmanların kütləvi miqrasiyası nəticəsində Avropa qitəsi təkdinli məkandan çoxdinli məkana çevrildi. Bunun nəticəsində müsəlmanlarla xristianların birgə yaşaması gündəmə gəldi. Məhz tolerantlıq sayəsində plüralist cəmiyyətlər daxili münaqişələrdən yan keçə bilər. Tolerantlıq digərlərinin yaşamaq və mövcud olmaq hüququnu tanımaqdır. Bu, həm də planetimizdəki müxtəlif din, dil, mədəniyyət və etnik fərqliliklərin konflikt üçün bəhanəyə çevrilməsinə, əksinə, dünyamızı zənginləşdirməyə xidmət etməsinə yol açmaqdır. Odur ki, dini icmaların hüquq bərabərliyi uğrunda mübarizəsi siyasi nəzəriyyədə “çoxmədəniyyətli vətəndaşlığa” doğru yol kimi dəyərləndirilir.

Fransada nəşr olunan məşhur “Le Mond” qəzetində bir müddət əvvəl sosioloq Le Qranjin “Multikulturalizm qaçılmazdır” adlı məqaləsi çıxmışdı. Məqalə böyük ictimai əks-səda doğurmuşdu. Bundan bir il öncə isə həmin müəllifin “Mədəniyyətlərdən imtina” kitabı nəşr olunmuşdu. Yuxarıda adı

* “Müsbət diskriminasiya” – əvvəllər sistemli olaraq diskriminasiyaya məruz qalmış əhali qruplarının şanslarını bərabərləşdirmək üçün görülən tədbirlərin məcmusu.

çəkilən məqalədə müəllif qeyd edir ki, 1990-cı illərdə Avropada mədəni müxtəliflik məsələsi nə ayrı-ayrı zəkali insanların, nə də ictimai qurumların gündəmində idi, çünki o dövrdə günün başlıca tələbi Şimalla Qərb arasında inteqrasiya, həyat səviyyəsinin yaxınlaşdırılması və daxili bazarın birdəfəlik formalaşdırılması idi. Avropada həyata keçirilən proqramlar əsasən həyat səviyyələrinin unifikasiyasına yönəldilir, həyat tərzlərinin müxtəlifliyi isə siyasi gündəmdə olmadığı üçün Avropa multikultural toplum kimi nəzərdən keçirilmirdi. Proqramlar başlıca olaraq ictimai azadlıqları, demokratiya və ədaləti, ətraf mühitin mühafizəsini, yoxsul ölkələrin inkişafını sürətləndirməklə miqrasiya proseslərini kökündən azaltmağı hədəf götürürdü.

Le Qranj yekunda bu qənaətə gəlir ki, multikulturalizm fərdlərin və müxtəlif insan qruplarının bir toplumda yaşaması mənasında qaçılmazdır.

***

Multikultural vətəndaşlıq məsələsinə həsr olunmuş tədqiqatların sayı çoxdur. Biz bu məqalədə kanadalı alim Kimlikin “Multikultural vətəndaşlıq” (*“Multicultural citizenship”*) və ingilis alimi Marşalın “Vətəndaşlıq, sosial sinif və başqa məsələlər” (*“Citizenship and social Class and Other Essays”*) adlı əsərlərinin üzərində duracağıq.

Adını çəkdiyimiz alimlərə görə, “Multikultural vətəndaşlıq nədir” sualına cavabın üç variantı var: tipoloji, nəzəri və siyasi.

Tipoloji yanaşma bizi multikulturalizmin ala biləcəyi formaların təsvirinə gətirir. Multikulturalizmin birinci forması bir və ya bir neçə millətin bir dövlətdə dinc yanaşı yaşamasıdır.

İkinci forma mühacir azlıqların hüquqlarının tanınmasını, etnik diskriminasiyanın aradan qaldırılmasını nəzərdə tutur.

Üçüncü forma digər mühacir azlığa – dini görüşlərinə görə fərqlənənlərə aiddir. Onların da hüquqları tanınmalı, onlara da xüsusi münasibət göstərilməlidir.

Müxtəlif formaların bu təsnifatı bizi daha iki məsələnin həllinə yönəldir: bu formaları necə fərqləndirməli və hər bir qrupun hüquqları arasında hansı fərqlər var?

Kimlik deyir ki, bir dövlətdə çox sayda millətin olması miqrant qruplarının tərkib müxtəlifliyi ilə müqayisə edilə bilməz. Millətlərin say çoxluğu belə müxtəlif kateqoriyalara aid qrupların artması ilə əlaqələndirilə bilməz.

Multikultural vətəndaşlığın müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı nəzəri yanaşmaya gəldikdə isə, onu deyə bilərik ki, əgər vətəndaşlıq insan haqları, demokratiya və identikliyi nəzərdə tutursa, multikultural vətəndaşlıq birbaşa vətəndaş hüquqlarının mahiyyətini transformasiya edir. Bu transformasiya universal hüquqdan xüsusi hüquqa keçidi nəzərdə tutur. Əlbəttə, biz universal hüquqların zamanla xüsusi xarakter daşıyacağı dövrü yalnız nəzəri cəhətdən təxmin edə bilərik.

Multikultural vətəndaşlığın üçüncü tipi siyasi xarakter daşdığından bu, sosial-siyasi mübarizə prosesində multikulturalizmin bərqərar olunması isti-

qamətində göstərilən fəallığın nəticəsi kimi başa düşülməlidir. Lakin multikultural vətəndaşlıq əks-effekt verib elə bir siyasi strategiyaya çevrilə də bilər ki, o strategiya mədəniyyətlərin müxtəlifliyi prosesinin dayandırılmasına yönələr.

Kanadalı alimlər Kimlik və Norman, o cümlədən ingilis alimi Marşal* müxtəlif siyasətçilərin bu məsələyə münasibətini öyrənməklə müəyyən ediblər ki, birinci qrupdan olan siyasətçilər assimilyasiya siyasətinə üstünlük verirlər.

İkinci qrup dövlətin nəzarəti altında ərazi muxtariyyətinin qorunub saxlanması şərti ilə mədəniyyətlərin inteqrasiyası prosesini davam etdirməyə tərəfdar çıxır. Müəlliflərin fikrincə, dövlətlərin əksəriyyəti üçün ikinci variant daha məqbul olardı, baxmayaraq ki, bu da bəzi problemlər doğura bilər.

Ədəbiyyat:

1. Doytcheva Milena, *Le multiculturalisme*, édition La découverte, collection Repères, 2015, 123 pages. Doytcheva est maître de Conférences en sociologie, Université Lille 3.
2. H.Le Grange. *Le multiculturalisme est incontournable – Le Monde* //www.lemonde.fr/.../le-multiculturalisme-est-incontournable_...
3. Kymlicka. 1995. *Multicultural citizenship*. Oxford: Oxford University Press.
4. Marshall, T.H., (1950). *Citizenship and social Class and Other Essays*, Cambridge, University Press. 365 p.
5. Angus, I. (2003) “La démocratie décentrée: un modèle multiculturel et postcolonial de la critique”, dans Jules Duchastel (Dir.), *Fédéralismes et mondialisation. L'avenir de la démocratie et de la citoyenneté*, Montréal, Athéna Éditions, 169-184.
6. Appadurai, A (1996). *Modernity at Large, Cultural dimensions of globalization*, University of Minnesota Press, 229 p.
7. Beauchemin, J. (2004). *La société des identités, Éthique et politique dans le monde contemporain*, Montréal, Athéna, 184 p.
8. Bourque, G. et J. Duchastel (2000). «Multiculturalisme, pluralisme et communauté politique: le Canada et le Québec», in Elbaz, Mikhaël et Denise Helly (éd.), *Mondialisation, citoyenneté et multiculturalisme*, Québec, Les Presses de l'Université Laval, pp. 147-169.

---

* Marşal hələ 1950-ci ildə kollektiv konvensiya əlmaq hüququ üçün bir qrup fəhlənin adından “industrial vətəndaşlıq” ifadəsindən istifadə edirdi. Belə bir hüquq XVIII əsr fəhlələri üçün müəyyən edilmişdi. Siyasi hüquqlar isə XIX əsrdə Fransada və Amerikada baş vermiş demokratik inqilablar nəticəsində meydana gəlmişdi. Böyük dövlətlərin inkişafı ilə əlaqədar XX əsrdə sosial hüquqlar meydana gəldi. Tarixi baxımdan bu xarakteristika Marşal üçün zəruri əhəmiyyət daşımasa da, Qərb cəmiyyətlərinin timsalında multikultural vətəndaşlıq anlayışının təkamilü barədə təsəvvür yaradır.

Adilə ABDULLAYEVA

*Azərbaycan Milli Kitabxanasının şöbə müdiri,
AMEA Füzuli adına Əlyazmalar
İnstitutunun doktorantı*

Multikulturalizmə dair ədəbiyyatın təbliğində Azərbaycan Milli Kitabxanasının əsas fəaliyyət istiqamətləri

Prezident İlham Əliyev Azərbaycanda multikulturalizm ənənələrinin qorunub saxlanması, daha da inkişaf etdirilməsi və geniş təbliğ olunması məqsədilə 2016-cı ildə multikulturalizmi ölkəmizdə dövlət siyasəti elan etdi və bununla bağlı sərəncamlar imzaladı. Həmin sərəncamların icrası ilə əlaqədar kitabxanaların qarşısına multikulturalizmin və tolerantlığın həyat tərzinə çevriləndiyi Azərbaycan gerçəkliyinin mədəni, sosial, siyasi mahiyyətini öyrənmək, multikulturalizm ənənələrini təbliğ etmək kimi vəzifələr qoyuldu.

Mədəniyyətimizin mühüm tərkib hissələrindən biri kitab və kitabxanalardır. Kitabxanalar Azərbaycan mədəniyyətinin təşəkkülündə və formalaşmasında yaxından iştirak edib, mədəni sərvətlərin, xalqımızın zəngin ədəbi irsinin əsrdən-əsrə, nəsildən-nəslə ötürülməsində əvəzedilməz vasitə olub. Yazının meydana gəlməsi dünya mədəniyyəti tarixində inqilab olmaqla yanaşı, bəşəriyyətin tarixi yaddaşının yaranmasına da təkan verib. Bəşəri fikirlərin yazı vasitəsilə əks etdirildiyi müxtəlif informasiya daşıyıcılarını (daş kitabələr, gil lövhələr, papirus, perqament, əlyazma kitabları və çap kitabı) toplayıb mühafizə edən ilk mədəni müəssisələr isə kitabxanalar olub. Azərbaycan xalqının yaratdığı “Kitabi-Dədə Qorqud”, türk dünyasının ilk ensiklopedik əsəri “Divanü lüğət-it-türk” kimi dəyərli mənbələr kitabxanalar sayəsində zəmanəmizə gəlib çıxan qiymətli incilərdir.

Kitabxanalar tarixən milliyyətinə, dininə, dilinə fərq qoymadan nəhəng oxucu ordusuna xidmət göstərən, müxtəlif xalqların etiqadını, mədəniyyətini, düşüncə tərzini, məişət və əlaqını dünya ədəbiyyatının ən qədim, nadir nüsxələri vasitəsilə təbliğ edib. Günümüzdə də bu ənənə uğurla davam etdirilir.

Bu gün tipindən, növündən, məqsəd və oxucu kontingentindən asılı olmayaraq respublika ərazisində fəaliyyət göstərən müxtəlif kitabxanalarda multikulturalizmin və tolerantlığın təbliği ilə bağlı bir sıra tədbirlər həyata

keçirilir. Azərbaycan Milli Kitabxanası respublikanın ən iri universal elmi kitabxanası olaraq multikulturalizm və toleranlığa dair ədəbiyyatın təbliği üzrə daha böyük işlər görür. Milli Kitabxananın əsasən aşağıdakı fəaliyyət istiqamətlərinə nəzər salaq: *kitabxananın fondunda olan multikulturalizmə və toleranlığa dair, azsaylı xalqların tarixi, ədəbi və mədəni irsi, ənənələri, müxtəlif dini cərəyanlar haqqında Azərbaycan, türk, rus, ingilis və digər dillərdə ədəbiyyatın təbliği.*

Bu təbliğat müxtəlif kütləvi tədbirlərin təşkili ilə həyata keçirilir. İlk olaraq 2016-cı il fevral ayının 9-da Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi Azərbaycan Milli Kitabxanası ilə birgə mədəniyyət və turizm müəssisələri üçün multikulturalizm ilinin açılışı münasibətilə “Multikulturalizm Azərbaycanın həyat tərzidir” adlı geniş kitab sərgisinin təqdimatını keçirdi. Sərgidə 200-ə yaxın kitab nümayiş olundu. Burada rəsmi sənədlər, qəzet və jurnal məqalələri, görkəmli şəxslərin, siyasi xadimlərin multikulturalizm haqqında sitatları da əks olunmuşdu. Hazırda bu sərgi Milli Kitabxananın sərgi zalında guşə kimi müntəzəm şəkildə yeni ədəbiyyatla zənginləşdirilərək oxucuların istifadəsinə verilib.

Növbəti tədbir mart ayının 15-də Azərbaycan Respublikası Qadınlar Cəmiyyəti ilə birgə təşkil edildi. İslami dəyərlərin təbliği məqsədilə bölgələrdən toplanmış “Qurani-Kərim” kitablarından ibarət “Qədim tarixi Quran kitabları” adlı sərgi geniş ictimaiyyətin istifadəsinə verildi. Böyük marağa səbəb olan sərgidə Azərbaycanın müxtəlif bölgələrindən illər ərzində toplanmış 320-dən artıq Quran nüsxəsi nümayiş olundu. Sərgidə yaşı 800-ə yaxın olan nadir “Qurani-Kərim” kitabı ilə yanaşı, Şuşa şəhərində qorunub saxlanmış müqəddəs kitablarımız da yer almışdı.

Aprel ayının 15-də Milli Kitabxanada Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi ilə birgə BBMM-in “Azərbaycan multikulturalizminin qaynaqları” seriyasından nəşr etdiyi “Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları” adlı ilk kitabın təqdimat mərasimi keçirildi. Kitab Azərbaycan ədəbiyyatında “Kitabi-Dədə Qorqud” eposundan “Əli və Nino” romanına qədər olan dövrdəki ədəbi incilərdə yer almış multikulturalizm məqamlarını özündə əks etdirir.

Kütləvi tədbirlərin davamı kimi iyun ayının 23-də Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi, Bilik Fondu və Azərbaycan Milli Kitabxanasının birgə təşkilatçılığı ilə “Multikulturalizm və kitab” mövzusunda konfrans və ilk nəşri çapdan çıxmış “Multikulturalizm” jurnalının təqdimat mərasimi keçirildi. Konfrans Prezident İlham Əliyevin 11 mart 2016-cı il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş 2016-cı ilin Azərbaycan Respublikasında “Multikulturalizm ili” elan edilməsinə dair tədbirlər planının 21-ci bəndinə müvafiq təşkil olunmuşdu. Konfransda multikulturalizm və kitab, multikulturalizm ənənələrinin təbliği məqsədilə müxtəlif idarə və təşkilatların, xüsusilə ayrı-ayrı kitabxanaların həyata keçirdiyi işlər barədə məruzələr dinlənildi. Tədbirdə “Multikulturalizm” ədəbi-bədii, elmi-publisistik jurnalının təqdimatı keçirildi.

Bu silsilədən növbəti tədbir iyul ayının 8-də Ağcabədi rayon Mədəniyyət evində Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi, Ağcabədi Rayon İcra Hakimiyyəti və Azərbaycan Milli Kitabxanasının birgə təşkilatçılığı ilə keçirilmiş “Multikulturalizm və kitab” mövzusunda zona konfransı və BBMM-in nəşri olan “Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları” kitabının, “Multikulturalizm” jurnalının ilk nömrəsinin təqdimatı oldu. Regionlarda da multikulturalizmə dair ədəbiyyat oxucular tərəfindən maraqla qarşılandı, Ağcabədi Cümə məscidinə gələn qonaqlar məscidin kitabxanası üçün kitablara ehtiyac olduğunu bildirməklə bu işi Milli Kitabxanaya həvalə etdilər.

Iyul ayının 15-dən Azərbaycan Milli Kitabxanasının R.Behbudov küçəsinə baxan hissəsində yerləşən bağçasında günün 24 saati ərzində oxucuların və bütün vətəndaşların sərbəst şəkildə kitab oxumasına şərait yaradan “Açıq kitabxana” müaliə guşəsi fəaliyyətə başladı. Burada ayrı-ayrı şəxslər, oxucular, yazıçılar, ziyalılar və alimlər tərəfindən kitabxanaya təqdim olunan kitablər nümayiş olundu və onlardan hamının rahat istifadəsinə şərait yaradıldı. “Açıq kitabxana”da “Mən oxudum, sən də oxu” devizi altında “Kitabı kitaba dəyişmə” guşəsi də fəaliyyət göstərirdi. Burada oxuculara təqdim edilən kitablər arasında Azərbaycanın tarixi, ictimai-siyasi həyatı, iqtisadiyyatı, mədəniyyət və incəsənəti, Azərbaycanda yaşayan azsaylı xalqların adət-ənənəsi, multikulturalizmə, tolerantlığa dair yerli və xarici müəlliflərin Azərbaycan, türk, rus və ingilis dillərində kitabləri, müxtəlif mövzularda jurnallar, uşaq ədəbiyyatı geniş yer tuturdu. Bu da, öz növbəsində, paytaxt sakinləri arasında müaliə vərdirşlərinin formalaşmasına, asudə vaxtın səmərəli təşkilinə və Azərbaycançılıq məfkurəsinə, multikultural dəyərlərə, tolerantlığa dair ədəbiyyatın təbliğinə xidmət edən uğurlu layihə kimi dəyərləndirildi.

Ölkəmizin və xalqımızın sahib olduğı multikultural dəyərlərin, tolerantlıq ənənələrinin təbliğı məqsədilə nəşriyyat fəaliyyətinin təşkili

Bu istiqamətdə Milli Kitabxana həm metodik, həm də bibliografik vəsaitlər nəşr edib.

2012-ci ildə “Azərbaycanda yaşayan azsaylı xalqların adət və ənənələrinin təbliğində kitabxanaların rolu” adlı metodik vəsait işiq üzü görüb. Bu vəsaitdə Azərbaycanda yaşayan azsaylı xalqların etnik tərkibindən, adət-ənənələrindən, respublikamızın ictimai-siyasi, mədəni həyatındakı rolundan bəhs edilir, mədəni irsin təbliğində kitabxanaların rolu və onların qarşısında duran əsas vəzifələr işıqlandırılır. Bu qəbildən ikinci metodik vəsait 2016-cı ildə işiq üzü görmüş “Multikulturalizm Azərbaycanın həyat tərzidir” adlanır. Vəsaitdə Azərbaycanda multikulturalizm ənənələrinin qorunub saxlanması, inkişaf etdirilməsi və təbliğı ilə bağılı kitabxanalarda müvafiq tədbirlərin keçirilməsinə kömək məqsədilə tövsiyələr verilir, eyni zamanda multikulturalizm və tolerantlıqla bağılı görkəmli şəxslərin, elm və mədəniyyət xadimlərinin çıxışlarından sitatlar, mövzu ilə əlaqədar rəsmi sənədlər, istifadə olunmuş

ədəbiyyat siyahısı təqdim edilir. Hər iki metodik nəşr region kitabxanalarının işinə kömək məqsədilə respublikanın bütün bölgələrinə paylanıb və bu nəşrlərin asan əldə olunması üçün vəsaitin elektron mətni Milli Kitabxananın saytında (www.anl.az) yerləşdirilib.

Metodik nəşrlərlə yanaşı, kitabxanada müxtəlif istiqamətli bibliografik nəşrlər də çap edilir. 2014-cü ildə Azərbaycan və Dağıstan ədəbiyyatının tanınmış nümayəndəsi, şair, nasir və publisist Sədaqət Kərimovanın çoxşaxəli yaradıcılığını əhatə edən şəxsi bibliografik göstərici nəşr edilib. 3 dildə – Azərbaycan, ləzgi və rus dillərində tərtib edilmiş göstərici 2 hissədən ibarətdir: I hissədə – S.Kərimovanın əsərləri; II hissədə – S.Kərimova haqqında materiallar toplanıb. Bibliografik göstəricidə materiallar janr və forma müxtəlifliyi nəzərə alınmaqla bölmələrə ayrılıb, daxildə isə xronoloji prinsiplə, əlifba sırası üzrə qruplaşdırılıb. Kitab ədəbiyyatşünas alimlər, tədqiqatçılar, kitabxanaçı-bibliograflar və geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulub.

Bundan başqa, kitabxanada “Mədəniyyət, incəsənət, turizm, bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq” adlı aylıq cari bibliografik informasiya göstəricisi də hazırlanır. 2016-cı ildən etibarən göstəricidə “Multikulturalizm” adlı bölmə yaradılıb, bu bölmədə ölkə ərazisində Azərbaycan və rus dillərində dərc edilmiş qəzet və jurnallarda gedən məqalələr, eləcə də mövzu üzrə yeni kitablar haqda informasiya verilir. Vəsaitdə haqqında bibliografik informasiya verilmiş bütün məqalələrin tam mətni ilə Milli Kitabxananın saytında tanış olmaq mümkündür.

Milli Kitabxananın bu sahə üzrə digər bir işi multikulturalizmə aid fundamental bibliografik vəsaitin hazırlanmasıdır. Bu bibliografik vəsaitdə 1000-ə yaxın material – kitab, qəzet və jurnal məqaləsi haqqında bibliografik informasiya öz əksini tapacaq. Hazırda bibliografik vəsait üzərində iş davam edir.

Milli Kitabxananın beynəlxalq fəaliyyəti və beynəlxalq kitab mübadiləsinin həyata keçirilməsi

Azərbaycan Milli Kitabxanasının beynəlxalq əlaqələri günbəgün genişlənir. Bu sahədə mühüm amillərdən biri də dünya ölkələrinin milli kitabxanaları ilə beynəlxalq kitab mübadiləsinin təşkilidir. Bu gün Azərbaycan Milli Kitabxanası 60-dan artıq ölkənin milli kitabxanası ilə ədəbiyyat mübadiləsi aparır, belə mübadilə yolu ilə alınan və göndərilən kitabların sayı ildən-ilə artır. Bu mübadilələr dünyanın iri kitabxanalarının ədəbiyyat fondlarını formalaşdırır, həmçinin Azərbaycan gerçəklikləri dünyaya çatdırılmaqla geniş təbliğ edilir. Beynəlxalq kitab mübadiləsində azərbaycançılıq məfkurəsi, Azərbaycanın daxili və xarici siyasəti, Azərbaycanda yaşayan azsaylı xalqlar, onların adət-ənənələri, həyat tərz, tolerantlığa, multikulturalizmə dair ədəbiyyatın xüsusi çəkisi var.

Beləliklə də Milli Kitabxana Azərbaycanın multikulturalizm siyasətini və multikultural ənənələrini təkə ölkə ərazisində deyil, ABŞ, İngiltərə, Fransa, Almaniya, Rusiya, Misir, Yunanistan, Mərakeş, Çexiya, Polşa, Estoniya, Belarus, Özbəkistan, Türkmənistan, Çin və digər dünya ölkələrində də geniş təbliğ edir.

Azərbaycanda “Multikulturalizm” adlı məlumat bazasının hazırlanması (<http://www.anl.az/el/emb/Multikulturalizm/index.htm>)

Məlumat bazasında aşağıdakı bölmələr yer alıb:

Rəsmi sənədlər

Görkəmli şəxsiyyətlər multikulturalizm haqqında

Heydər Əliyev fenomeni və multikulturalizm

Nəşrlər

Multikulturalizm haqqında

Azsaylı xalqlar haqqında

Azərbaycan Milli Kitabxanasının multikultural fəaliyyəti

Fotoqalereya

Videofilmlər

Bazada bölmələr daxilində sənədlər haqqında informasiya verməklə yanaşı, onların tam mətni də təqdim edilir. Bu isə istifadəçilər üçün xüsusilə əhəmiyyətlidir. Bu zaman həm uzaq məsafədən istifadəyə imkan yaranır, həm də vaxt itkisinin qarşısı alınır və görülən işin operativliyi artır. Onu da qeyd edək ki, məlumat bazasında oxucular üçün maraqlı cəhətlərdən biri burada müxtəlif sənəd növlərinin və zəngin məlumatların bir məkana toplanmasıdır. Azərbaycan Milli Kitabxanası bu istiqamətdə fəaliyyətini davam etdirir və qarşıda yeni layihələrlə oxuculara daha maraqlı işlər təqdim edəcək.

Əli FƏRHADOV

*AMEA-nın Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin
əməkdaşı*

Müsəlman həmrəyliyinin və multikulturalizmin mükəmməl ifadəsi

**(Mir Məhəmməd Kərim əl-Bakuvinin
“Kəşfül-həqayiq” /3 cildə/ əsəri əsasında)**

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası din və vicdan azadlığının qarantı olmaqla yanaşı, bütün etiqad və dini icma nümayəndələrinin qardaşcasına yaşamaq imkanını qanun səviyyəsində təsbit edib. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 21 iyul 2001-ci il tarixli Fərmanı ilə yaradılan Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi dini fəaliyyət sahəsində dövlət siyasətinin həyata keçirilməsini, dini qurumlarla bağlı qanunvericiliyin müddəalarına riayət olunmasını, müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının dini qurumlarla bağlı fəaliyyətinin əlaqələndirilməsini təmin edən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanıdır. 2014-cü il fevralın 28-də respublikamızda Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət Müşavirliyi təsis edildi, həmin ilin 15 may tarixində isə Prezident İlham Əliyev Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin yaradılması haqqında Sərəncam imzaladı. Bütün bunlar ölkə rəhbərliyi tərəfindən dövlət və din münasibətlərinə xüsusi həssaslıqla yanaşıldığıнын bariz nümunəsidir. Bu münasibət zəngin multikulturalizm ənənələrinin qorunub saxlanması istiqamətində bir çox tədbirlərin həyata keçirilməsinə, təbliğat və təşviqatla məşğul olan təşkilatlara stimül verir.

Dini münaqişələrə qarşı dini tolerantlıq və demokratik islahatçılıq yolunu seçən Prezident İlham Əliyev Azərbaycanda yaşayan pravoslav xristian icmasına müqəddəs Milad bayramı münasibətilə ünvanladığı təbrikində də “ayrı-ayrı xalqların və dinlərin nümayəndələri, həmvətənlərimiz Azərbay-

cançılıq məfkurəsi ətrafında sıx birləşərək, ərazi bütövlüyümüzün qorunmasında, vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunda, respublikamızın inkişafı və tərəqqisi naminə aparılan böyük quruculuq işlərində yaxından və fəal iştirak edirlər” demiş və bu siyasətin uğurla davam etdiriləcəyinə əminliyini bildirmişdi. Dini ilk qaynağından öyrənən, milli dövlətçilik prinsiplərinə sadıq gənclərin bu sahəyə yönləndirilməsi məsələnin həlli istiqamətində mühüm addım olardı. Aydın ki, dinin Azərbaycanın dövlətçilik prinsiplərinə sadıq ziyalı mütəxəssislər tərəfindən ilk mənbədən tədqiq və təlim edilməsi gənclərimizi milli dövlətçilik prinsiplərimizə qarşı qaldırmağa çalışan, bunun üçün də dini prinsipləri öz maraqları çərçivəsində təhrif edən xarici təşkilatların qərəzli mövqeyinə güclü zərbə vurardı.

“Quran” müsəlmanlar kimi olmayan xristianları “əhli-kitab” adı ilə təqdim edir və “Biz xaçpərəstik” deyənləri isə onların (iman gətirənlərin) ən yaxın dostu görəcəksən...” (əl-Maidə surəsi, 82) ayəsi ilə müsəlmanların xristianlara necə baxmalı olduqlarını göstərir. Prezident İlham Əliyevin vurğuladığı kimi, “İslam sülh dinidir. Bizim milli və dini dəyərlərimiz bütün məsələlərin həllinə məhz bu cür sülh yolu ilə yanaşma tələb edir”. Dövlət başçısının dönə-dönə ifadə olunmuş qəti mövqeyi budur ki, təhsil radikalizmə qarşı mübarizənin başlıca qarantıdır və dini radikalizmlə, xurafatla mübarizənin düzgün ideoloji yolu dini maarifçilik, dini tolerantlıq və mütərəqqi ruhanilərin əsərlərinin təbliği olmalıdır.

Dini tolerantlığın, dinlərarası dialoqun mümkünlüyü buna bağlıdır. XIX əsrin ikinci yarısı – XX əsrin əvvəllərində yaşamış Seyid Mirhəməzə Nigari, Seyid Əzim Şirvani, Şəkəvi, Əbu Turab Axundzadə, Molla Ruhulla kimi maarifçi ruhanilərimiz dini multikulturalizm baxımından qiymətli fikirlər söyləyiblər, dini və dünyəvi elmləri birlikdə öyrənmənin, sünni-şiə qardaşlığının, məzhəbçilik və təriqətçiliyə qarşı mübarizənin əhəmiyyətini daim vurğulayıblar.

1904-06-cı illərdə Hacı Zeynalabdin Tağıyevin dəstəyilə nəşr olunmuş “Quran”ın azərbaycanca ilk təfsiri – Mir Məhəmməd Kərim əl-Bakuvinin üçcildlik “Kəşfül-həqayiq” (“Həqiqətlərin kəşfi”) əsəri maarifçilik, müsəlman həmrəyliyi və multikulturalizm baxımından müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Əsər Osmanlı sultanı II Əbdülhəmidin “İttihadi-islam” (“İslam birliyi”) siyasətinə, müsəlmanlar arasındakı məzhəb itilaflarını aradan qaldırmaq arzusuna uyğun gəldiyi üçün sultan əl-Bakuviyə çoxlu hədiyyə də göndərmişdi.

Əsərin III cildinin müqəddiməsində müəllif başlıca qayəsinin İslamda təfriqəyə səbəb olan müxtəlif təriqətləri, məzhəbləri birləşdirəcək bir cəmiyyət qurmaq olduğunu göstərir. Məzhəblərarası yaxınlaşmaya nail olmaq üçün Bakuvü 1906-cı ildə Bakıda yaradılmış xüsusi komissiyada Ə.Topçubaşov, Ə.Hüseynzadə və Ə.Ağaoğlu kimi mütərəqqi ziyalılarla müştərək fəaliyyət göstərmiş.

1904-1918-ci illərdə Bakı quberniyası qazısı olmuş Bakuvü üçcildliyin müqəddiməsində əsərin yazılma səbəbi kimi əksər təfsirlərdə “milləti-islam arasında təfriqəyə bəis olan sözlər”in mövcudluğunu göstərir, bir çox təfsirin İslam dünyasının vəhdətinə zərər gətirdiyini, müsəlman millətlərin içində nifaqa səbəb olan mətləblərdən bəhs etdiyini, bununla da İslam ümmətini başqa millətlərin nəzərində insafsız, zalım və fəsadçı kimi qələmə verdiyini, əslində

isə “Quran”ın başqa millətlərlə sülh, ədalət prinsipləri əsasında davranmağı əmr etdiyini sübuta yetirirdi. Müəllif “Quran”a zidd saxta etiqadları və savadsız ruhaniləri İslam aləmində təfriqənin başlıca səbəbi sayırdı.

Bakuviyə görə, xristian və yəhudilər kimi, zərdüştilər də əhli-kitab mənsubları sayılmalı, onlara da ehtiram göstərilməlidir (3, s.225-229). VII əsrdə İrani fəth edən İslam ordusunun zərdüştilərə cizyə qarşılığında ibadət sərbəstliyi verməsi də bunun sübutudur. Bütün bu kimi prinsiplər əsasında insanların qardaşlığını irəli sürən, müsəlmanların sünni, şiə və sair adlar altında parçalanmasına qarşı çıxan Bakuvi cəmi İslam ümmətinin vahid bayraq altında birləşməsinə tələq edir, bu yolda mübarizə aparırdı. O, İslamda parçalanma yarananları nəzərdə tutaraq belə deyirdi: “Ayə o zaman olmayıbdir ki, müsəlman qardaşlar – mən şiəyəm, sən sünni, ya biləks davasını kənara qoyub yekdil və yekqövl (*eyni qəlb və sözlə* – Ə.F.) bir kitab, bir din və bir peyğəmbər və bir məzhəbə ittifaq eyləsinlər. Və bu nifaqın xəbis ləfzlərini tərk edib, İslam və ittihad ləfzləri ixtiyar edib “eyd” (*vahid güc* – Ə.F.) hökmündə olsunlar”. Müəllif problemin kökünü “Quran”dan uzaqlaşmaqda, saxta hədislərdə və şəxsi mənfəətlər naminə yaradılan təriqətlərdə axtarırdı.

Bakuvinin yaradıcılığında nadan şəriət əhli tərəfindən küfrdə suçlanan Həllac Mənsur, Nəsimi kimi “ənəl-həqq” deyən sufilər də müdafiə olunur, onları qətlə yetirənlərsə günahlandırılır. O, “*Quran*”ın “*Taha*” surəsinin 14-15-ci ayələrinə əsaslanaraq deyir: “Bir ağacdən “Mən Həqqəm” demək doğrudur da, niyə xoşbəxt birindən olmasın?” (4, s.439).

Bir daha vurğulamaq istərdik ki, Mir Məhəmməd Kərim əl-Bakuvinin bir müsəlman din xadimi kimi əsl nailiyyəti o dövrdə də fəaliyyət göstərmiş, bu gün də əməllərindən əl çəkməyən, “Quran”a zidd saxta hədislərə əsaslanan təkfirçi təriqət və məzhəblərə layiqli cavab verməsi, dində parçalanmanın kökünə vara bilməsidir. Təəssüf ki, indi də bəzi məzhəb və təriqət kitablarında digər məzhəb nümayəndələri “əhli-bidət”, “fasiq”, bəzən isə “kafir” adlandırılır. Bakuvinin xidməti bu kimi təfriqəçiləri ifşa etməklə dini tolerantlığa böyük töhfə verməsi, dinlər və məzhəblərarası dialoq qapısını açıq tutmasıdır. O, məzhəb və təriqət reallığını inkar etməməklə yanaşı, məzhəbçiliyə və təriqətçiliyə qarşı mübarizə aparır, insanları birliyə çağırırdı. “Quran” da həmişə ifratçılıqdan uzaq olmağa çağırır və deyir ki: “...Hamınız bir yerdə sülhə gəlin!..” (əl-Bəqərə, 208).

Ədəbiyyat:

1. <http://www.president.az/articles/13999> / İ.Əliyev. Azərbaycanın pravoslav xristian icmasına.
2. <http://www.president.az/articles/13559> / İlham Əliyev “Rossiya-24” informasiya telekanalına müsahibə.
3. əl-Bakuvi Mir Məhəmməd Kərim, Kəşfül-həqayiq, I c., Tiflis, 1904
4. əl-Bakuvi Mir Məhəmməd Kərim, Kəşfül-həqayiq, II c., Tiflis, 1904
5. əl-Bakuvi Mir Məhəmməd Kərim, Kəşfül-həqayiq, III c., Tiflis, 1906

Mətləb AĞA

*Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü,
şair, publisist*

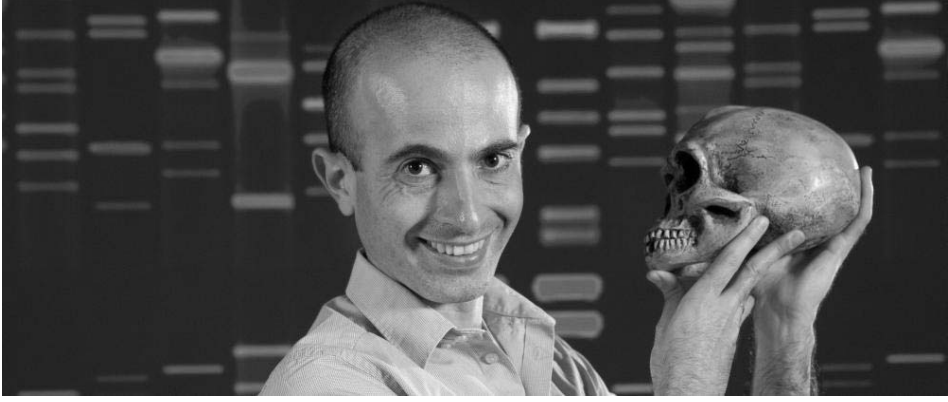
Bizi gələcəkdə nə gözləyir?

(Yuval Noah Hararinin “Homo deus. Sabahın qısa tarixi” kitabı üzərində gəzişmələr)

Yəqin, elə bir normal adam tapılmaz ki, ömründə heç olmasa bircə dəfə insanlığın gələcəyi haqqında fikirləşməsin. Ən azından övladlarının sabahı üçün narahatlıq insanı bu barədə düşünməyə vadar edir. İsraili professor, dünyaca məşhur “Homo sapiens” kitabının müəllifi Yuval Noah Harari də “Homo deus. Sabahın qısa tarixi” kitabında “Bizi gələcəkdə nə gözləyir” sualını cavablandırmağa çalışır, bu zaman, özü demişkən, kahinlikdənsə, keçilmiş tarixi və günümüzü ələk-vələk etmək hesabına öz ehtimallarından söz açır...

Harariyə görə, insan artıq qıtlıq, epidemiya və müharibələrə güc gəlib; məsələn, 2012-ci ildə dünyadan köçmüş 56 milyon nəfərdən yalnız 620 mini zorakılıq ucbatından həyatını itirib ki, bunun 120 minə qədəri müharibələrin, 500 minisə cinayətlərin payına düşür. Həmin il 800 min insan intihar, 1.5 milyon nəfərsə şəkər xəstəliyi nəticəsində həyatla vidalaşıb. Deməli, indi şəkər barıtdan da qorxuludur.

Ən mühümü budur ki, müharibə anlayışı getdikcə insanların böyük bir qisminə yadlaşır. İndi hökumətlər, şirkətlər və fərdlər yaxın gələcəyi planlaşdırarkən müharibəni olası hal kimi götür-qoy eləmir; məsələn, bu gün “Mercedes” Şərqi Avropada satış strategiyasını müəyyənləşdirərkən Almaniyanın Polşanı işğal edə biləcəyi ehtimalına yox, daha ciddi proqnozlara əsaslanır. Filippindəki ucuz işçi potensialına arxalanan ayrı bir şirkətsə gələn il İndoneziyanın Filippinə hücum çəkəcəyi ehtimalını nəzərə almır. Düzdür, hələ ki, “əbədi sülh”ün təsir dairəsinə düşməyən ölkələr də var, ancaq onların sayı çox deyil...

Yuval Noah Harari

Başqa sözlə, indi Çinin Kaliforniyadakı Silikon vadisini (Silikon vadisi – Şimali Kaliforniya ərazisindəki San Joze vadisinin qurama adıdır, hazırda yüksək texnologiyalarla bağlı sektorlardan danışarkən bu termindən istifadə olunur, belə ki, “Google”, “HP”, “Apple”, “Microsoft”, “Facebook”, “Twitter” kimi bir sıra dünya miqyaslı şirkətlərin mərkəzi ofisi və ya əsas müəssisələri bu vadiyə yerləşir) zəbt etməsi mənasız bir iş olardı, çünki çinlilər döyüşü udsalar belə, Silikonda silisium mədənləri tapa bilməzlər; bundansa “Apple” və “Microsoft” kimi texnologiya nəhənglərinin proqramlarına müştəri çıxıb bu məhsulların istehsalından milyardlarla dollar qazanarlar. Qıssası, Çin bu proqramlarla 1998-ci ildə Konqonun koltan mədənlərini yağmalayan Ruandanın il boyu mənimsədiyini sülh yoluyla bircə gündə qazanar.

Beləliklə, artıq “sülh” sözü təzə çalar qazanıb, ötənlərdə isə bu söz müharibənin müvəqqəti səngiməsinə ekvivalent kimi dəyərləndirilmişdir.

***

Bəs ən müşkül problemlər aradan qaldırılıbsa, bəşəriyyət bundan sonra hansı məsələlərin həlli ilə məşğul olacaq?

Harari vurğulayır ki, iqtisadi inkişafımız Yer in ekoloji tarazlığına düşmən kəsildiyindən, gələcəkdə nə iş görsək, ilk növbədə planeti öz zərərli əməllərimizdən qorumalıyıq. Həm də ki, tarix ədalətsizdir, hansısa bəla varlıdan çox yoxsula dağ çəkir, fəlakətə zənginlər səbəb olsa da, cəfasına kasıblar qatlaşır; məsələn, qlobal istiləşmə quraq Afrika ölkələrində yaşayan yoxsulların həyatını, zəngin Qərbdəkindən fərqli olaraq, cəhənnəmə döndərir...

Gələcəyin hədəflərindən birincisi ölümsüzlükdür. Hazırda ölümün texniki qüsurlardan qaynaqlandığını yazan Harariyə görə, həkimlər xəstənin “xəstəliyim nədir” sualını “xərçəngsən,” “vərəmsən”, “qrıpsən” və s. deyə cavablandırır; heç bir halda “ölümünüz çatıb” kimi bir diaqnoz qoyulmursa, deməli, ölüm hər hansı texniki problem sayaq həll edilə bilər, ən azından ömrü kifayət qədər uzatmaq olar. Gələcəkdə tibb elmi o səviyyədə inkişaf edəcək ki, imkanlı

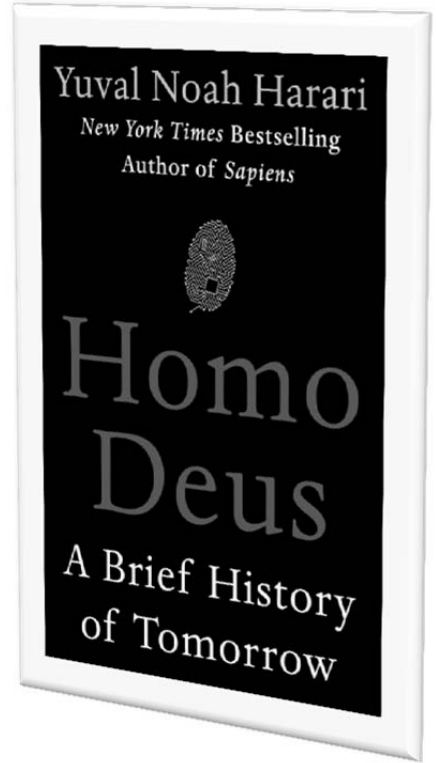
şəxs hər on ildən bir klinikalara üz tutmaqla nimdəş hüceyrələrini təzələyib ömrünü, məsələn, beş yüz ilə çatdıracaq.

İnsanlığın ikinci böyük hədəfi xoşbəxtliyi – indi yaşadığımız və ya dadmağa çalışdığımız ləzzətləri kəmiyyət və keyfiyyətə artırmaq cəhdlərini bir az da intensivləşdirməkdir. Burada bəzi fəlsəfi cərəyanları xatırladan Harari qədim yunan filosofu Epikürün “Tanrılara inanmaq zaman itkisidir, ölümdən sonra həyat yoxdur və xoşbəxtlik insan ömrünün tək gerçək məqsədidir” kəlamına istinad edir.

İnsanlığın üçüncü ən şirin arzusu superinsan qüdrətinə, necə deyərlər, Olimp tanrılarında belə olmayan gücə yiyələnməkdir (insan elə bu gün də Olimp allahlarından qüdrətlidir). Homo erektusdan homo sapiensə çevrilən insan artıq homo deus (latınca – tanrı insan) olmağı hədəf götürüb, onun bu arzusuna da çatacağı real görünür (bu yerdə Harari ümitsizcəsinə yazır ki, çox güman, sadə insanlar hər üç yarışdan qıraqda qalacaq, çünki kapitalistlər maddi zənginlik hesabına ölümsüzlüyü də, xoşbəxtliyi də, ilahi gücü də yalnız özləri üçün istəyəcəklər).

Bəs bu yarışda insanların qələbəsi nəyin hesabına reallaşacaq? Əlbəttə elmin! Texnologiya qocalığı yubatmağımıza, xoşbəxtlik tənliyini həll etməyimizə, superqüdrət sahibi olmağımıza imkan yaratdıqca insanlar Tanrıya və şirkətlərə daha az vaxt xərcləyib, fiziki-bioloji mövcudluq sirlərini çözməyə başlayacaqlar, deyilmi?

İlk baxışdan adama elə gəlir ki, çağdaş insan qədim Misirdə və ya orta əsrlər Çində olduğu kimi daha müasirdir. Əlbəttə, elmin inkişafı dünyada oyun qaydalarını da dəyişdi. İndi dünya əvvəlkindən çox fərqlidir. Misir fironları, Çin imperatorları min illər boyu qıtlıq, epidemiya, savaş kimi bəlalərin öhdəsindən gələ bilmədilər, müasir dövlətlərsə bir neçə əsrdə bunların bəşəriyyətə mənfi təsirini əhəmiyyətli dərəcədə azalda bildi. Bütün bunlar mifin elmlə əvəzlənməsi fonunda baş vermədimi? İlk baxışdan belə görünsə də, əslində, məsələn daha mürəkkəbdir. Müasir elm, dediyimiz kimi, sadəcə oyun qaydalarını dəyişib, miflərsə doğrularla əvəzlənməyib. Nağıllar beynimizdəki hökmranlığını hələ də sürdürür, elmin inkişafı isə dini nəinki sıradan çıxarmayıb, əksinə, bəzi dinlərə qol-qanad da verib.

Hararinin leksikonunda din ayrı mənə daşıyır; onun qənaətinə, məsələn, kommunizm və nasizm də insanın yaratdığı dinlərdir. Düzdür, nə kommunizmin, nə də nasizmin tanrısı yoxdur, ancaq qədim dinlər də insanın yaradıcılığı sayəsində meydana gəlib, hər birinin də ictimai funksiyaları var. Din həyatın bütün sferalarında hökm sürən müddəa və dəyərlərin metafizik mənbələrə, ilahi qanunlara istinad etdiyini təsdiqləyən hekayələr məcmusudur və ictimai strukturların fəvqəlbəşər mənşəyini əhkama çevirməklə özünə legitimlik qazandırır.

Bütün dinlər bizi yaratmadığımız və dəyişdirə bilməyəcəyimiz əxlaq normalarına sözsüz tabe olmağa çağırır. Dindar yəhudiyə görə, bu əxlaq Yahve allahdan gəlir, bir induist isə vedaları əxlaqın mənbəyi sayır. Buddizm və daosizmdən tutmuş liberalizm və nasizmədək bir sıra dinlərsə əxlaqın təbiətin mahiyyətindən doğduğunu, Tanrıya ehtiyacımız olmadığını iddia edir. Yəni daosizm tərəfdarına görə – bu qanunları Lao-szi, kommunistə görə – Marks, nasistə görə – Hitler aşkarlayıb; insan məhz buna inanmalı, bu ideya uğrunda döyüşməli, lazım gəlsə canını verməlidir. Bütün dinlərin ardıcılıarı öz əhkamlarının müstəsnalığına inam gətirir, başqalarını da özlərinin inandıqlarına inanmağa səsləyir, yaxud da məcbur edirlər.

Elm güc qazanmağı (xəstəlikləri sağaltmağı, müharibələri udmağı, qida bolluğu yaratmağı və s.) hədəf götürdüynə, dinsə qayda-qanun yaratmaq marağı güddüynə görə insan düşüncəsinin bu iki sferası bir-biriylə yaxşı yola gedir. Odur ki, din və elmə həqiqət yox, nizam-intizam, güc lazımdır. Həqiqət axtarışı isə ruhaniliyə bağlıdır, din və elmlə əlaqələndirilə bilməz. Məsələn, həm Budda, həm də İsa həqiqət uğrunda güzəştəz ruhani mübarizə aparıb, biri induizmin, biri də iudaizmin qanunlarına meydan oxuyub. Amma tarixin istehzasına baxın ki, nəticədə Budda və İsa adına tarixdə saysız-hesabsız qanunlar yazılıb, ənənə və məbədlər yaradılıb. Bu baxımdan bəşəriyyətin son bir neçə min illik tarixi elmlə din arasında müqavilənin məhsulu sayıla bilər. Müasir cəmiyyət humanist əhkamlara inanır, elmsə bu əhkamları nəinki sorğulamır, üstəlik, onların tətbiqində elmdən istifadə olunur. Odur ki, humanist müddəaların yerini saf elmi mülahizələrin tutacağını XXI əsrdən belə gözləməməliyik.

Humanist əhkam monoteist dinlərdəki Tanrı obrazını, onun rolunu “mənadan məhrum dünyaya mənə verin” şüarıyla insana dövr etdirmək istəyir. İnsanı insana inandırmaq arzusuyula alışıb-yanan humanizmin təsiriylə azad iradəmizin yeganə söz sahibi olması fikrinə zamanla öyrəşmişik. Bizə yol göstərəcək ilahi bir varlığın əhkamlarındansa öz hisslərimizə, ürəyimizin səsinə qulaq verməyi tövsiyə edən humanist prinsiplərin təsiri altında böyümüşük. Bu gün artıq ictimai-siyasi prosesləri kimin idarə etməli olduğu, hansı xarici qüvvəyə bel bağlamağın düzgün olduğu, hansı iqtisadi addımlar atmağın vacib olduğu ilə bağlı suallara cavabları da müqəddəs yazılarda axtarmırıq.

Humanizmin bir neçə prinsipi var: siyasətdə – seçici ən düzünü bilir, iqtisadiyyatda – müştəri hər zaman haqlıdır, estetikada – gözəllik baxanın

gözlərindədir, etikada – özünü necə yaxşı hiss edirsənsə, elə də davran, təhsildə – təkbaşına düşünmə bacarığı qazan.

Humanizm insanın özünə etibarını artırdıqca humanist etika təzə bir düstur yaratdı: “Təcrübə + həssaslıq = humanist etika”. Təcrübəni bilirik, həssaslıqsa duyğu və düşüncələrimizin bizi idarə etməsinə imkan verməkdir. Məsələn, insan minillər boyu döyüş meydanlarında yerüstü tanrıları – imperatorları, sərkərdələri, superqəhrəmanları görməyə alışmışdı. Ötən iki əsrdə isə krallar, sərkərdələr döyüş meydanlarında arxa plana keçdi, sırası əsgər, onun yaşadığı duyğu və təcrübələr ön plana çıxdı. Halbuki əvvəlki dövrlərdə sırası əsgərin, adı vətəndaşın daxili aləmi, həyat dastanı, demək olar, heç kimi maraqlandırmırdı.

Bu misaldan elə çıxmırmı ki, humanizm ümumilikdə tərəqqipərvər dünyagörüşdür? Əlbəttə elədir, lakin humanizm də yayıldıqca buddizm və xristianlıq kimi bir-birinə zidd məzhəblərə ayrıldı. Bu məzhəblər ümumilikdə “insani təcrübə ömrümüzün ən ali qaynağıdır” desə də, həmin təcrübəyə ayrı-ayrı baxış bucaqlarından yanaşır. Bu aspektdən humanizmi üç əsas qola bölüb birincini ortodoks humanizm (“liberal humanizm” və ya sadəcə “liberalizm” də demək olar) adlandırmaq – bu inam hər bir fərdin özünəməxsus daxili səsi və təkrarsız təcrübəsi olduğuna əmindir. Humanizmin beş əsas prinsipi daha çox liberal prinsiplərdir. İkinci cərəyan – kommunizm və sosializmin bir tavan altındakı birliyinə əsaslanan sosialist humanizmdir. Üçüncü məzhəb – ən məşhur ardıcılıqları nasistlər sayılan təkamülçülükdür.

Sosialistlər və təkamülçülər təcrübənin insan həyatının mənbəyi olması fikrində liberalizmlə şərikdirlər, lakin həm sosialistlər, həm də təkamülçülər ortodoks humanizmin insani təcrübəyə baxışında çatışmazlıqlar görürlər. Sosialistlərə görə, başqasının təcrübəsini nəzərə almayıb yalnız öz hisslərimizə fokuslanmağımız düzgün yanaşma deyil, çünki ətrafımızda milyardlarla insan var, ona görə də biz öz davranışlarımızın qeyrələrinin təcrübəsinə təsirini diqqətdə saxlamalıyıq. Onlar bu fikirdədirlər ki, qlobal sülh proletariatin birliyindən doğacaq, hər fərdin öz istəklərini digərlərinin ehtiyac və təcrü-

bəsindən üstün tutmaması sosial təhlükəsizliyin təminatçısıdır. Məhz bu səbəbdən sosialistlər, məsələn, ədəbiyyatı və ümumən sənəti ictimai nəticələrinə görə qiymətləndirirlər.

Darvinizmin beton bünövrəsi üzərində duran təkamülçülərsə insan təcrübələrinin toqquşmasına ayrı cür yanaşırlar. Onlara görə, bu antaqonizmi yalnız alqışlamaq lazımdır. Başqa sözlə, vəhşi təbiətdəki mübarizə təkamülün lokomotivi olduğu kimi, bəzi insanlar da digərlərindən açıq-aşkar üstündür, odur ki, təcrübə qarşılıqlıdır güclü zəif ayaqlayıb keçməlidir. Eynşteyn və ya Bethovenin təcrübəsi bir əyyaşından daha dəyərlidir, onları eyni fəzilətə sahib adamlar kimi eyniləşdirmək gülüncdür. Eləcə də əgər seçilmiş bir millət inkişafa ardıcıl təşəbbüs göstərsə, onu təkamülə heç bir töhfə verməyən millətlərdən üstün tutmalıyıq. Təkamülçülər inanırlar ki, inkişaf homo sapienslə yekunlaşmayacaq, insan gələcəkdə superinsana dönəcək, hələ qarşıda uzun bir yol var.

Liberal, sosialist və təkamülçü humanizm arasındakı fikir ayrılıqları ilk baxışdan əhəmiyyətsiz görünür. Ancaq humanizm şaxələndikcə daha da dərinləşən ziddiyyətlər tarixdə ən qanlı döyüşləri (Birinci və İkinci Dünya müharibələri) körüklədi (Yeri gəlmişkən, İkinci Dünya müharibəsində sosialist və liberal humanizmin zorən ittifaqı təkamülçüləri diz çökdürdü).

Hazırda qələbə çələngi liberalların əlindədir. Lakin elm yenə dinc durmayıb, müştərilərin zövqsüzlüyünə, seçicilərin korluğuna tez-tez işarə vurur. Sonra nə baş verəcək? Elm gen mühəndisliyi, süni zəka qarışıq bütün məharətini ortaya qoyandan sonra demokratiya və sərbəst bazar tarixin tozlu səhifələri arasında qalmış daş bıçaqlar, maqnitofon kasetləri, kommunizm kimi nimdaş xatirəyə dönməyəcəkmi? Doğrudur, ölümsüzlük, xoşbəxtlik və homo deus liberalizmin də ənənəvi arzusudur. Lakin bu yuxu gerçəkləşsə, yeni posthumanist texnologiyalar liberalizmi əzib keçməyəcəkmi? Yəni müştəri və seçicinin heç də hər zaman azad seçim etmədiyi anlaşılanda, texnologiya duyğularımıza sahibləndə nə olacaq? Əgər bütün kainat insan təcrübəsinə bağlıdırsa, lakin artıq bu təcrübə supermarketdəki satılıq əşyaya dönübsə, neyləyəcəyik? İnsan dünyanı mənalandırır idarəçiliyini sürdürə biləcəkmi? Biotexnologiya və süni zəka humanizmi necə təhdid edir? İnsanı kim, humanizmi hansı din əvəzləyəcək?

Hazırda təhlükə yaxın deyil, yəni XXI əsrdə fərdiyyətçilik, insan hüquqları, demokratiya və azad bazar hələ də sağlam oyunçu statusundadır. Lakin bu gün dəqiq elmi çalışmalar liberalizmin bünövrəsini silkələməkdədir. Bir daha xatırladaq ki, liberallar insan qərarlarının azad iradəyə söykəndiyinə sidq-ürəkdən inanırlar. Məsələn, biri cinayət işləyib başqasını öldürürsə, liberalizm belə qərar verir: “Öz iradəsiylə cinayət törədib, buna görə də cinayətinin məsuliyyətini özü daşıyır”. İnsan beynini və genlərini araşdıran alimlərsə başqa qənaətə gəlirlər: “Beyində müəyyən genetik struktur formalaşdıran bu və digər elektrokimyəvi proseslərin təkamül yoluyla birləşmiş müxtəlif mutasiyalara təsiri səbəbindən cinayət törədilib”. Bu kimi qənaətlər insanın azad iradə sahibi olduğu iddiasına rişxənd deyilmi?

Azad iradə son zərbəni təkamül nəzəriyyəsiəndən alır; bu nəzəriyyəyə görə, seçimlərimiz genetik kodlarımızın əksidir. Beləliklə, elm deyir ki, insan saysız-hesabsız biokimyəvi alqoritmlərin məcmusudur, beynin biokimyəvi mexanizmləri hər an təcrübə impulsları yaradır. Orqanizm bir alqoritmədir, insan bölünməz fərd deyil, bir çox fərqli alqoritmənin cəmidir, odur ki, insanın tək bir daxili səsi və tək bir mənliyi söhbət mövzusu ola bilməz, alqoritmlər azad olmayıb, genlərin və ətraf ələmin təzyiqlərilə formalaşır, deməli, xaricdəki bir alqoritmənin məni məndən daha yaxşı tanıyıb anlaması mümkündür və belə bir alqoritmə inkişaf etdirilərsə, seçicini də, müştərini də əvəzləyəcək. Ən yaxşısını alqoritmə bilirə, bu zaman elə biz özümüz də bizi bizdən daha yaxşı tanıyan bir alqoritmə ehtiyac duyacağıq, çünki öz seçimlərimiz və qərarlarımızdansa, alqoritmə güvənməyimiz daha məntiqli olacaq.

Beləliklə, başlanmış prosesə ondan xəbər verir ki, yaxın gələcəkdə ya insan öz iqtisadi və hərbi dəyərini birdəfəlik itirəcək, sistem kütlələrə dəyər versə də, bir fərd kimi insanın əhəmiyyəti qalmayacaq, ya da sistem seçilmiş fərdlərə baş əyib onlardan superinsan elitası yaradacaq. Elmi fikirlər gündəlik texnologiyaya, adi davranışlara və iqtisadi strukturlara çevriləndən sonra bizim və xələflərimizin tam yeni dini və siyasi doktrinaya ehtiyacımız olacaq. Yəni liberalizmə təhlükə "azad fərd yoxdur" şüarını özünə bayraq eləyən fəlsəfi təmayüllərlə yanaşı, həm də gələcək texnologiyalardan gəlir. Bir azdan fərdin azad iradəsini yaxın buraxmayan texniki vasitə və strukturların inkişafıyla üz-üzə qalacağıq. Demokratiya, azad bazar və insan haqları bu basqıya dözəcəkmi? Məsələn, indi bir dəstə adam "Uber" proqramı vasitəsilə milyonlarla taksi sürücüsünü idarə edir, bu zaman təlimatların çoxunu heç bir insan nəzarəti olmadan alqoritmlər verir. Proses kütləviləşəndə, milyonlarla sürücünü tək bir alqoritmə əvəzləyəndə, alqoritmlər insanları işindən didərgin salanda varlıq və güc bir ovuc varlığın əlində cəmləşib müdhiş ictimai-siyasi bərabərsizlik doğurmayacaqmı?

Bax bu zaman yeni bir dinin hökmranlığı özünü çox gözlətməyəcək. Humanizmi devirməyə can atan bu texniki din heç bir insanın istək və təcrübəsinə güvənməyəcək. Bəs Tanrıya və insana hörmət qoymayan bu yeni din bizə məna və təcrübə qaynağı kimi nəyi məsləhət görür? Əlbəttə, məlumatın özünü! Bu din dataizm (informasiya) dinidir! Dataizm hər faktın və varlığın dəyərini onun məlumat emalındakı çəkisiylə müəyyənləşdirir. Ən ali prinsipi "məlumatın ötürülməsi" olan dataizm insani qavrayış və müdrikliyə şübhəylə yanaşır, informasiya və kompüter alqoritmlərinə bel bağlayır. Dataizmə görə, insan təcrübəsi müqəddəs-filan deyil, homo sapiens yaradılışın zirvəsi olmadığından homo deusun öncülü də ola bilməz. Dataizm Tanrının insan xəyalının məhsulu olduğunu deyən liberal fikrə şərik çıxır, lakin bildirir ki, insanın xəyal gücü özü də biokimyəvi alqoritmlərin məhsuludur.

Beləliklə, insanmərkəzçi dünyagörüşü yerini məlumatmərkəzçi dünya-görüşünə vermək ərəfəsindədir. Humanistlər "insan Tanrını yaratdı, İncili yazdı və müxtəlif cür şərh etdi, demək, bütün həqiqətlərin mənbəyi də elə odur" deyirdilər. Humanizm – "duyguları dinləməyi", dataizm isə – "alqoritmlərə qulaq asmağı" buyurur. Məsələn, "Google" və "Facebook" alqoritmləri özümüzü necə hiss etdiyimizi öyrənməklə kifayətlənmir, şübhələndiyimiz milyonlarca məsələ ilə bağlı bizdə əminlik yaradır, elə bu səbəbdən də duyğularımızla üzülüşüb xarici alqoritmlərə qulaq kəsilməliyik. Dataizm "kim olduğunu bilmək istəyirsənsə, dərhal DNT analizi etdir, özü də tək yox, nənəni, ananı, atanı, bacı-qardaşını da apar, onların informasiyaları da çox qiymətlidir", – deyə israr edir.

Dataizmə inansaq, insan gələcəkdə başqa qalaktikalara, bütün kainata yayılacaq "Obyektlərin İnterneti"ni yaradan vasitələrdir. Bu kosmik informasiya sistemi Tanrı kimi hər yerdə var olub, hər şeyə nəzarət edəcək və insanların bu sistemə qaynayıb-qarışmaqdan savayı şansı qalmayacaq. Bir dataist, hər şeydən əvvəl, daha çox kütləvi informasiya vasitəsinə bağlanıb məlumat ötürülməsini bacardığı qədər artırmalı, daha çox məlumat istehlak etməli, yəni hamı və hər şey – insanlar, maşınlar, soyuducular, toyuqlar – hamı, hər şey internet şəbəkəsinə qoşulmalıdır. Məsələn, mənim bir avtomobilim var, mən bu avtomobildən gün ərzində yalnız bir saat istifadə edirəm. Qalan 23 saat ərzində maşın mənim nəyimə lazım? Odur ki, kompüter alqoritmləriylə tənzimlənən bir avtomobil paylaşma sistemi yaratsaq, həm kompüter evdən çıxdığım vaxt yaxınlıqdakı boş avtomobili məni işə aparması üçün evimə istiqamətləndirər, həm də nəticədə havanı korlayan maşınların sayı azalar, yol, körpü, tunel tikintisinə xərclənən pullar cibimizdə qalar, üstəlik, maşınları parklamaqdan

ötrü əziyyət də çəkmərik. Bunun üçünsə hər kəsin məlumat mübadiləsində iştirakı gərəkdir. Məsələn, Vikipediyanı kim yazır? Hamımız!

Ancaq o da var ki, bu aramsız məlumat “alveri” ağlagəlməz problemlər də doğuracaq. Proses demokratiyanın sıradan çıxmasına da gətirə bilər; informasiyanın həcmi və sürəti çoxaldıqca siyasi partiyalar, parlamentlər, digər təşkilatlar məlumatları yetərli sürətlə emal edə bilməyib zamandan geri qalacaqlar. Bu gün dünya seçicilərin gözü qarşısında yerdən-göyə dəyişir, onlarsa bu dəyişikliyin səbəbini, necə reallaşdığını anlamırlar, güclərinin hara yox olduğunu başa düşümlər. Məsələn, ingilis seçici bu gücü ondan Avropa Birliyinin aldığı düşünüyünə görə “Brexit”in lehinə səs verir, lakin həqiqətdə nə baş verdiyi barədə heç kimin dəqiq təsəvvürü yoxdur. Parlamentlər, diktatorlar texnologiyanın sürətilə ayaqlaşmır, informasiyanın təzyiqinə dözmür, siyasətçilər, sələflərindən fərqli olaraq, hadisələrə dar bir gözlükdən baxmağa məcbur qalırlar. Hökumət adi inzibati mexanizmə dönür, ölkəni idarə etsə də, proseslərə istiqamət verməyə gücü çatmır, müəllimlərin maaşını ödəyib kanalizasiyaları təmizləsə də, ölkəsinin iyirmi ildən sonrakı durumunu təsəvvürə gətirməkdə acizdir.

İnsanlığ, doğrudan da, informasiya şəbəkəsindən ibarətdirsə, bunun axırı nə olacaq? Dataistlər “Obyektlərin İnterneti” tam formalaşdığı andan homo sapiensin axırının çatacağını deyirlər.

Artıq elm orqanizmlərin alqoritmlər, həyatınsa informasiya emalı olduğu fikrini ehkəmləşdirməkdədir. Doğrudanmı gələcəkdə orqanizmlər alqoritmdən, həyatınsa məlumatların istehsal-istehlak prosesindən ibarət olacaq? Şüursuz, amma ali zəkali alqoritmlər bizi bizdən daha yaxşı tanıyacaqsa, cəmiyyət, siyasət və gündəlik həyat nə cür olacaq, nəyə bənzəyəcək?

Yaşayırıq, görürük...

Azər QARAÇƏNLİ

BİRLƏŞMƏ

(hekayə)

On yeddi mərtəbəli binanın on yeddinci mərtəbəsindəki ofisdə qızğın söhbət gedir. Qışın oğlan çağıdır. Şəhərdə işıqlar sönüb. Ofisdə işləyən jurnalistlər isti otaqlardan birinə yığılıb söhbətləşirlər. Ayrı vaxt bütün günü başları işə qarışıq olur, heç düz-əməlli bir-birlərini görə də bilmirlər. İndi işıq sönüb, bekarçılıqda, oturub ordan-burdan danışırlar. Arabir, yenə bekarçılıqdan, çıxıb dəhlizdə var-gəl eləyənlərdən biri bu otağın qapısını açır, adamların bir yerə topladığını görüb sevinir, elə bil onlara qoşulmağa icazə istəyirmiş kimi gülə-gülə “Bura nə istidi” deyir, otaqdakılar da bir ağızdan “Keç, keç içəri” çıxırışır, öz yerlərini dar eləyib, söhbətin meydanını genəldirlər.

Söhbət ondan gedir ki, ölkə qışa hazır deyil, xata olub bir az qar yağıb, aləm bir-birinə dəyib, gündə işıqlar sönür, iş o yerə çatıb metroda da işıq sönüb, camaat tuneldə qalıb, gördükləri iş budu, guya elektrik xətlərini təzələyiblər, milyonlarla pul ayırıblar, basıb yeyiblər, ona görə bir az işıq işlənən kimi xətlər dözmür, partapart partlayır.

– Özlərinin nə vecinə. Hamısının villasında generator var, qazları da gəlir, suları da.

– Toxun acdan nə xəbəri...

– Hamı belədi, vallah. Birinin vəziyyəti bir az düzələn kimi elə bilir dünya düzəlib.

– Bilirsən, insan eqoist varlıqda. Tolstoy “İvan İliçin ölümü”ndə yazır, İvan İliç öləndə iş yoldaşları sevinir ki, nə yaxşı ölən mən deyiləm. Hamı bir fəlakətə düşən adamı görəndə fikirləşir ki, nə yaxşı bu mənim başıma gəlməyib.

– Şükür eləyir, hə... Ay Allah, məndən uzaq elə. Qulağını çəkir. Başqasının dərdinə acımaq əvəzinə. İnsan belədi.

– Zarafatsız, o gün o qarda-çovğunda bir yasa getmişdim, Allaha ağır getməsin, öz-özümə dedim, nə yaxşı bu yas bizim evdə düşməyib, belə çətin gündə...

– Burda görünməmiş nə var? Əslində, bu, normal şeydi.

– Nəyi normal şeydi? Başqasının dərdinə şərək olmaqdan şükür eləyirsən, budu normal?

– Bizim hansımız belə deyilik?

– Hə, bu başqa məsələ. Hamımız beləyik.

– Bəli, hamımız beləyik. İnsan ancaq özünü düşünür. Başqasını düşünmək yalandı.

– Yalandan özünü elə göstərir.

– İnkişaf eləməmişik.

– İnkişaf elədik-eləmədik, beləyik. Mən də beləyəm, sən də eləsən, o da elədi...

– Mən də eləyəm.

– Mən də...

– Mən lap betərəm.

– Sən lap qol götürüb oynayırsan, hə, birini ölən görəndə?..

Gülüşmə.

– Ay can, ay can, filankəs ölür.

– Ay can, ay can, filankəs boğulur.

– Filankəsin ayağı sınıb, can e...

Hamı gülüşür.

İşıqlar sönmə, ona görə qızdırıcılar da işləmir, otaq yavaş-yavaş soyuyur. Arabir kimsə çıxır, papağını qoyub, gödəkcəsini geyinib, əlcəyini taxıb qayıdır.

– Görünür, başqa yol olmayıb. Allah baxıb ki, insanı eqoist yaratmasa, alınmayacaq. İnsan özünü qorumayacaq, öz üstündə işləməyəcək, inkişaf eləməyəcək, kamilləşməyəcək.

– Deməli, kamil adam eqoistdi?

– Yəqin ki...

– Məncə, tamam tərsinədi. Kamil adamda eqoizm ola bilməz. Eqoizm adı adamlar üçündü. Yəni sənin dediyin kimi, adamların çoxu adi adam olduğuna görə onlara eqoizm lazımdı, olmasa, vaxtından tez ölüb gedərlər. Amma kamil adama eqoizm lazım deyil. Onu yaşadan eqoizm deyil.

– Bəs o, kamil olana kimi eqoist olmayıb?

– Olub.

– Deməli, onun da ömrünün çoxu eqoizmlə keçib. Yaşının çoxunu eqoist olub. İndi elə olmasa da.

– Kamil adam nə qədər ki?

– Az.

– Məsələ?

– Lap az.

– Bir milyon adamın neçəsi kamil ola bilər?

Hamı çiyini çəkir.

– Bir milyon adamın heç olmasa yüz minlərləsi kamil deyil, elədimi? Adi adamlardı. Biz də adi adamıq, elədimi? Kamil deyilik ki? Qonşularımız da adi adamlardı. Aşağı mərtəbədəkilər də. Ona bax, gör aşağıda nə qədər maşın gedir,

onu sürənlərin hamısı adi adamdı. Yüzdə-mində güman var biri kamil ola, ya olmaya. Deməli, bizim hamımız, qonşularımız, aşağı mərtəbədəkilər, bu binada olanların, çox güman, hamısı, bu dəqiqə o yoldan keçən məşinlərdə oturmuş adamların, yaqın, bircə-bircə hamısı başqasının ölümünə sevinən adamlardandı. Hamı birinci özünü düşünür. Ona görə bütün işlər şəxsi maraq üstündə qurulub. Şəxsi maraq olmasa, batar bütün işlər.

İşıq yanır.

– Ura!.. – Otaqdakılar əl çalır.

– Getdik şəxsi marağımızın dalınca.

Dəhlizdə biri güzgüyə baxır. Divar boyu lay güzgüdə otaqdan çıxan başqa adamlar da görünür. “Mən güzgüdə özümə baxıram. Bu da bir cür şəxsi maraqdı”.

Bir azdan kimsə deyir ki, otaqdan yanacaq iyi gəlir, plitəni çıxarmaq lazımdı, deyəsən, taxılan yeri qızır. Sonra o biri deyir ki, işıq yananda siz plitənin yerini dəyişdiz, ona görə iy verir, yaqın, indi taxdığımız yerdə boşluq var, qızdırır. Bunu deyib, plitəni əvvəlki yerinə taxır, o dəqiqə də hamı təsdiqləyir ki, iy çəkildi, elə sən deyənmiş.

– Gördüz, kəlləyəm e...

Hava soyuq olsa da, arada pəncərəni açıb otağın havasını dəyişirlər. “Bayaq da uşaqlar doluşdu içəri, – deyirlər, – otağın havası ağırlaşdı”.

Arada işıq “göz vurur”, plitəni çıxarırlar ki, xətlər gücə düşüb, indicə sayğac atacaq, eybi yox, bir az soyuq olsun, amma işıq sönməsin. Hava qaralandan sonra işıq iki dəfə sönmə-yanır. Xəbər tuturlar ki, bunun şəhərdəki qəzaya bağlılığı yoxdu, işıq binanın özündə yanıb-sönüb. Bina sahiblərinin qararasınca deyirlər. Bu bina iki ildə tikilib, neçə mənzilində yaşayış var, ancaq hələ qaz verməyiblər. Ona görə hamı hər şeyə işıq yandırır. İşıq xətləri də bu gündə. Özü də qarda-boranda. Lifti gündə iyirmi dəfə xarab olur. Bütün şəhərdə işıq sönmə-yananda bəlkə də ən axırda bu binanın işığı yanmışdı.

İş vaxtı yavaş-yavaş sona çatır, işçilər iki-iki, üç-üç sağollaşmış gedirlər.

Axıra qalan adamlar elə yır-yığış elədikləri vaxt işıqlar tez-tez titrəməyə başlayır. Blokdan içəri yanacaq qoxusu – yanmış rezin iyi vurur. Hamı başa düşür ki, bu, elektrik məftillərinin iyidi, o qədər qızıb ki, iyi içəri gəlir. Ofisin çöl qapısı tez-tez açılıb-bağlanır, dəhlizdə, blokda səs-küy, çaxnaşma düşür.

– Tüstüləyir, – deyirlər. – Əməlli-başlı tüstüləyir, bu dəqiqə yangın olacaq.

– İşıqlar keçəcək, – deyirlər. – Bu dəqiqə işıqlar keçəcək. Gör necə titrəyir! Çıxmaq lazımdı.

– Ofisin qapısını bağlayaq, hamımız düşək aşağı. Necə fikirdi?

– Çıxın da, çıxın, bəs siz niyə durmusuz? Hamı düşsün aşağı. Düşün, biz də gəlirik. Bu kimin gödəkcəsidir? Götür, düş aşağı.

– Mənim əlcəyim hamı?

– Nə əlcək? Əlcək vaxtıdır?!.

İşıqlar keçir.

– Üff... Bu nə iydi? Qapımı bağlayın. Boğuldum iydən.

Qapımı bağlayırlar.

– Min dəfə zəng eləyib dedim ki, gəlin bu xətləri dəyişin. Sən bu gün fikir verdinmi burda məftillər nə gündəydi? Kimə deyirsən?! Gözləyirlər bir yanğın olsun, sonra dəyişsinlər.

Ofisdə olan adamlar elə bilirlər təkcə onların mərtəbəsindəki elektrik naqilləridi tüstülənib iy verən, xəbərləri yoxdu ki, naqillər aşağı mərtəbələrdə də tüstüləyir.

– Çıxın, çıxın, – ala qararıqlıqda gödəkcəsini axtaran adam qışqırır. – Gözləmək olmaz. İyə bax!

Qapını açıb bloka çıxan üç adam qəfildən ağız-burnunu tutub başılovlu geri qaçır. Qapını da şaqqıltıyla arxalarınca örtürlər.

– Niyə qayıtdız?

– Çıxmaq olmur.

– Necə olmur? Çıxmaq lazımdı! – Bunu deyən adam qapını açıb bloka boylanır. Qara-boz duman bir göz qırpımında onu necə öz zəhərli burulğanına alırsa, qapını çırpıb pəncərəyə sarı qaçmağı bir olur. Otaqda pəncərəni açıb başını çölə çıxarmış iş yoldaşına qoşulub öskürə-öskürə zəhəri boğazından arıtlayır.

Ofisdə qışqırıq qopur:

– Eyvana! Eyvana! Hamı eyvana çıxsın!

Ofisin iki eyvanı var: biri binanın qabağına, o biri arxasına baxır. Əvvəl hamı qabaq eyvana yönəlir. Eyvan balaca, adam çox. Sonra bir neçəsi arxa eyvana çıxır. Qabaq eyvandan baxanda məsələnin nə yerdə olduğu aydınlaşır. Aşağıdan yuxarı blokun şüşəsiz pəncərələrindən qara zəhər tüstüləyir. Ən azı on mərtəbədə blok boyu elektrik naqilləri yanır. Bu nazik naqillərin nə qədər tüstüsü varmış! Bu tüstü hamıya tanışdı. Maşın təkərinin yandığını hamı görüb. İndi elə bil neçə-neçə təkəri üst-üstə qalaqlayıb yandırmısan.

Adamlar bir-birini eyvana çıxmağa səslədiyi vaxt ofisin qapısı bir dəfə də açılıb-bağlanır. İşçilərdən biri bir cavan oğlanı sürüyə-sürüyə içəri salır.

– Bu kimdi?

– Bilmirəm. Blokdan çıxarmışam.

– Bizim seminara gələn uşaqlardandı deyəsən.

– Hə, hə, seminara gələndi.

– Zəhərlənib!

– Nəfəs ala bilmir!

– Eyvana, eyvana çıxarın onu!

“Seminara gələn uşaq” özündə deyil. Gözləri hədəqədən çıxıb, boğula-boğula qalıb, nəfəsi öskürəklə gedib-gəlir. Onu blokdan çəkib çıxaran adam günorta otaqda “İnsan eqoist varlıqdi. Tolstoy yazır, İvan İliç öləndə iş yoldaşları sevinir ki, nə yaxşı ölən mən deyiləm” deyən adamdı. O, ofisin bir küncündə hələ öz enerjisi hesabına işləməkdə olan kompüterini söndürməyə qaçanda çöldən səs eşidib. Həmin küncdən bloka bir çıxış var, işləmir, qapısı həmişə bağlıdı. O qapının arasından eşidib ki, çöldən kimsə köməyə çağırır. Keçib bu biri qapıdan bloka – zəhərli qaranlığa çıxıb. “Kimdi? – qışqırır. – Burda kim var?” İrəli gedib, qatı duman seminarçını görməyə imkan verməyib. Əl-qolunu havada yelləyə-yelləyə irəliləyib, xırıltı eşidib, bir az da irəliləyib, əli seminarçıya dəyib, onu sürüyə-sürüyə çəkib ofisin içinə salıb.

Eyvana çıxmaq, demək olar, seminarçıyla başlayır. Onacan hamı eyvana çıxmağa səsləsə də, deyəsən, bunu elə-belə, quruca söz kimi deyirdilər. Seminarçını görəndən sonra aydın oldu ki, başqa yol yoxdu, eyvana çıxmaq lazımdı, aşağı düşməyi heç ağla da gətirmək olmaz.

Eyvanın qapısı birinci seminarçı üçün açıldı. Adamlar qışqıraraq “Onu eyvana çıxarın” deyəndə bir-iki nəfər qaçıb eyvanın qapısını açıq saxladı. Ofisdə qalanların arasında bir-cə xanım vardı. Eyvanın qapısı açılanda hələ seminarçının qoluna girən adamlar onu eyvana çatdırmamış kişilər xanıma yol verib onu eyvana buraxdılar. Demə, eyvan buz bağlayıbmiş. Xanım ayağını qoyan kimi üzü üstə sürüşdü. Daş eyvanın məhəccəri qurşaqdandı. Xanım sürüşüb məhəccərin üstünə yıxıldı, ayağı yerdən üzüldü. Arxadan özünü çatdıran adam onun paltosunun ətəyindən tuta bilməsəydi, xanım özünü saxlaya bilməyib on yeddi mərtəbəli binanın on yeddinci mərtəbəsinin açıq eyvanından aşağı gedəcəkdə.

Xanıma tutan adamın özünü də tutan oldu, çünki o da sürüşürdü. Xanım elə sürüşdüyü anda o, əlini atıb paltodan yapışmışdı, xanım onu çəkib özüylə on yeddi mərtəbəli uçuruma aparsa da, əlini boşaltmamışdı, bir anda üçüncü əl də ondan yapışmışdı, üçüncü adamın bir əliylə eyvanın qapısından tutması onları uçurumdan saxlamışdı.

“Şükür eləyir, hə... Ay Allah, məndən uzaq elə. Qulağını çəkir” – günorta Tolstoydan danışan adam “Hamı başqasının fəlakətinə sevinir” deyəndə xanım ona belə cavab vermişdi.

“Mən lap betərəm” – xanımın paltosundan tutan adamın günorta dediyi sözdü bu.

“Mən də...” – onu tutan belə demişdi.

Seminarçını qabaq eyvana çıxartdılar. İşçilərdən biri ağzını dəsmalla tutub mətbəxə qaçdı, orda – tüstünün içində soyuducunu eşələyib qatıq tapdı, gətirib seminarçıya içirdi.

“Bəli, biz hamımız beləyik. İnsan ancaq özünü düşünür” – günorta söhbətində o deyirdi. “Başqasını düşünmək yalandı” deyirdi.

Gənc seminarçı qatığı içən kimi qaytardı. “Qaytar! Qaytar!” Eyvandakılar qışqırırdılar. Yerdən buz götürüb onun alınına, üzünə sürtürdülər.

“Sən lap qol götürüb oynayırısan, hə, birini ölən görəndə”. “Ay can, ay can, filankəs ölür”. “Ay can, ay can, filankəs boğulur”. Bir neçə saat qabaq bu eyvanın beş addımlığındakı otaqda bu sözləri deyib gülürdülər. İndi də eyvanda gülüşmə qopmuşdu. Qatığın seminarçını diriltiyini görəndə adam sevincək olub yenidən mətbəxə qaçmışdı. Süd tapıb gətirmişdi. Eyvanda fənəri südqabının üstünə salıb baxmışdılar: vaxtı çoxdan keçib.

– Verin içsin, tüstünün zəhərindən pis deyil ki. Qoy bir az da süddən zəhərlənsin.

– Bu südü tüstünün üstünə atmaq lazımdı, tüstü qorxub qaçar.

– Vaxtı keçib? Mən içmişəm axı ondan.

– Onda özünü bir az tüstüyə ver, südün zəhəri çıxsın.

– Zarafatsız, mənim meyitimi yaranda məəttəl qalacaqlar. Baxacaqlar ki, hamı tüstüdən ölüb, bu süddən.

Eyvanda lağlağı başlamışdı. Biri mobil telefonla danışır:

– Alo, nə? Radiodan? Elə söhbət yoxdu, qonorarımı versinlər, məlumat verim. Yaxşı pul versinlər, canlı reportaj düzəldim onlar üçün. Bəs nə? Xəbər var yas mağarının günü keçəydi, qəbri keçəyə qazırlar, özü də toksikoloji meyit üçün? Hələ bunun yeddisi, yox, yeddiylə üç bir yerdə olacaq, qırxı, ili var.

– Alo, vəziyyət əladı. On yeddinci mərtəbə, təmiz hava. Bir az araqdan-çaxırdan olsaydı, lap yaxşı olardı. Pivə də olar. Noxudnan...

Arxa eyvanda vəziyyət ayrı cürdü. Burda zarafatlıq hal yoxdu. Qonşu mənzilin eyvanında bir ana iki körpə uşağıyla ağlayır. Bu xəbər qabaq eyvana yetişəndə qaşlar çatıldı.

– Yazıq.

– Hələ o yaxşıdı, eyvandı. Allah göstərməsin kimsə blokda, liftdə qalsın, ya eyvanı olmasın, otaqda boğulsun.

– Allah eləməsin. İnşallah, olmaz belə şey.

– İnşallah!

Elə bil kimsə cavabını bilirmiş kimi hamı bir-birindən soruşur: “Görəsən, blokda qalan olmayıb?”, “Görən, hamı xəbər tutub eyvana çıxıb?”, “Kaş aşağıdakılar tez xəbər tutub çıxmış olaydılar”.

Ofisin arxa eyvanında olanlar ana-balaya ürək-dirək verirlər:

– Qorxma, bacı, qorxma, biz də burdayıq da. Keçib gedəcək.

– Hə, hə, söndürürlər, narahat olma, qabaq eyvanda bizim uşaqlar var, telefonla bizə deyirlər, yangınsöndürənlər yavaş-yavaş yuxarı qalxır.

– Heç nə yoxdu, tüstüdü, gördüyün bu tüstüdü, ayrı heç nə yoxdu. Uşağı qoyma ağlasın, bacım, özün ağlayırsan, uşaqlar da sənə baxıb ağlayır.

Arada ofisin içiylə bir eyvandan o birinə qaçıb təkcə telefonla yox, canlı xəbər gətirən də olur.

Eyvanalarda buz ayaq altı əriyib suya dönüb. Tez-tez dəsmallarını bu suya batırıb isladır, yaş dəsmalla nəfəs alırlar. Çünki blokdan qalxan tüstü arada burulub eyvanı da vurur, lap tüstü eyvanı tutmayanda da burda nəfəs almaq çətindi, hava zəhərlənib.

Aşağıda üç yangınsöndürən maşın, iki tibbi yardım maşını, xeyli adam var. Eyvandakılara zəng eləyənlər aşağıdan onların yerini görə bilmədiklərini deyirlər. Eyvanda fənəri aşağıdakılar üçün yandırılıb-söndürəndə görürlər.

Binanın elektrik xətti blokda divarın içiylə çəkilib. Hər mərtəbədə paylayıcı lövhədən mənzillərə xətt ayrılır. Lövhənin yan-yörəsində alov tutası bir şey yoxdu. Ona görə naqillərdəki yangın mənzillərə keçmir. Çöldən baxanda da alov yox, təkcə tüstü görünür. Alov blokun içindədi. Yangınsöndürənlər bir-bir mərtəbələri qalxıb alovu söndürür, eyvanda qalmış adamların ya ağzına yaş dəsmal tutub, ya da başına əleyhqaz keçirib binadan çıxarırlar.

Ana-balanın qurtulması arxa eyvanda böyük şadyanalıq doğurur. Elə bil onların üstündən ağır yük götürülür.

Bir azdan ofisin içindən yangınsöndürənlərin səsi gəlir. Yangınsöndürənlər özləriylə götürdükleri artıq əleyhqazları aşağı mərtəbələrdə, qonşu mənzillərdə paylaya-paylaya gəliblər. Onlar qabaq eyvana çıxan otağa doluşurlar. Bir neçəsi də arxa eyvana gedir. Ofisin otaqları hələ də tüstü içindədi. Amma tüstü bir az çəkilib, bayaqkı kimi deyil.

Yangınsöndürənlərdən biri qabaq eyvandan soruşur:

– Özünü pis hiss eləyən var? Zəhərlənən yoxdu?

Eyvandakılar seminarçını göstərir. Yanğınsöndürən əleyhqazını çıxarıb seminarçının başına keçirir, seminarçının ağızına tutduğu dəsmalı alıb eyvanın döşəməsində qar suyunda yuyur, sıxıb bir də yaş eləyir, öz ağızına tutub deyir:

– Hərəmiz sənin bir qolundan tutub aşağı düşürəcəyik, qorxma.

Yanğınsöndürənlər bildirirlər ki, blokda elə də tüstü yoxdu, düşmək olar:

– Hamı dəsmalını bir də yaş eləyib ağızına tutsun, qaça-qaça aşağı düşsün.

– Xanım, ala bunu keçirt başına. – Bir başqa yanğınsöndürən əleyhqazını çıxarıb eyvanda qalan xanımın başına keçirir, onun dəsmalını alıb, qar suyunda yaxalayıb öz ağızına tutur.

– Düşün, düşün, qabaqda bizimkilər gedib işıq salacaq, dalınca da siz düşün. Qorxmayın, elə bir tüstü yoxdu, bayaq uşaq çıxartmışıq, qorxulu bir şey yoxdu, dəsmalı tutun ağızınıza, qaça-qaça düşün. – Yanğınsöndürənlər ofisin içində qışqırırlar. – Qapının açarı kimdədi? Kimdədi ofisin qapısının açarı? Hamı çıxsın, qapını bağlayın, hamı düşəcək.

Eyvandan dəhlizə gələn, sonra dəhlizin üstüsündə tuncıxıb öskürə-öskürə yenidən eyvana qaçan bir işçini yanğınsöndürən eyvanın qapısı ağızında saxlayır, öz əleyhqazını çıxarıb onun başına keçirir, işçinin dəsmalını alıb qar suyunda yaxalayır:

– Haydı, aşağı!

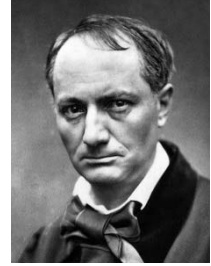
“Bir milyon adamın neçəsi kamil ola bilər?” Günorta söhbətində bu sualı verən adam indi başında əleyhqaz aşağı düşməli idi.

Düşə-düşə o görür ki, özündən çox dalda qalan adamları düşünür. Bu necə olur? Zəhərin on yeddinci qatında insan öz əleyhqazını çıxarıb başqasına necə verir? Necə olur ki, o hələ qaçıb canını qurtarmayıb, hələ canıyla əlləşir, hələ bilmir burdan sağ çıxacaq, ya yox, amma arxada qalan iş yoldaşlarını düşünür? O qaçır, bəs niyə dönüb tez-tez yuxarı baxır, dalınca gələn adamların da düşə bilib-bilmədiyini yoxlayır? Pilləkəndə qabağına çıxan bu yanğınsöndürən kimdi? Niyə o belə canfəşanlıqla qırağa çəkilib ona yol verir, üstəlik, əliylə kürəyindən vurub ona ürək-dirək də verir? Bir milyon adamın neçəsi kamil olar? Hamı kamil adam? Bunların hamısı adi adamlardı. Binada qalanlar da, binadan çıxanlar da, binanın qabağına yığılıb qurtulan hər adamı alqışla qarşılayanlar da adi adamlardı, onların hamısı başqasının ölümünə kədərlənən adamlardı. Adi adam belə olur. Adam elə özünü adicə aparanda kamil olur. Heç kim tək-cə özünü düşünmür. Ona görə heç bir iş tək-cə şəxsi maraq üstündə qurulmayıb, qurula da bilməz. Ümumi maraq olmasa, batar bütün işlər.

İşıq! Blokdan çıxan kimi yanğınsöndürən maşının iri proyektoru vurur adamı.

– Ura!.. – Binanın qabağına yığılan adamlar onu görüb əl çalırlar.

On yeddi mərtəbəli binanın qabağında qızgın söhbət gedir.

**Dünya ədəbiyyatından poetik tərcümələr
– Ramiz Rövşenin təqdimatında***Fransız poeziyasından***Şarl BODLER****İblis duası***(sərbəst tərcümə)*

Sən ey mələklərin ən ağıllısı,
Dünyanın hörmətdən düşmüş tanrısı,
ey İblis, dar gündə kömək ol mənə!

Bizə əl tutmadı nə Allah, nə din,
Sənsən son pənahlı didərginlərin,
ey İblis, dar gündə kömək ol mənə!

Min yol söyüldükcə gülən kimdi? Sən!
Allahın sirrini bilən kimdi? Sən!
ey İblis, dar gündə kömək ol mənə!

Karlara, korrara, qoturlara da
Bir sevgi payı ver, çataq murada,
ey İblis, dar gündə kömək ol mənə!

Payla kor gözlərə ümid işığı,
Ey Zülmət yiyəsi, Ölüm aşiqi,
ey İblis, dar gündə kömək ol mənə!

Cəllad baltasıyla qopsa başımız,
Təpər ver, axmasın qoy göz yaşımız,
ey İblis, dar gündə kömək ol mənə!

Düz yolda büdrəyib təkər altına
Düşən sərxoşun da sən çat dadına,
ey İblis, dar gündə kömək ol mənə!

Sən susuz qalana bir içim su ver,
Yuxusuz qalana div yuxusu ver,
ey İblis, dar gündə kömək ol mənə!

Bütün sevənlərə gül ver, gül-çiçək,
Ölmək istəyəndə zəhər ver, içək,
ey İblis, dar gündə kömək ol mənə!

Dustağıq, xəstəyik, bizə şəfa ver,
Sənə tövbə qılaq, xeyir-dua ver,
ey İblis, dar gündə kömək ol mənə!

Doğma atamıza, qadir Allaha
Ağ olduq, cənnətdən qovulduq daha,
ey İblis, dar gündə kömək ol mənə!

Danışma, soruşma; nədir xətamız?
Ey bizim rəhmdil, ögey atamız,
ey İblis, dar gündə kömək ol mənə!

Gecə tövbəsi

Kilsə zəngi dindi gecə yarısı,
Dixsinib oyandın zəng səsinə sən.
Hələ ötən günün dərdi, ağrısı
Canında diridi... Demək, dirisən.
Ötən gün nə idi? Cüməydi, cümə,
Həm də on üçüydü, nəhsliyə bir bax!
Artır gündən-günə səndən inciyən;
Hər sözün küfrdü, hər işin günah.
Sənin günahların daha yuyulmaz, –
Lap yüz yol salınsan sudan-suya sən.
Sataşdın hamıya... Dedin, azdı, az,
Güldün çarmıxdakı o İsaya sən.

Daha ürəyində yer yox Allaha,
Dinsizsən bu qədər dinlər içində.
İblisin qulusan, çal-oyna daha
Şeytanlar içində, cinlər içində.
Dünən sevdiyini bu gün söylərsən,
Səninçün müqəddəs nə qaldı? Heç nə!
Gözündən yaş çıxmaz anan da ölsə,
Atan da asılsa, gəlməz vecinə.

Sənin ilham pərin ölüsevəndi,
Eşir qəbirləri goreşən kimi.
Qopur, şeirlərin varaqdan qopur,
Qopur, neçə-neçə dodaqdan qopur,

Dünyanın canına daraşır indi
İlanlar, əqrəblər daraşan kimi.
Dünya zəhərlənir şeirlərindən,
Sən də arsız-arsız kefə baxırsan.
Amma yuxun qaçır gecələr hərdən,
Durub pəncərədən göyə baxırsan.
...Hələ ki qapını döyməyib əcəl,
Hələ ki dirisən, canında can var, –
Qaç evdən küçəyə, qarış gecəyə,
Tanrı qəzəbindən canını qurtar...

Saat

Bu saatin içində Allah yaşayır, Allah,
O səni barmağıyla hədələyir, qorxudur.
Deyir, unutma, ömrün gec-tez sona çatacaq,
Gördüyün hər nə varsa, ötəri bir yuxudur.

Sevinc, kədər – hamısı quş kimi uçub gedər,
Qanadları bir azca yelpikləyər üzünü.
Qarışqatək ömrünə daraşar dəqiqələr,
Didər, çeynəyər, udar gecəni, gündüzünü.

Bircə saat ötuncə, bu saniyə əqrəbi
Üç min altı yüz dəfə “unutma!” deyər sənə.
Gündən-günə sökülür dünyanın sən tərəfi,
Sən göz açıb-yumunca sabah dönür dünənə.

Ötən günlər, saatlar, dəqiqələr içində
Gör nə təhər gizlənilib vaxtın qızıl damarı.
O qızılı tap, çıxart, günləri boş keçirmə,
Ömür də bir qumardı, uduzma bu qumarı.

Vaxtdan güclü qumarbaz tapılmaz ki, tapılmaz,
Neyləsən, əvvəl-axır vaxt udacaq səni də.
Neçə il yaşasan da, deyəcəksən, azdı, az,
Yaşamağa bir azca möhlət verin yenə də.

Gözlərini örtəcək buz kimi bir soyuq əl,
Hər şeirinlə xətrinə dəydiyin incik Allah
Göydən tərs-tərs boylanıb çağıracaq: Durma, gəl,
Ötdü ömür, bitdi vaxt, ta bəsdə, öl, ay axmaq!..

Artur REMBO

Aclıq bayramı

Aclıgım at minib çapır, Anna.
Harda olsam, məni tapır, Anna.

Çörək yoxsa, yeyim daşı-dəmiri,
Dişim batsa, divarları gəmirim.
Qarın doymaz bu quruca havayla,
Kəsim-yeyim bu ağacı
üstündəki yuvayla.

Aclıq kəsib sağ-solu, Anna,
Məni qovub əldən salır, Anna,
Nə böyükdü, nə güclüdü bu aclıq,
O ağadı, mən də qulu, Anna.

Bu gün aclıq bayramıdı, gəl bəri,
Söküb yeyək kilsələri, evləri.
Bir azca da göy üzündən dişləyək,
Buludundan, ulduzundan dişləyək.
Qoy ulduzlar içimizi doğrasın,
Nə gözəldi ulduzların ağrısı.

Bu aclıq at minib çapır, Anna,
Səni tapır, məni tapır, Anna.
Nə yaxşı ki, yazdı daha, yazdı,
Bir boylan – bax sola-sağa; yazdı!..
O göyərən otlara bax, Anna,
Otlayan ac atlara bax, Anna...

Yorğun yolçu

(“Qurana nəzirə” silsiləsindən)

Yorğun yolçu üç gündü ki, səhranı dolaşırdı,
Dili-ağzı yana-yana Allahla dalaşırdı:
– Qarışqanı görən Allah, məni də gör, – deyirdi,
– Bir qurtum su, bircə qarış kölgəlik ver, – deyirdi.
Qəfil birdən, elə bil ki, bəxti güldü üzünə,
Bir palmanın altındakı quyu dəydi gözünə.

Cumdu, içdi, xoşallandı sərin suyun dadından,
Allaha şükür eləmək amma çıxdı yadından.
Sudan içdi yanındakı vəfalı eşşəyi də.
O palmanın altı oldu ən yumşaq döşəyi də;
Yorğun yolçu qumlar üstə yuxuya getdi, yatdı.
Allah bilir, başı üstən neçə il ötdü... yatdı.

Oyananda qulağına bir səs gəldi: “Ey insan,
Xəbərin var bu səhrada neçə vaxtdı yatırsan?!”
“Mən yatanda səhər idi, gün döyürdü hər yanı,
İndi yenə günəş doğub, işıqladır dünyanı.
Dünən səhər tezdən yatıb, bu gün səhər durmuşam,
Belə çıxır, bütün günü mən yuxuda olmuşam”.

O səs dedi: “Dünən nədi, bu gün nədi, ay insan?
Bu səhrada bircə gün yox, sən yaman çox yatmısan.
Sən yatanda necə idin, indi bax gör necəsən?
Sən yatanda cavan idin, indi ağsaç qocasan.
Bir bax, çoxdan quruyubdu bu quyunun suyu da.
Quyu hanı? Qum altında itib-batıb quyu da.
Yanıb palma ağacı da, çürüyüb çoxdan bəri,
Eşşəyin də çoxdan ölüb, ağarır sümükləri”.

“Allah, bu nə dərdi?!” deyib qoca zar-zar ağladı,
Başını köksünə əyib dizini qucaqladı.
Qəfil birdən bir möcüzə baş verdi qumlar üstə;
Eşşəyin ağ sümükləri dikəldi qumlar üstə.
Geyinib öz bədənini yenə dimdik durdu da,
Sevincindən şıllaq atıb bir ağız anqırdı da.

Boş quyu da ağzınacan suyla doldu təzədən,
Yaşıl palma dörd yanına kölgə saldı təzədən.

Damarında qanı coşdu, cavanlaşdı qoca da,
“Şükür” deyib qollarını göyə açdı qoca da:
“Sən qaytardın məni mənə, şükür Sənə, İlahi!
Lənət Sənə şəkk edənə, şükür Sənə, İlahi!”
Və beləcə, ulu Tanrı dərs verdi öz quluna,
Yolçu “şükür” deyə-deyə düzəldi öz yoluna...

***

Bir ac quzğun o birinə deyirdi:
“Acam, qardaş, bir şey olsa, yeyərdim.
Bəlkə uçaq, dörd yana göz gəzdirək,
İştah açan nə tapırıq biz görək”.

O birisi dedi: “İndi uçarıq,
Özümüzə çöldə məclis açarıq.
Görürsənmi, uzaqda bir söyüd var,
O söyüdün dibində bir meyd var.

Kim öldürüb o igidi, görəsən?
İndən belə bunu çətin biləsən.
Haralıydı o igid? Nəydi adı?
Atı bilir, bir də cavan arvadı.

Atı hanı? Düşməni çapdı – getdi,
Nallarından qığılcım qopdu – getdi.
Bəs arvadı? O da gözlər yarını,
Ölənin yox, sağ olanın yolunu...

Aleksandr BLOK

Şair

Sahil boyu uçuşurdu havada quşlar,
Atasıyla pəncərədən baxırdı uşaq:
– Mənim təzə, alabəzək bir çətirim var,
Tez ol, tez ol! Yağ, ey yağış, yağ!

– Bu dənizin o tayında indi yazdı, yaz,
Burda qışdı, üşüyürsən, soyuqdu sənə.
Ay çəhrayı papaqlı yazıq qızcığaz,
Uçaq, gedək bu dənizin o sahilinə.

– Mənim anam ordadımı?
– Yox!
– Bəs hardadı?
– Anan ölüb.
– Ölüb?! Axı bu nə deməkdi?
– O küçədən keçənə bax; şairdi adı,
Həmişə gözü yaşlıdı, həmişə təkdi.
– Onun da anası yoxdu?
– Var. Amma ona
anasından daha əziz bir xanım da var.
– Bəs o xanım niyə gəlmir onun yanına?
– Aralığı kəsib axı dəli dalğalar.
– Bir gəmiyə minib gəlsin.
– O xanım axı
gəmiyə də, qayığa da minməyə qorxur.
Yox, yox, heç vaxt gəlməyəcək o gözəl xanım!..

Ata susdu. Uşağın da qaraldı qanı.
Sonra hava qaraldı.
Bu söhbət də
elə burda qırıldı.

***

Bir qız oxuyurdu kilsə xorunda;
Dənizlərdə yol azan gəmilərdən,
Qürbət eldə bəxt gəzən əmilərdən
oxuyurdu bəyaz donlu qızcığaz.

Qızın səsi o qaranlıq kilsəyə
ışığı kimi süzülürdü, axırdı.
Qaranlıqdan gülümsəyə-gülümsəyə
ümid dolu neçə cüt göz baxırdı.

Hamı inanırdı; ümid var hələ,
Ötəcək dünyanın dərdi, kədəri.
Ağ günə çıxacaq qürbətdəkilər,
Gəmilər salamat dönəcək geri.

Hamı inanırdı o səsə, –
ancaq
Dünyada hər sirdən xəbərdar olan
Yaxşı bilirdi ki, yalandı, yalan,
Gedənlər heç zaman
qayıtmayacaq...

Marina SVETAYEVA

“Sənin adın...”

(Blok haqqında şeirlərdən)

Sənin adın – quş kimidi əlimdə,
Sənin adın – buz kimidi dilimdə.
Sənin adın – hərflərin beşidi*,
Dodağımın bircə tərپənişidi.
Cingildəyən gümüş zıncırovdumu?
Havadaca tora düşən topdumu?

Sənin adın – bu bahar gecəsində
Çöldən keçən atların nal səsində.
Sakit gölə bir daş atsam bu gecə,
Qulağıma sənin adın gələcək.
Gicgahıma güllə sıxsam qəfildən,
Adın qopar şaqqıldayan tətikdən.

Sənin adın – necə deyim, ax, necə?! –
Yuxulu gözdən öpüşdü gizlicə.
Sonra çıxıb tez qarını örtməkdə.
Sənin adın – qışda qarı öpməkdə.
Bircə qurtum sərin sudu, sərin su...
Və lap dərin bir yuxudu, bir yuxu.

***

Bu dünyada hamının əlindən allam səni,
Təkcə mənim olarsan, tək sənin ollam, sənin.
Səni mənim əlimdən Allah da ala bilməz,
Yer də, göy də, qılnc da, bayraq da ala bilməz.
Qovaram o qarında keşik çəkən iti də,
Möhkəm-möhkəm bağlaram qıfılı, kilidi də.
Açarı da tullaram pəncərədən o yana,
Səndən bir tük də düşməz özgülərin payına.
Səhərəcən qarında qoy ulasın o köpək,
Hansı it sənə məndən yaxşı keşik çəkəcək?!

Lap evlənsən, mən səni evindən oğurlaram,
Ər olmazsan heç kəsə, heç kəsə yar olmaram.

* İnqilabdan əvvəl Blok adı beşhərflili idi (Блокъ)

Lap ölüm ayağında allam ölümdən səni,
Amma necə alım mən Sənin əlindən səni?!
Yenə getdin, qalmadın, – bir gör nə günə qaldım;
Yenə mənim olmadın, yenə Özünə qaldın...

Canım-gözüm, neyləmişəm mən sənə?!

Dünən hələ gözlərimə baxırdın,
İndi yana çevirirsən üzünü.
Dünən mənsiz olanda darıxırdın,
İndi mənə çox görürsən özünü.

Mən kiməm ki, bir ağılsız, key qadın,
Ağıllısan, mənə cavab versənə.
Yüz il keçsə, susmaz yenə fəryadım:
Canım-gözüm, neyləmişəm mən sənə?!

Yoxsa bizi ögey balası bilər;
Sevgi bizə zülm eləyər, yorulmaz.
Axan qanı, göz yaşını su bilər;
Göz yaşında, qanda çimər, durulmaz.

Gah qatarlar, gah gəmilər ayırar,
Yollar durar sevnələrin qəsdinə.
İniltimiz yer üzünə yayılar:
Canım-gözüm, neyləmişəm mən sənə?!

Dünən hələ mən başının tacıydım,
Sən qarşımda qolu bağlı qul kimi.
Birdən-birə bir cüt əlin açıldı;
Yerə düşdü ömrüm xırda pul kimi.

Lap bir uşaq qatilitək əgər mən
Bir gün çıxsam məhkəmə kürsüsünə,
Cəhənnəmdə rastlaşsaq da, deyərəm:
Canım-gözüm, neyləmişəm mən sənə?!

Soruşaram çarpayıdan, divandan:
Nə günahın cəzasını çəkirəm?
Nə olsun ki, öpüşmüşük bir zaman,
İndi gərək çarmıxamı çəkiləm?

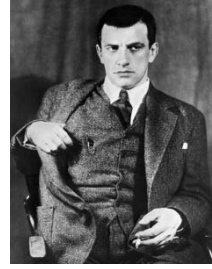
Sən gah oda atdın məni, gah suya,
Gah yandırdın, gah dondurdun əksinə.

Sən gör nələr etmişən mən yazığa!
Canım-gözüm, neyləmişəm mən sənə?!

Nə yaxşı ki, ağıllandım axırda,
Sənin adın bir də gəlməz dilimə.
Bir ürəkdən sevgi yoxa çıxanda
Bağban ölüm ayaq basır yerinə.

Nə xeyri var – ha silkələ indi sən,
Kim bar umar bir qurumuş ağacdən?
Canım-gözüm sənə neyləmişəmsə,
Hamısına görə məni bağışla!..

Vladimir MAYAKOVSKI

Şalvarlı bulud

(Poemadan parça)

Oğlunuz xəstədir, ana,
bir gözəl dərd ilə xəstə.
Ürəyi düşüb yangına, –
yarı oddu, yarı tüstü...
Bu dərdimdən xəbər tutsun
Lüda bacım, Olya bacım.
Yer üzündə yer tapmıram
başımı götürüm qaçım...
Söz tapmıram, –
söz danışam;
Bu qarşalanmış ağızımdan
çıxan sözlər
nəyə bənzər?!
Gecə yarısı alışan
fahişəxanadan qaçan
lüm-lüt fahişəyə bənzər...

Adamlar da ki iy bilir:
– Yanır nəşə... yanır nəşə...
Yanan ürəyimə cumur
hamı tələsə-tələsə.
Buraxmayın ürəyimə

o başı dəbilqəlini,
bu ayağı çəkməlini.

– Bu ürəkdir, – deyin, – canım,
çək əlini!.. çək əlini!..

Bu yangınsöndürənlərin
tüpürüb hamısınaca, –
qurtara bilsəydim əgər
yangından özüm özümü,
Yanan qəlbimin üstünə
sonuncu damlasınacan
sıxa bilsəydim gözümü,
Qabırğalar arasında
qol-qanad aç bilsəydim,
Yanan qəlbimdən birtəhər
atılıb qaça bilsəydim,
Qaç bilsəydim...
Bax belə!..

...uçuldu, dağıldı hər şey,
söküldü, töküldü yerə, –
yanan ürəyindən

hələ
atılıb qaçan olmayıb...

Alovam, – boynu bükülü,
Eşələmə gəl bu külü...
Cadard-cadard dodağımdan

yanıq öpüşlər tökülür.
Oxuya bilmirəm, ana!
Səsim alındı, alındı.
Ürəyimin kilsəsində
matəm zəngləri çalındı...

Qulaq asın

Qulaq asın!
Bu ulduzlar
hər gecə yanırsa əgər, –
Yəqin, kiməsə lazımdır
bu ulduzların yanmağı.
Yəqin, kimsə dözə bilmir
göyü ulduzsuz gecəyə,
Sevir ulduzlarla yatıb
ulduzlarla oyanmağı.

Kim bilir o adam kimdi?!
Hər gün günəş batan kimi
cumur Allahın yanına
nəfəsi tənqiyə-tənqiyə,
Qorxur ki, birdən gecikər,
qorxur ki, birdən ləngiyər.
Öpür ağlaya-ağlaya
barmaqlarını Allahın.
Deyir: – İlahi, neylərəm?!
Məni susuz, çörəksiz qoy,
ulduzsuz qoyma göyləri...

Sonra qayıdır evinə;
özü nigaran-nigaran,
üzü sevinə-sevinə...
...Və gecə
çıxır küçəyə,
keçir səkidən səkiyə, –
Baxır ulduzlu gecəyə,
Göz vurur yoldan keçənə,
soruşur: – İndi necəsən?
Heç nədən qorxmursan ki?
Hə?!..

...Qulaq asın!
Bu ulduzlar
hər gecə yanırsa əgər,
Demək, kiməsə lazımdır
bu ulduzların yanmağı.
Demək, kiminsə xətrinə
damların üstə hər gecə
heç olmasa bircə dənə
ulduz yandıрмаğa dəyər...

Anam və almanların öldürdüyü bir gecə

Ağappaq analar gəzir
qapqara küçələr ilə,
Görən hürkür
anaların
kəfən kimi üzlərini.
Qəzetlərdə sətir-sətir
ölənlər cücərir elə:
“Aman allah, yumun, yumun
qəzetlərin gözlərini!”

Məktub.
Ana, bərkdən çağır!
Tüstü,
tüstü,
yenə tüstü!
Səsin gəlib çatmır axı,
Ana! Ana!
Niyə susdun?!
Burda udduğum hava da
güllələrdən deşik-deşik,

güllərdən dama-dama.
Ma-a-a-ma!..

Lap indicə gətirdilər
qanına qəltan gecəni,
Dişini dişinə sıxıb
birtəhər dözüdü gecə.
Qəflətən dözə bilmədi,
ağrıdan üzüldü gecə;
Tökdü gözünün yaşını, –
Varşavanın dizlərini
qucaqladı, qucaqladı.
Varşavanın dizlərinə
qoyub ulduzlu başını
gecə ağladı, ağladı.
Öldü ağlaya-ağlaya,
heç bilmədi necə öldü.
Ulduzlar çığırdılar:
– Gecə öldü!.. Gecə öldü!..

Necə?
Gecə?!.
Kəndlər cumur tamaşaya
məhlə-məhlə, küçə-küçə.
Gecə birdən dik atılır:
– Oyağam, oyağam! – deyir.
Nə əli var, nə ayağı:
– Çal, oynayacağam! – deyir.

Zəng.
Sənə nə oldu, ana?
O nədir, ana, o nədir?!
Əsməcə tutdu, əsməcə,
əllərini, dizlərini.
Bəli, teleqram ondandır,
oğlundandır,
ölüdəndir...
“Aman allah, yumun, yumun
qəzetlərin gözlərini!”

Bu gün yolka olmayacaq

Bu gün yolka olmayacaq,
dil tökməyin, balalar,
Atanızı meşəyə
buraxmaq olmaz axı.
O meşənin arxasında
ağzından od saçan
bir əjdaha var,
Atanızın canına
qəlpə-qəlpə sancılar
onun iti caynağı.

Yox, bu gecə
o yolkanın dibində
Qar kimi ağ
pambıq da olmayacaq.
Axı indi arıtək
min-min əsgəri sancır
güllələr bircə gündə,
Belə getsə,
yaraların
üstünə qoymağa da
pambıq tapılmayacaq.
Şam da yandırmaq olmaz

bu gecə sübhə qədər,
Axı nəhəng, yırtıcı
gəmilər var dənizdə.
Orda zalım adamlar
topların lüləsini
tuşlayıb gözləyirlər;
Haçan işıq yanacaq
sizin pəncərənizdə.

Babanız da gəlməyəcək,
gözləməyin nahaqdan,
Sizə oyuncaq da
gətirən deyil.
Babanız axı indi
zavoddadı, zavodda.
Zavod nədi?
Barıt düzəldilən yer.

Musiqi də olmayacaq
bu gecə,
Qardaşınız
hardan bir cüt əl tapıb

çalsın axı qarmonu?
Bəlkə də cənnətdə,
elə indicə,
Qolları qırılmış bir şəhid kimi
basır öz bağına
mələklər onu.

Yaxşı, bəsdi, ağlamayın,
bir az gülsün üzünüz,
Axı hələ neçə-neçə
yeni il var qabaqda.
Heç bircə il keçməyəcək,
görəcəksiz özünüz;

Nəhəng yolka qurulacaq
bu balaca otaqda.

Yenə mahnı deyə-deyə
o yolkanın başına
dövrə vuracaq hamı.
Yolka da ki, nə yolka?!
Üstü dolu bərbəzək,
lampaları rəngbərəng.
Elə uzun çəkəcək ki,
o yeni il bayramı,
Axırda lap hamının
zəhləsini tökəcək.

Sergey Yeseninə

Necə deyərlər, getdiniz,
tərk etdiniz bu dünyanı,
Uçursunuz...
ulduzları vurub salır ayağınız.
O dünyada nə içki var,
nə də ki içki dükanı, –
Ayıqsınız!..

Yesenin, sizə gülmürəm,
gülməyə heyim nə gəzir?
Bilmirəm nə təhər dözüüm
bu dərdin ağırlığına.
Görürəm ki, uçursunuz...
uçursunuz, – qolukəsik, –
Sümük dolu torba kimi
yırğalana-yırğalana...

Əl çəkin!
Bəsdir!
Əl çəkin!
Ağlınız çaşmışdı, nədi?!
Necə qıydınız
o cürə yanaqların solmağına?..
Sizin ki
bütün işiniz-peşəniz
şənlənmək idi,
Ustaydınız
məclislərdə

dava-şava salmağa da.

Niyə axı?!
Nəyə görə?!
Bu sirri kim bilir?
Heç kim!
Yüz cürə söz deyir hərə,
axır söz də bu olur ki, –
günahkar içkidir, içki!..

Öz sinfiylə
sənətkarın
zəif imiş əlaqəsi,
Ona görə də
içkiyə salıb yazıq öz meylini.
Guya bu içkini əgər
siniflə əvəz eləsən,
Nə dava-şava olarmış,
nə də şairin ölümü.

Bəs sinif də
hərdən-hərdən
kefi gələndə içirsə, –
onda necə?!..
Əvvəl pivədən başlayıb
sonra arağa keçirsə, –
onda necə?!..
Guya siz içməyədiniz,
içməyədiniz tərtəmiz, –

Daronin kimi
cansıxan,
iştahöldürən yüz misra yazardınız
hər axşamı.
Onda, vallah,
darıxmaqdan ölərdiniz, ölərdiniz.
Darıxıb ölməkdəndisə
araqdan ölmək yaxşıdı.

Adam varmı
bu ölümün sirri nədir, –
deyə bilə.
...Nə o bıçaq deyə bilər,
nə o kəndir deyə bilər.
Sirri nədir bu ölümün,
dərman nə imiş, görəsən,
tənhalıqdakı xəstəyə?!
Bəlkə elə yanınızda
mürəkkəb olsaydı o gün,
Ehtiyac qalmazdı daha
damarınızı kəsməyə.

Görən hələ neçələri
gözləyir ölüm payını,
Görən nə vaxt dincələcək
şair qəlbi yer üzündə?!
Gəlin azaldaq, azaldaq
bu ölümlərin sayını,
Gəlin artıraq, artıraq
mürəkkəbi yer üzündə.

Yox, Yesenin, dilim gəlmir
ölmüsünüz deməyə də,
Yalançı dostlar çığıdır:
– Alqış, alqış Yeseninə!..
Yaşamağı bacarırdı,
bacarırmış ölməyi də!..
...O alqışdan, çığırtıdan
damarını kəsənə nə?!.

Heykəliniz qoyulmayıb, –
nə mərmərdən, nə bürüncdən, –
Görən nə vaxt qoyulacaq?!
Kimsə bilmir bunu hələ.

Di gəl ki, heykəlinizin
bünövrəsini bir küncdən
Yalançı dostlar doldurur
zir-zibil xatirələrlə.

Qızlar tikir adınızı
dəsmalların qırağına,
Sobinov da
nəğməni
oxuyur yastı səsilə.
Dözmürəm,
daha dözmürəm
bunların cığallığına,
Çığırırım:
– Ehey, bəsdir!..
Vurram, burnunuz əzilər!..

Eh, Yesenin, bu dünyada
zir-zibil hələ az deyil,
Hələ söyüşmək də olar,
hələ dalaşmaq da olar.
Əvvəl-əvvəl
bu dünyanı
bir yaxşıca təmizləyək,
Ondan sonra
bu dünyaya
nəğmələr qoşmaq da olar.

Sözün düzü, –
qələmin də
bu günlər az deyil işi,
Tanıyıraq
çətinlikdən
qorxub qaçan cıgalları.
Bir də ki, hansı dahinin
bəxtinə asan yol düşüb,
Hansı dahi keçib-gedib
tapdalanmış çığırları?!
Bayraq kimi
başımızın üstünə qaldıraq SÖZÜ, –
Dünyanı təzədən quraq, –
başı uca, göyü qəlbi.
Elə gedək, –

arxamızca düşüb qaçsın zaman
özü,
Çatmasın,
bağrı çatlasın
mərimi kimi qəlpə-qəlpə.

Bu dünyamız
sevinc üçün
o qədər də geniş deyil,

Sevinc səpək
dünyamızın
bu başından o başına.
Ölməyə dəyməz, Yesenin,
ölmək çətin bir iş deyil,
Daha çətindir
dünyanı təzədən qurub
yaşamaq.

Sergey YESENİN

Qara adam

(poema)

Heç soruşma halımı,
dostum, xəstəyəm yaman,
Bilmirəm necə tutdu
məni namərd xəstəlik?!
Bu nə sərxoş küləkdi,
əsdı keçdı canımdan,
Yarpaq kimi qurutdu
beynimi də üstəlik.

Başım qulaqlarını
yelləyir qanad kimi,
Sanki çiyнімdən qopub
indi uçub gedəcək.
Qara adam yenə də
bir vaxtsiz qonaq kimi
Gəlib – kəsib böyrümü,
qoymur yatım bu gecə.

Elə bil ki, keşşıdı,
topuq vuran diliylə
Mənə ölü duası
oxuyur asta-asta.
Bir iyrenc kitabı da
varaqlayıb əliylə,
Söhbət açır hansısa
lotudan, dələduzdan.

Deyir: “Yaxşı qulaq as,
gör nə gözəl fikirlər
Gizlənib bu kitabın
hər bir səhifəsində.
Burda yazılan adam
axır gününə qədər
Ömür sürüb oğrular,
quldurlar ölkəsində.

Orda yaz-qış qar yağır,
quşbaşısı, dolusu;
İtir damlar, adamlar
yağan qarın içində.
O adam da
quldurun birisiydi, doğrusu,
Amma ən yaxşısıydı
quldurların içində.
Bir şairlik həvəsi
dolmuşdu canına da.
Hərdən yalan desə də,
yalan yazan deyildi.
Yaşı qırxı adlayan
solğun bir xanıma da:
– Necə sevdim mən səni?
Nə pis qızsan!.. – deyirdi.

Deyirdi:
“Bu dünyada xoşbəxt olmaq
istəyən
Gərək ağıldan iti,
əldən də zirək olsun.
Maymaqların haqqı yox
öz bəxtindən küsməyə,
Amma adamın bir az
bəxti də gərək olsun.

Qorxma, dörd bir tərəfdən
qəm üstə qəm gəlişə,
Doğmaları əlindən
bir-bir alırsa fələk, –
Ürəyin ağrıtında
üzün gülə bilirsə,
Bu dünyada
ən böyük sənətkar sənsən
demək...”

“Bəsdə, əl çək yaxamdan,
qara adam, sus, kiri,
Eşlənmə qurd kimi
ürəyimin içində.
Özgələrə get tanıt
o davakar şairi,
De, hansı sifətdədi,
hansı boyda-biçimdə”.

Qara adam hirslənir,
zəhər yağır üzündən,
Gözlərimə zillənir
gözlərinin qarası.
Elə bil ki, kiminsə
cibinə girmişəm mən,
Nə məndən arsız var,
nə məndən avarası.

Yox, soruşma halımı,
dostum, xəstəyəm yaman,
Bilmirəm necə tutdu
məni namərd xəstəlik?!
Bu nə sərxoş küləkdi,
əsdə keçdi canımdan,

Yarpaq kimi qurutdu
beynimi də üstəlik.

Gecə soyuq, küçə lal,
həyə-t-baca qardı, qar.
Sanki əhəng çəkilib
dünyanın hər yerinə.
Yenə baş-başa verib
həyətdəki ağaclar
Görən hansı sırımı
danışır bir-birinə?

Nə gələnin var, nə gedən, –
bütün dostlar uzaqda,
Pəncərə qabağında
bayquş kimi təkəm, tək.
Qara adam yenə də
peyda olur otaqda,
Başında boz silindr,
əynində qara pencək.

Xırıltılı səsiylə
mənə deyir: “Bura bax!..
Səndə heç can qalmayıb,
kölgəsən, quru kölgə.
Mən hələ görməmişəm –
yer üzündə bir alçaq
Gecə yuxusuzluqdan
bu cür əziyyət çəkə.

Yox-yox, çaşdım, bağışla!
Aylı gecə, bəyaz qar...
Özünü şair sayan
necə yatar bu gecə?
Gələ ilham pərisi,
yoğun budlu o “maral”,
Sənə şirin misralar
pıçıldayar gizlicə.

Sevirəm şairləri!..
Kefdi şair tayfası!
Görürsən ki, birisi
uzadıb saçlarını –
Şeir deyir
üz-gözü sızanaqlı bir qıza,

Gözüylə yeyə-yeyə
o qızın qıçlarını.

Bir kənd vardı hardasa,
bilmirəm adı nəydi.
Bəlkə Kaluqadaydı,
bəlkə də Ryazanda.
Orda göygöz, sarısaç
bir uşaq böyüyərdi –
Lap sadə, kasıbyana
bir kəndçi komasında.

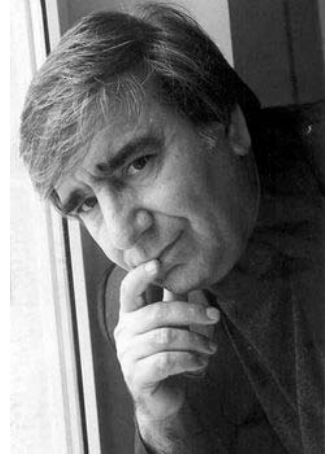
Böyüdü, şair oldu,
az-çox tanındı o da, –
Hərdən yalan desə də,
yalan yazan deyildi.
Yaşı qırxı adlayan
solğun bir qadına da:
– Necə sevdim mən səni?
Nə pis qızsan!.. – deyirdi”.

“Qara adam, itil get!
Sən nə murdar qonaqsan.
Bütün səni söyənlər
haqlıymış dönə-dönə.
Sifətinçin darıxır
əlimdəki bu əsa,
Al gəldi!
hara dəydi?
Düz burnunun üstünə!..”

Ay öldü.
Yavaş-yavaş günəş doğur
uzaqda.
Göy üzü –
ölən Ayın meyitini gizlədi.
Başında boz silindr,
bircə mənəm otaqda,
Otaqda bircə mənəm,
bir də sınıq güzgüdü...

Redaksiyadan

Görkəmli Azərbaycan şairi Ramiz Rövsən oxucular arasında şeir və poemaları, povest və hekayələri, esseləri, kinossenariləri ilə yanaşı dünya poeziyasından etdiyi tərcümələri ilə də tanınır. “Multikulturalizm” jurnalı “Höte zalı”nda şairin tərcümələrinə geniş yer verməklə xalqlararası ünsiyyətin bu formasının mədəni mübadilədəki daimiyyətini bir daha təsdiqləyir.

MM - MULTİKULTURALİZM MOZAİKASI

Yanvar

***

Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşaviri akademik Kamal Abdullayev Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzində "Multikulturalizm İli"nin yekunları və 2017-ci ilin "İslam Həmrəyliyi İli" elan olunması ilə bağlı mətbuat konfransı keçirib. Akademik Kamal Abdullayev vurğulayıb ki, "Multikulturalizm İli"nin təbii davamı kimi 2017-ci ilin "İslam Həmrəyliyi İli" elan olunması çox böyük siyasi uzaqqörənliklə irəli sürülən ideyadır. Bu, həm Azərbaycanda keçiriləcək İslam Həmrəyliyi Oyunları ilə, həm də İslam dünyasında baş verən proseslərə nizam gətirmək istəyi ilə bağlıdır.

***

Fransız yazıçısı, "Beynəlxalq Reyn Dərnəyi"nin prezidenti Jerar Kardon Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin qonağı olub. Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşaviri, BBMM-in Himayəçilik Şurasının sədri akademik Kamal Abdullayev, Mərkəzin icraçı direktoru Azad Məmmədov və qurumun aparat rəhbəri Aytən Qəhrəmanın iştirakı ilə keçirilən görüşdə Dövlət müşaviri Kamal Abdullayev Azərbaycan multikulturalizmi modeli, ölkəmizdə əsrlərdir mövcud olan multikultural dəyərlər və tolerantlıq ənənələrindən, Prezident İlham Əliyevin Fərmanı ilə 2014-cü ildə təsis edilən BBMM-in fəaliyyəti dövründə və "Multikulturalizm İli"ndə həyata keçirdiyi layihələrdən söz açıb.

Fransız yazıçısı, "Beynəlxalq Reyn Dərnəyi"nin prezidenti Jerar Kardon Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin qonağı olub

***

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzində 20 Yanvar şəhidlərinin xatirəsinə həsr olunmuş toplantı keçirilib. Tədbirdə 20 Yanvar faciəsi şəhidlərinin xatirəsi bir dəqiqəlik sükutla yad edilib.

BBMM-in icraçı direktoru Azad Məmmədov 1990-cı il yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə keçmiş SSRİ rəhbərliyinin göstərişi ilə sovet hərbi birləşmələrinin Azərbaycan xalqına dəhşətli faciə yaşatdığını qeyd edib. İcraçı direktor bu faciəni eyni zamanda Azərbaycan xalqının müstəqillik uğrunda mübarizə tarixində yeni səhifə kimi səciyyələndirib.

***

Qəbələ rayonunun Nic qəsəbəsinin sakinləri olan udilər Milad bayramını özünəməxsus şəkildə qeyd ediblər. "Cotari" alban kilsəsində yanvarın 7-də təşkil olunan bayram mərasimində Alban-Udi Dini İcmasının rəhbəri, kilsənin keşişi və icmanın üzvləri çıxış edərək Milad bayramının mahiyyətindən, dini ayinlərin icrası üçün yaradılan şəraitdən, Azərbaycan dövlətinin onlara olan diqqət və qayğısından danışblar. Habelə bayram münasibətilə təbriklər səsləndirilib.

***

Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin təşkilatçılığı ilə yanvarın 19-da "20 Yanvar – Şəhidlik zirvəsi" mövzusunda konfrans keçirilib. Konfransda Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşaviri akademik Kamal Abdullayev, Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Mübariz Qurbanlı, Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədr müavini Fuad Nurullayev, ölkəmizdəki dini konfessiya rəhbərləri, Yeni Azərbaycan Partiyası Gənclər Birliyinin üzvləri, eləcə də dini təhsil müəssisələrinin müəllim və tələbələri iştirak ediblər.

***

Yanvarın 27-də Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsində 2016-cı ilin yekunları və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunan kollegiya iclası keçirilib. İclasda kollegiya üzvləri ilə yanaşı, Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşaviri akademik Kamal Abdullayev, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Dini Qurumlarla İş üzrə İdarəsinin rəisi Vüqar Babayev, həmçinin Mərkəzi Aparatın və bölgə şöbələrinin müdirləri iştirak ediblər.

Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsində 2016-cı ilin yekunları və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunan kollegiya iclasından görüntü

***

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzində Holokost faciəsinə həsr olunmuş dəyirmi masa təşkil olunub. Öncə Holokost qurbanlarının xatirəsi bir dəqiqəlik sükutla yad edilib. Tədbiri BBMM-in icraçı direktoru Azad Məmmədov açaraq BMT Baş Assambleyası tərəfindən 2005-ci il noyabrın 1-də qəbul olunmuş 60/7 sayılı qətnaməyə əsasən hər il 27 yanvar tarixinin Beynəlxalq Holokost Qurbanlarının Anım Günü kimi qeyd edildiyini bildirib. Azərbaycandakı Dağ Yəhudiləri İcmasının nümayəndəsi ravvin Abraham ölkəmizdə yəhudilərin kipa ilə rahatca dolaşdığını, mütəmadi olaraq sinaqoqlarda dini bayramlarını və anım günlərini yüksək səviyyədə qeyd etdiyini, Avropanın bəzi ölkələrində bunun bəzən mümkün olmadığını söyləyib. Ravvin dünyanın bir sıra ölkələrinin Azərbaycan multikulturalizm modelindən örnək almalarının vacibliyini qeyd edib.

***

Moldova hökuməti Etnik Əlaqələr Bürosunda Moldova Azərbaycanlılar Konqresi və Azərbaycanın bu ölkədəki səfirliyinin təşkilatçılığı, eləcə də Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi və Moldova İctimai Palatasının dəstəyi ilə Xocalı faciəsinin 25-ci ildönümü ilə əlaqədar qətlə qurbanlarının xatirəsinə həsr olunmuş tədbir keçirilib.

Moldovada Xocalı faciəsinin qurbanları yad edilib

Tədbirdə Moldovanın dövlət rəsmiləri, parlament deputatları, ölkədə akkreditə olunmuş xarici diplomatlar, Azərbaycan diasporunun nümayəndələri, alimlər, politoloqlar, jurnalistlər, tələbə və gənclər iştirak ediblər.

Öncə Xocalı soyqırım qurbanları və şəhidlərin xatirəsi bir dəqiqəlik sükutla yad edilib. Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə hazırlanmış Xocalı faciəsi haqqında sənədli film nümayiş etdirilib.

BBMM-in İsrail filialının sədri, beynəlxalq əlaqələr üzrə ekspert, politoloq və "Ağrı" kitabının həmmüəllifi Arye Qut isə çıxışında qeyd edib ki, İkinci Dünya müharibəsində faşist rejimindən qaçan minlərlə yəhudi Azərbaycanda nəinki sığınacaq, vətən tapıb. Buna görə Xocalı faciəsinin onun üçün şəxsi faciə olduğunu bildirib.

***

Fevralın 23-də Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzində "Terror multikulturalizmə qarşı: Xocalı soyqırımı – 25" mövzusunda anım tədbiri keçirilib.

Öncə Xocalı şəhidlərinin xatirəsi bir dəqiqəlik sükutla yad edilib.

Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət Müşaviri, BBMM-in Himayəçilər Şurasının sədri akademik Kamal Abdullayev insanlıq əleyhinə törədilmiş Xocalı soyqırımının dəhşətlərindən söz açıb: "Bu faciədə qətlə yetirilən insanların öldürülmələrinin səbəbi onların müsəlman və azərbaycanlı olmaları idi. Bu, həmin faciənin məhz qətlə kimi dəyərləndirilməsinə bir sübutdur. Bu gün təkcə Xocalı sakinləri deyil, bütün Azərbaycan xalqı xocalıdır. Bu gün Azərbaycanın vətəndaşları, Azərbaycanın dünyadakı dostları mənən, qəlbən Xocalıdan sayıla bilərlər. Dünyada müxtəlif qurumlarda, parlamentlərdə Xocalı faciəsi ilə bağlı son dərəcə ciddi sənədlərin qəbul edilməsi istiqamətində həm Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin, həm də ölkənin Birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın böyük xidmətləri var.

Bu gün Xocalı qətləmi ilə bağlı yanımızda Azərbaycan xristianlarını, Azərbaycan yəhudilərini görmək son dərəcə təskinedici bir məqamdır. İki gün bundan əvvəl Qafqaz Müsəlmanları İdarəsində Xocalı soyqırımının 25-ci ildönümü ilə bağlı böyük bir tədbir təşkil edilmişdi. Həmin tədbirdə Azərbaycanda fəaliyyət göstərən dini və etnik icmaların nümayəndələri Xocalı soyqırımı ilə bağlı dünya ictimaiyyətinə bəyanat ünvanladılar və həmin bəyanatda bu faciəni təkcə Azərbaycan xalqına qarşı deyil, bütün başəriyyətlə əleyhinə yönələn cinayət kimi qiymətləndirdilər. Xocalı qətləmi Azərbaycanda yaşayan çoxsaylı etnik və dini icmaların nümayəndələrinin, burada əsrlərdir məskunlaşan böyük-kiçikli xalqların da faciəsidir.

Bu tədbirdə Aurelia Qriqoriu xanımı görməkdən böyük məmnunluq hissi duyuram. Bilirsiniz ki, Aurelia xanım Moldova Respublikasının Ombudsmanı olarkən Ermənistan parlamentindəki çıxışında onların həyata keçirdiyi qəsbkarlıq siyasətini üzlərinə çırpmaqdan çəkinməmişdi.

İsraildə yaşayan həmyerlimiz, bu gün isə burda bizimlə yanaşı olan, müstəqil siyasi ekspert Arye Qut Azərbaycan həqiqətlərini beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırmaq üçün səylərini əsirgəmir. Əminəm ki, xalqımız tezliklə işğal olunan rayonlarımıza qayıdacaq".

BBMM-nin icraçı direktoru Azad Məmmədovun moderatorluğu ilə davam edən tədbirdə Xocalı soyqırımı haqqında film nümayiş etdirilib.

Xocalı Rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı Şahmar Usubov Xocalıdan olan məcburi köçkünlərin respublikanın müxtəlif rayonlarında məskunlaşdığını vurğulayıb, özünün də faciənin canlı şahidi olduğunu qeyd edib.

İcra başçısı çıxışında Azərbaycan dövlətinin, Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Xocalı soyqırımının dünyada tanınması istiqamətində böyük işlər gördüyünü vurğulayıb.

"Azərbaycan Respublikası Dağlıq Qarabağ Bölgəsinin Azərbaycanlı İcması" İctimai Birliyinin sədri Bayram Səfərov bildirib ki, Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə "Xocalıya ədalət!" beynəlxalq kampaniyası çərçivəsində bütün dünyada Xocalı soyqırımının tanınması, Xocalıda azərbaycanlılara qarşı törədilən vəhşiliklərin dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırılması istiqamətində genişmiqyaslı işlər aparılır və bir sıra ölkələrdə bu vəhşilik artıq soyqırımı kimi tanınır: "Biz heç vaxt Xocalı soyqırımını unutmamalı və bu faciəni gələcək nəsillərə çatdırmalıyıq. Bu cinayəti törədənlər ədalət məhkəməsi qarşısında cavab verməlidirlər».

BBMM-in Moldova filialının rəhbəri Aurelia Qriqoriu, BBMM-in İsrail filialının sədri Arye Qut, Alban-Udi Xristian Dini İcmasının rəhbəri Robert Mobili, Azərbaycanda yaşayan Axıska türklərinin "Vətən" İctimai Birliyinin sədri İbrahim Məmmədov, Rus Pravoslav Kilsəsinin Bakı və Xəzəryanı Yeparxiyasının mətbuat katibi Konstantin Ata, professorlar Solmaz Tovhidi, İmamverdi Həmidov və başqaları çıxışlarında Xocalı faciəsinin

təkcə Azərbaycan xalqının yarası olmadığını qeyd ediblər, bu qətləmi bütün dünyanın ağrısı və bəşəriyyətə qarşı yönələn cinayət kimi dəyərləndiriblər.

Azərbaycanda yaşayan yunan, ingiloy, avar, tatar, kürd, ləzgi icmalarının, eləcə də xristian və yəhudi icmalarının nümayəndələri, müxtəlif rəsmi qurumların rəhbərləri və alimlərin iştirak etdiyi tədbirdə soyqırımı şahidlərinin ağırlı xatirələri dinlənilib. Tədbirdə soyqırımı cinayətini törətmiş şəxslərin məsuliyyətə cəlb olunmasının zəruriliyi və cinayətkarların beynəlxalq ədalət məhkəməsi qarşısında cavab verməsinin vacibliyi bəyan edilib.

***

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin Drezden filialının təşkilatçılığı ilə Almanyanın Drezden şəhərində "Azərbaycanda dinlərarası harmoniya: İslam və lüteranlıq" mövzusunda dəyirmi masa keçirilib. Tədbirdə Saksoniyanın deputatları və konfessiya rəhbərləri, Drezden Universitetinin professor və müəllim heyəti, Drezden kitabxanasının rəhbərliyi və ictimaiyyət nümayəndələri, həmçinin Azərbaycanın Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin şöbə müdiri Nicat Məmmədli və ölkəmizdə fəaliyyət göstərən Bakı Lüteranlarının Dini İcmasının rəhbəri Vera Nesterova iştirak edib. Öncə Xocalı qətlində şəhid olan insanların xatirəsi bir dəqiqəlik sükutla yad edilib. BBMM-in Drezden filialının rəhbəri Dr. Birgit Vaysgerber iyirmi beş il bundan əvvəl ermənilərin Xocalıda törətdikləri soyqırımı aktını bütün insanlığa və bəşəriyyətə qarşı yönəlmiş ən ağır cinayətlərdən biri kimi səciyyələndirib. O, Xocalı faciəsinin dəhşətləri haqqında dəyirmi masa iştirakçılarına məlumat verərək terrorun daima toleranlığa və multikulturalizmə böyük zərbə vurduğunu, beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətini bu qətləmə yönəltməsinin vacibliyini vurğulayıb.

BBMM-in Drezden filialında keçirilən "Azərbaycanda dinlərarası harmoniya: İslam və lüteranlıq" mövzusunda dəyirmi masa. Çıxış edir Drezden filialının rəhbəri Dr. Birgit Vaysgerber

***

Bakı Mühəndislik Universitetinin "Azərbaycan multikulturalizmi" Elm-Tədris Mərkəzinin təşkilatçılığı ilə universitetdə "Multikulturalizm" ədəbi-bədii, elmi-publisistik jurnalının IV sayının təqdimat mərasimi keçirilib. Tədbirdə jurnalın baş redaktoru Fəxri Uğurlu, baş redaktorun müavini Tahir Kazımlı, texniki direktor Fuad Cəfərov, məsul katib Taleh Eminoğlu və Azərbaycan Milli Tarix Muzeyinin elmi işçisi Əli Fərhadov iştirak ediblər.

Tədbiri giriş sözü ilə açan Mərkəzin müdir müavini Ramin Səmədov yaradılmış elmi-tədris mərkəzinin fəaliyyəti barədə iştirakçılara məlumat verib. "Multikulturalizm" jurnalının baş redaktoru F.Uğurlu jurnalın ölkə Prezidentinin Sərəncamı ilə nəzərdə tutulan tədbirlər planı çərçivəsində Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin və Azərbaycan Yaradıcılıq Fondunun birgə səyi nəticəsində işiq üzü gördüyünü vurğulayıb. O, jurnalın olkəmizdə hökm sürən multikultural və tolerant ab-havaya töhfə vermək məqsədilə nəşr olunduğunu diqqətə çatdırıb. Baş redaktor həmçinin jurnalda dərc olunan yazılar barədə məlumat verib.

Çıxış edənlər Əli Fərhadov, universitetin kafedra müdiri dos. Bilal Dədəyev, Elm-Tədris Mərkəzinin baş elmi işçisi prof. Minəxanım Təkləli, Bakı Mühəndislik Universitetində multikulturalizm fənnini tədris edən Turac Məmmədova və Fəridə Əliyeva jurnal haqqında fikirlərini bildirərək, multikulturalizmin Azərbaycan xalqının mədəni-mənəvi sərvətləri arasında əsrlərdən bəri özünə möhkəm yer tutduğunu diqqətə çatdırıblar.

Tədbirin sonunda qonaqlar auditoriyanın suallarını cavablandırılıb.

Bakı Mühəndislik Universitetində "Multikulturalizm" jurnalının IV nömrəsinin təqdimat mərasimindən görüntü. Çıxış edir Bakı Mühəndislik Universitetinin "Azərbaycan multikulturalizmi" Elm-Tədris Mərkəzinin müdir müavini Ramin Səmədov

***

Martın 10-da Bakı Mühəndislər Universitetində (BMU) "İslam Həmrəyliyi İli" çərçivəsində Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin və BMU-nun "Azərbaycan multikulturalizmi" Elm-Tədris Mərkəzinin birgə təşkilatçılığı ilə "Azərbaycan multikulturalizmi modelinin tədqiqi, təbliği və tədrisi sahəsində qarşıda duran vəzifələr" mövzusunda müşavirə keçirilib.

BBMM, Təhsil Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Bilik Fondu, AMEA-nın Fəlsəfə İnstitutunda yaradılmış "Azərbaycan multikulturalizmi" şöbəsi, "Multikulturalizm" jurnalı və Yaradıcılıq Fondunun əməkdaşları, ölkə ali məktəblərində, o cümlədən Bakı Slavyan Universitetində, Azərbaycan Aqrar Universitetində və Azərbaycan Texnologiya Universitetində yaradılmış "Azərbaycan multikulturalizmi" kafedralarının rəhbərləri və təmsilçiləri, eləcə də Gəncə, Sumqayıt, Lənkəran, Naxçıvan, Mingəçevir dövlət universitetlərində, o cümlədən Bakıda fəaliyyət göstərən dövlət və qeyri-dövlət ali təhsil müəssisələrində "Azərbaycan multikulturalizmi" və "Multikulturalizmə giriş" fənlərini tədris edən professor-müəllim heyətinin iştirak etdiyi tədbiri Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət Müşaviri Xidmətinin baş məsləhətçisi Seyfəl Həsənov açaraq müşavirəyə qatılan hər kəsə minnətdarlığını ifadə edib və iştirakçılara Dövlət müşaviri akademik Kamal Abdullayevin salamlarını çatdırıb: "Ölkə Prezidenti 2016-cı ili Azərbaycanda "Multikulturalizm İli", 2017-ci ili isə "İslam Həmrəyliyi İli" elan edərkən müasir dünya reallıqlarını nəzərə alıb, Azərbaycan dövlətinin, Azərbaycan xalqının dünyada etnik, dini, irqi zəmində diskriminasiya hallarının aradan qaldırılmasına, humanizm prinsiplərinin bərqərar olunmasına verə biləcəyi töhfəni böyük bir uzaqgörənliklə ön plana çəkib. Multikulturalizmin ölkəmizdə dövlət siyasətinin tərkib hissəsi kimi başa düşülməsi, multikultural dəyərlərin təkcə məişət, gündəlik həyat səviyyəsində deyil, həm də hüquqi səviyyədə, konstitusiya səviyyəsində təsbit olunması, dünyanın məhz milli və dini münaqişələr bataqlığında çabaladığı bir vaxtda Azərbaycanda mövcud olan, bir çox əcnəbi müsafirlərimizə qeyri-adi bir hal kimi görünən millətlərarası, dinlərarası, mədəniyyətlərarası anlaşma, qarşılıqlı hörmət prinsiplərinə əsaslanan tərəfdaşlıq münasibətləri, bütün millətlərə və dinlərə eyni səviyyəli siyasi münasibət xalqımızın minilliklər boyu topladığı tarixi birgəyaşayış təcrübəsinin məhsulu, bizim ümumi sərəvətimizdir. "Multikulturalizm İli"nin nəticələri, "İslam Həmrəyliyi İli" çərçivəsində indiyə qədər görülmüş işlər bir daha sübut edir ki, cəmiyyətimiz bu prosesdə fəal iştirak edir. Dövlət qurumları, qeyri-hökumət təşkilatları və istimaiyyət dövlət başçısının ideyalarını, onun qarşımıza qoyduğu hədəfləri əzmlə həyata keçirir. Bu işdə ölkəmizin həyatında mühüm rol oynayan, ölkəmizdən kənar da irimiqyaslı humanitar və mədəni layihələr gerçəkləşdirən Heydər Əliyev Fondunun rəhbəri, ölkənin Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyevanın rolunu xüsusi qeyd etmək lazımdır. Ölkə başçısının multikulturalizm və tolerantlığın gücləndirilməsi ilə bağlı strateji kursunun həyata keçirilməsində Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət Müşaviri Xidmətinin, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin və bir sıra digər qurumların rolu xüsusi qeyd olunmalıdır".

Seyfəl Həsənov bildirib ki, 2016-cı ilin "Multikulturalizm İli" elan olunması ilə bağlı Tədbirlər Planında Azərbaycan multikulturalizmi modelinin ali məktəblərdə ayrıca fənn kimi tədris olunması nəzərdə tutulurdu: "Bu maddə tam həcmdə həyata keçirilir və indi söhbət görülməli işin səmərəsinin yüksəldilməsindən gedir. Bu müşavirənin təşkilində məqsəd də gördüyümüz və görəcəyimiz işlərin daha yüksək səmərə verməsi, fəaliyyətimizin koordinasiyası, əlaqələrimizin gücləndirilməsi, apardığımız elmi araşdırmaların bilavasitə ali məktəb auditoriyalarına, dövrü nəşrlərimizin səhifələrinə yol açmasının təmin edilməsidir. Multikulturalizmlə bağlı fənlərin tədrisi zamanı nəzərə alınmalıdır ki, bunlar oturuşmuş, bir çox müddəaları ehkəmləmiş fənlər deyil. Bu fənlər yanaşma

müxtəlifliyini, mövqelərin müqayisəsini, diskussiyaları sevir. Tədris prosesində Multikulturalizm Mərkəzinin, Bilik Fondunun, bölgələrdəki Bilik evlərinin, Yaradıcılıq fakültələrinin və "Kultura plyus" internet televiziya kanalının zəngin təcrübəsindən faydalanmaq da yerinə düşərdi; bu, bizə tədrisi həyata daha da yaxınlaşdırmağa, həm tələbələrin, həm də geniş dinləyici kütləsinin məsələyə marağını gücləndirməyə kömək edər".

"Azərbaycan multikulturalizmi modelinin tədqiqi, təbliği və tədrisi sahəsində qarşıda duran vəzifələr" mövzusunda keçirilən müşavirədən görüntü. Çıxış edir Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət Müşaviri Xidmətinin baş məsləhətçisi, professor Etibar Nəcəfov

Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət Müşaviri Xidmətinin baş məsləhətçisi professor Etibar Nəcəfov tədris prosesinin elmi-metodiki təminatı ilə bağlı fikirlərini bölüşərək bildirib ki, tədris prosesində metodik vəsaitlərə, metodik tövsiyələrə, mövzu ilə bağlı nəşrlərə, Azərbaycanda müxtəlif etnik, dini, mədəni qrupların həyat tərzinə həsr olunmuş videomateriallara tələbat var: "Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin nəşrləri bu sahədə boşluğu doldurmağa xidmət edəcək. Bildiyiniz kimi, "Azərbaycan multikulturalizminin qaynaqları" seriyasından "Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları" kitabı artıq üç dildə – Azərbaycan, rus, ingilis dillərində işıq üzü görüb və tədrislə məşğul olan müəllimlərimizə çatdırılıb. Bu seriyadan digər nəşrlər də hazırlanmaqdadır. Sevindirici xəbərdir ki, "Azərbaycan multikulturalizmi" dərsliyi də artıq çap prosesindədir, yaxında işıq üzü görəcək. İnanırıq ki, bu sahədə səmərəliliyin daha da artırılması, tədris sahəsində elmi-metodiki vəsaitlərlə təminatın həyata keçirilməsi üçün "İslam Həmrəyliyi İli"ndə işlək mexanizmlər yaradılması üçün burada adı çəkilən qurumlar birgə fəaliyyət göstərəcək".

Azərbaycan Texniki Universitetinin dosenti Eyyub Kərimov "Azərbaycan multikulturalizmi" və "Multikulturalizmə giriş" fənlərinin tədrisinə ayrılan mövzulara əlavə və dəyişikliklər edilməsi ilə bağlı təkliflər irəli sürüb.

BBMM-in şöbə müdiri Sərxanbəy Xuduyev təmsil etdiyi qurumun layihələrindən söz açıb: "Prezident İlham Əliyevin Fərmanı ilə yaradılan Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi fəaliyyətə başladığı üç ilə yaxın müddət ərzində çoxsaylı əhəmiyyətli layihələr gerçəkləşdirib. Bu layihələrdən biri də mütəmadi olaraq təşkil edilən beynəlxalq multikulturalizm qış və yay məktəbləridir. Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində "Multikulturalizm Azərbaycanda həyat tərzini kimi: öyrən, araşdır, paylaş" devizi altında beynəlxalq multikulturalizm yay və qış məktəbləri BBMM-in "Azərbaycan multikulturalizmi fənninin xaricdə və ölkə universitetlərində tədrisi" layihəsinin məntiqi davamı kimi həyata keçirilir. Tədris layihəsi çərçivəsində hazırda dünyanın, həmçinin ölkəmizin qabaqcıl ali təhsil ocaqlarında Azərbaycan multikulturalizmini öyrənən tələbələr üçün təşkil edilən qış və yay məktəblərinin məqsədi həmin gənclərin nəzəri olaraq öyrəndikləri multikultural və tolerant dəyərlərimizi ölkəmizdə əyani şəkildə görüb şahid olmalarına imkan yaratmaqdır. Sayca dördüncüsü reallaşan beynəlxalq multikulturalizm yay və qış məktəbləri vasitəsilə Azərbaycana olan maraq sevgiyə çevrilməkdədir. Bu sevginin təzahürüdür ki, III Beynəlxalq multikulturalizm məktəbində "Azərbaycanın Gənc Dostları" Beynəlxalq Klubu yaradıldı və hazırda 200-dən çox üzvlə fəaliyyət göstərir. Klub üzvlərinin təmsalında artıq xaricdə Azərbaycanı sevmə, haqq işini dəstəkləyən lobbilə formalaşmış, yeni əməkdaşlıqlar və dostluqlar yaranıb. Dövlət müşaviri akademik Kamal Abdullayevin qeyd etdiyi kimi, indi dünyada Azərbaycan həqiqətlərini ölkəmizin dostları müdafiə edir". Şöbə müdiri vurğulayıb ki, hazırda dünyanın 15 aparıcı ali təhsil müəssisəsində, eləcə də 40-dan artıq Azərbaycan universitetində "Azərbaycan multikulturalizmi" fənni tədris olunur. Bu ildən İsveç, Misir, İsrail və Litva universitetlərində də bu fənnin tədrisinə başlanacaq.

Təhsil Nazirliyinin sektor müdiri Afət Sadiqova, Bilik Fondunun şöbə müdiri Hacı Abdulla, AMEA-nın Fəlsəfə İnstitutunun "Azərbaycan multikulturalizmi" şöbəsinin əməkdaşı Elsevər Səmədov "Multikulturalizm" jurnalının baş redaktoru Fəxrü Uğurlu, Yaradıcılıq Fondunun aparat rəhbəri Qismət Rüstəmov, "Kultura plyus" internet televiziyasının redaktoru Nadir Bədəlov "Azərbaycan multikulturalizmi" və "Multikulturalizmə giriş" fənlərinin tədrisi prosesinin səmərəliliyinin artırılması, tədris keyfiyyətinin yüksəldilməsi istiqamətində təmsil etdikləri qurumların əməkdaşlığa, təklif və müzakirələrə açıq olduğunu, lazımı dəstəyi göstərməyə hazır olduğunu qeyd ediblər.

Müşavirədə Azərbaycan İqtisad Universiteti, Azərbaycan Aqrar Universiteti və Lənkəran Dövlət Universitetinin təmsilçiləri "Azərbaycan multikulturalizmi" fənninin tədrisi ilə bağlı təqdimatlar ediblər. Müşavirənin gedişində professor-müəllim heyətinin mövzu ilə bağlı çoxsaylı sualları cavablandırılıb, təklif və mülahizələr dinlənilib.

***

Azərbaycana səfərə gəlmiş antisemitizm və islamofobiya qarşı mübarizə aparan yəhudi və müsəlman qadınlardan ibarət "Salaam Şalom Qardaşlığı" təşkilatının üzvləri martın 13-də Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzində olublar. Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşaviri, BBMM-in Himayəçilik Şurasının sədri akademik Kamal Abdullayevlə təşkilat üzvlərinin səmimi görüşü keçirilib. Dövlət müşaviri Azərbaycan haqqında daha çox öyrənmək istədiklərinə, xalqımızın milli-mənəvi dəyərləri ilə yaxından tanış olmağı arzuladıqlarına görə qonaqlara minnətdarlığını bildirib və onların ölkəmizdən gözəl təəssüratla ayrılacaqlarına ümidvar olduğunu deyib.

Kamal Abdullayev Azərbaycanda mövcud olan multikultural əhvalın bəzi nüanslarına diqqəti yönəldib: "Xaricdən ölkəmizə gələn qonaqlar Prezident İlham Əliyevlə görüşərkən öz heyrətlərini gizlədə bilməyərək soruşurlar: necə olur ki, Azərbaycanda yəhudilər, xristianlar, müsəlmanlar və eləcə də onlarla xalqın nümayəndəsi bir arada dostcasına, heç bir konflikt olmadan yaşaya bilir? Azərbaycan Prezidenti isə cavabında

onların sualına sualla cavab verir: "Başqa cür necə ola bilər?" Məhz bu "Başqa cür necə ola bilər" sualı Azərbaycan multikulturalizminin canını təşkil edir. Başqa konfessiyalar, başqa xalqların nümayəndələri olmadan biz öz birgəyaşayışımızı, həyatımızı təsəvvür etmirik. Azərbaycan Prezidenti 2016-cı ili ölkəmizdə "Multikulturalizm İli" elan etmişdi. Həmin il çərçivəsində Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi dünyanın 15-ə yaxın ölkəsində Azərbaycan multikulturalizmi fənninin tədrisini aparıb, kitablar nəşr edib, müxtəlif ölkələrdə bu qurumun filialları açılıb, beynəlxalq multikulturalizm qış və yay məktəbləri təşkil olunub. 2017-ci il isə ölkə başçısının Sərəncamı ilə "İslam Həmrəyliyi İli" elan edilib. "İslam Həmrəyliyi İli" "Multikulturalizm İli"nin məntiqi davamı hesab oluna bilər. Prezident İlham Əliyev "İslam həmrəyliyi" dedikdə həm islam daxili, həm də İslam dini ilə digər konfessiyalar arasındakı harmoniyayı nəzərdə tutur. Bu baxımdan "İslam həmrəyliyi" deyilərkən həm də dinlərarası həmrəylik nəzərdə tutulur".

Akademik Kamal Abdullayev Azərbaycanda mövcud olan yəhudi icmaları haqqında qonaqlara məlumat verib və bildirib ki, ölkəmizdəki yəhudilər sərbəst şəkildə ibadət edir, öz dini bayramlarını layiqincə keçirirlər. Dövlət müşaviri yəhudi ravvinlə bağlı ibrətəməz hekayəni qonaqların diqqətinə çatdırıb: "Dövlət müşavirliyinə yeni təyin olunduğumda işimlə əlaqədar bölgələrdə məscidlərdə, kilsələrdə, sinaqoqlarda oldum. Sinaqoqların birində bir ravvinlə rastlaşdım. O mənə maraqlı əhvalat danışdı. Bu əhvalatın birinci hissəsi belədir: normal həyatı, ailəsi olan bir ravvin Avropada sinaqoqların birində çalışmış. Bir gün rəhbərlik ona deyir ki, vəzifəsini Azərbaycandakı sinaqoqda davam etdirməlidir. Bu, təxminən 8-9 il əvvəl baş verib. Ravvin dəhşətə gəlir və göz yaşları içərisində rəhbərliyə müsəlman ölkəsi olan Azərbaycanda qətiyyətlə çalışmaq istəmədiyini bildirir. Rəhbərlik onun etirazını qəbul etmir və o, məcburən Azərbaycana göndərilir. Bununla mənim hekayətimin birinci hissəsi bitir. İkinci hissədə nə baş verdiyini danışmayacağam, siz onu özünü təsəvvür edə bilərsiniz. Üçüncü hissə bir cümlədən ibarətdir: həmin ravvin hazırda Azərbaycan vətəndaşı olmaq üçün hökumətimizə ərizə ilə müraciət edib. Azərbaycan multikulturalizmi budur. Azərbaycan multikulturalizminə xoş gəldiniz!"

Millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət Müşaviri Xidmətinin baş məsləhətçisi professor Etibar Nəcəfov, BBMM-in müşaviri professor Aytən Qəhrəman təşkilatla gələcək əməkdaşlığın genişləndirilməsi perspektivlərindən və bunun gələcək birgə layihələrə zəmin yaradacağından söz açıblar.

"Salaam Şalom Qardaşlığı" təşkilatının nümayəndəsi xanım Şeril Olitzkiy təmsil olduğu təşkilatın əsas məqsədlərindən birinin xalqlar arasında sülhü yaymaq olduğunu vurğulayıb. Təşkilatın digər nümayəndələri də çıxışlarında Azərbaycanın dünyaya örnək sayılacaq multikultural dəyərlərə, tolerantlıq mühitinə malik olduğunu vurğulayıblar, eyni zamanda Azərbaycanla təcrübə mübadiləsinin aparılmasında maraqlı olduqlarını diqqətə çatdırıblar.

***

Martın 16-da Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzində "İslam Həmrəyliyi İli" çərçivəsində Novruz bayramına həsr olunan tədbir keçirilib.

Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət Müşaviri Xidmətinin əməkdaşları, millət vəkilləri, ölkəmizdə fəaliyyət göstərən etnik və dini icmaların rəhbərləri, "Multikulturalizm" jurnalının redaksiya heyəti, AMEA-nın alimləri, Yaradıcılıq Fondunun və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Bilik Fondunun nümayəndələrinin iştirak etdiyi bayram tədbirini Dövlət müşaviri, BBMM-in Himayəçilər Şurasının sədri akademik Kamal Abdullayev açaraq qonaqları Novruz bayramı münasibətilə təbrik edib. Dövlət müşaviri Azərbaycan Prezidentinin Sərəncamı ilə 2017-ci ilin "İslam Həmrəyliyi İli" elan olduğunu xatırladaraq bu ili "Multikulturalizmkulturalizm İli"nin məntiqi davamı kimi səciyyələndirib: "Prezident İlham

Əliyev bütün siyasi addımlarını son dərəcə sistemli və bir-birini tamamlayan məqamlarda irəli sürür. İslam həmrəyliyi Azərbaycandakı multikultural mühitin özlüyündə təbii bir davamıdır. "İslam həmrəyliyi" deyəndə biz Prezident İlham Əliyevin bu ideyaya daxil etdiyi son dərəcə həssas və dərin mətləbləri nəzərdə tutmalıyıq. İslam həmrəyliyi anlayışı dedikdə İslam aləmi daxilində olan həmrəyliklə yanaşı, İslam aləmi ilə digər konfessiyalar arasında həmrəyliyin də harmoniyası başa düşülür. Bu baxımdan İslam həmrəyliyi özündə həm də dinlərarası həmrəylik anlayışını ehtiva edir".

Dövlət müşaviri çıxışında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin "Azərbaycan yəhudi qadınları" Assosiasiyasının sədri, BMT-nin dünya sülh səfiri Larisa Reyxrudelin ölkəmizin ictimai həyatında səmərəli fəaliyyətinə görə "Şöhrət" ordeni ilə təltif edilməsi ilə bağlı imzaladığı Sərəncamı tədbir iştirakçılarının diqqətinə çatdırıb və orden Larisa Reyxrudelə təqdim edilib.

Larisa Reyxrudel çıxışında bu təltifin gözlənilməz olduğunu bildirib və ictimai fəaliyyətinə verdiyi yüksək dəyərə görə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə dərin minnətdarlığını ifadə edib: "Bu təltif mənim üçün gözlənilməz idi, Prezident İlham Əliyevin yüksək etimadına layiq görüldüyüm üçün özümü xoşbəxt hiss edirəm. Bu etimadı doğrultmağa çalışacağam".

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzində Novruz bayramı münasibətilə keçirilən tədbirdən görüntü

Müxtəlif etnik qrupların və konfessiya nümayəndələrinin qatıldığı və rəngarəng multikultural çəlgisi xatırladan bayram tədbirində millət vəkili Mixail Zabelin, Bakı Dağ Yəhudiləri Dini İcmasının rəhbəri Milix Yevdayev, Milli Kitabxananın direktoru Kərim Tahirov, AMEA-nın Folklor İnstitutunun direktoru Muxtar İmanov, Talış icmasının rəhbəri, ədəbiyyatşünas alim İmamverdi Həmidov, professor Solmaz Tohidi, Tatar icmasının rəhbəri Gülcan Myasoutova, Katolik kilsəsinin Azərbaycandakı ordinarisi Vladimir Fekete, Avropa Yəhudiləri icmasının rəvvini Şneor Seqal, Bakı Yevangelik Lüteranların Dini İcmasının rəhbəri Vera Nesterova, Azərbaycandakı "Arqo" yunan cəmiyyətinin sədri Səidə Mehdiyeva, Alban-Udi Xristian Dini İcmasının rəhbəri Robert Mobili, "Ronahi" Kürd Mədəniyyət Mərkəzinin rəhbəri Fəxrəddin Paşayev və başqaları Azərbaycan xalqını Novruz bayramı münasibətilə təbrik edərək hər evə, hər ailəyə ruzi-bərəkət, sevinc, xoşbəxtlik arzularını çatdırıblar. Çıxış edənlər Larisa Reyxrudeli "Şöhrət" ordeni alması münasibətilə təbrik edərək ona cansağlığı və bundan sonrakı fəaliyyətində də uğurlar arzulayıblar.

Çıxışlarda vurğulanıb ki, Azərbaycan multikulturalizm və tolerantlıq sahəsində bütün dünyaya nümunədir. Dilindən, dinindən, irqindən, etnik mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, Azərbaycanın bütün vətəndaşları beynəlxalq prinsiplərə əsaslanan hüquq və azadlıqlara, o cümlədən vicdan və dini etiqad azadlığına malikdir. Ölkəmizdə yaşayan bütün etnik azlıqlara, həmçinin müxtəlif konfessiyalara öz dini-mənəvi dəyərlərini, milli adət-ənənələrini qoruyub saxlamaq, dil və mədəniyyətini inkişaf etdirmək, yaşatmaq üçün yüksək səviyyədə şərait yaradılıb.

Bildirilib ki, Novruz bayramı bundan sonra da həmrəylik, qardaşlıq, dostluq bayramı olaraq müxtəlif xalqların və fərqli dinə etiqad edən konfessiyaların qardaşcasına bir arada yaşadığı ölkəmizdə Azərbaycan xalqını dövlətimiz, Prezidentimiz ətrafında sıx birləşdirəcək.

IV Beynəlxalq multikulturalizm qış məktəbi

***

Prezident İlham Əliyevin Fərmanı ilə yaradılan Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi fəaliyyətə başladığı üç ilə yaxın müddətdə bir sıra əhəmiyyətli layihələr gerçəkləşdirib. Bu layihələrdən biri də mütəmadi olaraq təşkil edilən Beynəlxalq multikulturalizm qış və yay məktəbləridir.

Fevralın 13-də Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Bilik Fondunun birgə təşkilatçılığı ilə "Multikulturalizm Azərbaycanda həyat tərzini kimi: İslam həmrəyliyi bizə nə verir?" adlı növbəti IV Beynəlxalq multikulturalizm qış məktəbi fəaliyyətə başlayıb.

Öncə tələbələr Fəxri xiyabana gələrək Ulu Öndər Heydər Əliyevin məzarına əklillər və gül dəstələri qoyublar, sonra Şəhidlər xiyabanını ziyarət ediblər.

Ziyarətdən sonra qış məktəbinin iştirakçıları Şəkiyə yola düşüblər.

IV Beynəlxalq multikulturalizm qış məktəbinin iştirakçıları Ulu Öndər Heydər Əliyevin məzarını ziyarət edir

***

Ölkə Prezidenti İlham Əliyevin tövsiyəsi ilə Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Bilik Fondunun birgə təşkilatçılığı ilə keçirilən "Multikulturalizm Azərbaycanda həyat tərzini kimi: İslam həmrəyliyi bizə nə verir?" adlı IV Beynəlxalq multikulturalizm qış məktəbi fevralın 14-də Şəkiddə öz işini davam etdirib.

"Azərbaycan multikulturalizmi" fənnini İtaliyanın Sapienza Universitetində tədris edən İrina Kunina və Çexiyanın Karlov Universitetində bu fənni keçən Roza Şəfiyeva iştirakçılara "Azərbaycançılıq və Azərbaycan multikulturalizmi fənninin xaricdə tədrisi" mövzusunda mühazirə oxuyublar.

Mühazirədə Vyetnam, Gürcüstan, Qazaxıstan, Misir, Portuqaliya və Polşadan olan tələbələrin Azərbaycan multikulturalizmi modeli ilə bağlı sualları cavablandırılıb.

Qış məktəbinin iştirakçıları tədris vaxtından sonra yerli gənclərlə birgə əsrlər boyu Qafqaz Albaniyası kilsəsinin dini maarif mərkəzi hesab olunan, nəinki Qafqazın, eləcə də bütün xristian aləminin ən qədim kilsələrindən sayılan Kişdəki Alban məbədinə ziyarət ediblər. Tələbələr Qafqaz Albaniyası abidələrinin sərgisi ilə tanış olublar.

Günün ikinci yarısında Şəkinin tarixi yerlərinə – Xan sarayı kompleksinə, karvansarayla gəzinti təşkil olunub. Ekskursiya zamanı Şəkinin tarixi tikililəri, Azərbaycanın mədəniyyət incilərindən sayılan şabəkə memarlığı nümunələri, şəkili ustaların hazırladıkları məişət və bəzək əşyaları, Şəki ipəyindən hazırlanmış əl işləri, eləcə də ləziz Şəki mətbəxi tələbələrdə böyük maraq doğurub.

Gəzintidən sonra tələbələr üçün Şəki Şəhər İcra Hakimiyyətinin təşkilatçılığı ilə konsert proqramı təşkil edilib.

IV Beynəlxalq multikulturalizm qış məktəbinin iştirakçıları Şəkidəki Kiş alban məbədində

***

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Bilik Fondunun birgə təşkilatçılığı ilə keçirilən IV Beynəlxalq multikulturalizm qış məktəbi fevralın 15-də fəaliyyətini Qaxda davam etdirib.

Qış məktəbinin iştirakçıları səhər saatlarında Qax rayonundakı Kürmük məbədi ilə tanış olublar. Tələbələrə məbədın tarixi ilə bağlı bilgi verilib.

Tarix elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, arxeoloq alim Ceyhun Eminli tələbələrə “Qafqaz Albaniyasının tarixi və irsi” mövzusunda mühazirə oxuyub. Sonda alim tələbələrin mövzu ilə bağlı suallarını cavablandırılıb.

Günün ikinci yarısında qış məktəbi iştirakçılarının Qaxa ekskursiyası təşkil edilib. Tələbələr Sumux qalasında, Səngər Qalada, şəhər məscidində, Qax Rayon Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyində olublar.

IV Beynəlxalq multikulturalizm qış məktəbinin iştirakçıları Qax Rayon Tarix-Diyarşünaslıq Muzeində

***

IV Beynəlxalq multikulturalizm qış məktəbi fevralın 16-da öz işinə Qəbələdə davam edib.

Qəbələ Mədəniyyət Mərkəzində Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət Müşaviri Xidmətinin baş məsləhətçisi, professor Etibar Nəcəfov və Azərbaycan Dillər Universitetinin kafedra müdiri professor Gülnar Hüseynzadə "Azərbaycan Respublikasının multikulturalizm siyasəti və ölkənin xarici siyasəti" mövzusunda təqdimatla çıxış ediblər. Mühazirədə vurğulanıb ki, multikulturalizm Azərbaycan Respublikasının daxili siyasətinin mühüm istiqaməti kimi ölkənin xarici siyasət fəaliyyətinə də müsbət təsir edir.

Qış məktəbinin iştirakçıları tədris vaxtından sonra Nic qəsəbəsinə yola düşüblər. Yerli əhali ilə görüşən tələbələr udi gənclərin müşayiəti ilə qəsəbəni gəziblər. Gəzinti zamanı Nic qəsəbəsinin, buradakı Alban kilsəsinin və udi xalqının tarixi ilə bağlı məlumatlar tələbələrin diqqətinə çatdırılıb. Sonra tələbələr qəsəbədəki "Cotari" Alban kilsəsini ziyarət ediblər.

Alban-Udi Xristian Dini İcmasının sədr müavini keşiş Rafik Danakari tələbələrlə görüş zamanı onlara udi xalqının və Alban kilsəsinin tarixi haqqında məlumat verib.

Qış məktəbinin iştirakçıları həmçinin Bilik Fondunun Nic qəsəbə nümayəndəsi Şahid İslamovun müşayiəti ilə sözügedən fond tərəfindən udilər üçün təşkil olunan Azərbaycan dili kursunun dinləyiciləri ilə görüşüblər.

"Cəngi" Udi Folklor Ansamblının təqdim etdiyi konsert proqramı qış məktəbi iştirakçılarında xoş təəssürat yaradıb.

Gəzintidən sonra qış məktəbinin iştirakçıları üçün Tufandağ yay-qış turizm istirahət kompleksində kanat gəzintisi təşkil edilib. Tələbələr qəbələli gənclərlə birgə Tufandağda istirahət edib, səmimi söhbət aparıblar.

Litva, Polşa, Rumıniya, Bolqarıstan, Almaniya, Yunanıstan və Misirdən olan tələbələr "Öz xalqını təqdim et" adlı musiqili videotəqdimatla çıxış ediblər.

***

IV Beynəlxalq multikulturalizm qış məktəbi fevralın 17-də fəaliyyətini davam etdirib.

Rus Pravoslav Kilsəsinin Bakı-Azərbaycan Yeparxiyasının katibi keşiş Mefodiy və Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin Şəki-Oğuz bölgə qazısı Hacı Kamran Məmmədovun da iştirak etdiyi toplantıda Portuqaliyanın Lusofona Universitetinin Dinşünəşliq Departamentinin müdiri professor Paulo Pintonun "Dinlərarası dialoq" və Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin Xarici əlaqələr şöbəsinin müdiri Nicat Məmmədlinin "Azərbaycandakı dini müxtəliflik" mövzusunda mühazirələri dinlənilib.

Mühazirədə qış məktəbi iştirakçılarını maraqlandıran suallar cavablandırılıb.

Günün ikinci yarısında tələbələr Oğuz rayonuna səfər edib, buradakı Yəhudi məhəlləsində yerli yəhudi icmasının nümayəndələri ilə görüşüblər, Yuxarı və Aşağı məhəllə sinaqoqlarını ziyarət ediblər.

***

Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin (DQİDK) sədri Mübariz Qurbanlı IV Beynəlxalq multikulturalizm qış məktəbinin müxtəlif ölkələrdən olan iştirakçıları ilə görüşüb.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin tövsiyəsi ilə təşkil edilən layihənin əhəmiyyətinə toxunan Mübariz Qurbanlı sayca dördüncü olan Beynəlxalq multikulturalizm qış məktəbinin həm beynəlxalq miqyas, həm də sivilizasiyalararası əlaqələrin təmin olunması baxımından çox böyük əhəmiyyətə malik olduğunu qeyd edib.

DQİDK-də IV Beynəlxalq Multikulturalizm qış məktəbinin tələbələri ilə görüş

***

Fevralın 18-də Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzində qış məktəbinin iştirakçıları ilə Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşaviri, BBMM-in Himayəçilik Şurasının sədri akademik Kamal Abdullayevin görüşü olub.

Dövlət müşaviri IV Beynəlxalq multikulturalizm qış məktəbinin iştirakçılarını Bakıda və Multikulturalizm Mərkəzində görməkdən məmnunluğunu bildirib: "Qış məktəbində Portuqaliya, İtaliya, Almaniya, Rusiya, Çexiya, Bolqarıstan, Litva, İsrail, ABŞ,

Makedoniya, Yunanıstan, Vyetnam, Gürcüstan, Qazaxıstan, Misir, Polşa, İordaniya və Rumıniyadan gələn bütün qonaqlarımızı salamlayıram. Bir həftə çox tez gəlib keçdi. Ümid edirəm ki, bu bir həftə ərzində Şəki, Qax, Oguz və Qəbələdə keçirdiyiniz görüşlər, dinlədiyiniz mühazirələr sizin üçün maraqlı oldu. Bildiyimə görə, maraqlı dərslər keçilib, inanıram ki, həm bu dərslər, həm də Azərbaycanın bir-birindən maraqlı multikultural bölgələrinə səfərləriniz ölkəmiz haqqında təsəvvürlərinizi daha da dərinləşdirib. Xarici ölkələrdə Azərbaycan multikulturalizmi fənnini öyrənən tələbələr üçün mütəmadi olaraq təşkil etdiyimiz Beynəlxalq multikulturalizm yay və qış məktəbləri artıq ənənəyə çevrilib. Bu layihə Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyevin tövsiyəsi ilə həyata keçirilir. Azərbaycan Prezidenti, dövləti, xalqı və cəmiyyəti həmişə çalışır ki, ölkəmizin dostları ilə əlaqələri daha da möhkəmlənsin. Biz inanırıq ki, Azərbaycana olan marağınız məhəbbətə çevriləcək, Azərbaycana olan məhəbbətiniz isə eyni zamanda qış məktəbində təmsil olunan o biri ölkələrə də sevgiyə çevriləcək”.

Görüşdə tələbələr qış məktəbində əyani şəkildə tanış olduqları Azərbaycan multikulturalizmi modeli ilə bağlı fikirlərini bölüşüblər və gələcəkdə də ölkəmizə səfər etmək arzularını bildiriblər.

***

Prezident İlham Əliyevin tövsiyəsi ilə Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Bilik Fondunun birgə təşkilatçılığı ilə keçirilən “Multikulturalizm Azərbaycanda həyat tərzini kimi: İslam həmrəyliyi bizə nə verir?” adlı IV Beynəlxalq multikulturalizm qış məktəbinin rəsmi bağlanış mərasimi keçirilib.

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin icraçı direktoru Azad Məmmədov beynəlxalq multikulturalizm məktəbləri layihəsinin məqsədi haqqında söz açıb.

IV Beynəlxalq multikulturalizm qış məktəbinin rəsmi bağlanış mərasimi
(Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi)

IV Beynəlxalq multikulturalizm qış məktəbinin iştirakçısı, “Azərbaycanın Gənc Dostları Klubu” İctimai Birliyinin həmsədri, litvalı tələbə Salomeya Lukaite artıq ikinci dəfədir bu layihənin iştirakçısı olduğunu və burada qazandığı təcrübənin əhəmiyyətini

vurğulayıb: "Azərbaycan mənim üçün doğma ölkədir. Dostlarıma, həmkarlarıma bu ölkənin multi-kultural dəyərləri, tolerantlıq ənənələri haqqında danışmaqdan yorulmuram. Çünki hazırda dünyada etnik və dini dözümsüzlüyün get-gedə artdığı, Avropanın multi-kulturalizmdən imtina etdiyi bir vaxtda Azərbaycanda multi-kulturalizmin dövlət siyasətinin aparıcı xətti və Azərbaycan xalqının çoxəsrlik həyat tərzisi olması alqışlanası haldır. Bildiyimə görə, Azərbaycanda multi-kulturalizm siyasətinin həyata keçirilməsində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin güclü siyasi iradəsi əsas rol oynayır. Məhz buna görə də ilk növbədə Azərbaycanın Prezidentinə, eyni zamanda təşkilatçı qurumlara beynəlxalq multi-kulturalizm məktəbi layihəsində iştirakımızı təmin etdiklərinə görə minnətdarlığımızı bildiririk."

Sonda qış məktəbinin iştirakçılara sertifikatlar və Bilik Fondunun hədiyyələri təqdim edilib.

Bağlanış mərasimi bədii-musiqili proqramla yekunlaşıb.

Azərbaycanın multikultural mənzərəsi
Мультикультуральный портрет Азербайджана
The multicultural view of Azerbaijan

Qəbələ rayonunda udilərin yaşadığı Nic qəsəbəsində yerləşən Yalaşlı məhəllə Cümə Məscidi

Şəki rayonu, Kiş alban məbədi (erkən orta əsrlər)

Azərbaycanın multikultural mənzərəsi
Мультикультуральный портрет Азербайджана
The multicultural view of Azerbaijan

Qax rayonu, Kürmük alban məbədi (erkən orta əsrlər)

Oğuz şəhəri, Aşağı məhəllə sinaqoqu

“Multikulturalizm” təqdim edir:
ŞİMAL-QƏRB BÖLGƏSİNİN RƏNGİ

Baş redaktordan	113
Qoca XALİD	
Çatan kimi dərədəki çaylağa	114
Gizləyə bilmirəm daha bu hissi	114
Mən necə unudum arxın üstünü	115
<i>Tərcümələr</i>	
VLADİMİR VISOTSKİ. Peşəkar xokkeyçilər	115
YURİ KUZNETSOV. Tehran yuxuları	117
NİKOLAY RUBTSOV. Doğma kənd.....	118
Giya PAÇXATAŞVİLİ	
Xatirəyə.....	119
Ölümün ölümü	119
Qorxmuram.....	119
Vaqif ASLAN	
Daş.....	120
İnsansan – əzizimsən	121
Qiymət MƏHƏRRƏMLİ	
Gözəlliyi.....	122
O yurd səni gözləyir	123
Kamil QARDAŞOV	
Дир родуял глдамал (<i>avar dilində</i>)	124
Әбел (<i>avar dilində</i>).....	124
Şahid MƏMMƏDKƏRİMOV	
İstəyirəm.....	126
Qamış.....	126
Hədiyyə ŞƏFAQƏT	
Sən bir də doğulmaq istərsənmi, Şəms?	127
...Qadın.....	128
Ramiz ÖRSƏR	
Süd kimi bir gün.....	129
Körpə təbəssümü.....	129
Racik AĞACANI	
Beş yurd (<i>udi dilində</i>).....	130

Qoşqar QARAÇAYLI	
Sevgi yağışı	131
Bahar SƏMİN	
Kədər	132
Əfsanə ABDULLAYEVA	
Bağışladım baxışlarına.....	134
Sevdasına birinin.....	134
Mamed MAMEDOV	
Byбaял (<i>avar dilində</i>).....	135
Salam olsun.....	135
Tambura aid bayatılar	136
Elçin HACIYEV	
Həyat eşqi.....	137
Kənan RZA	
Bir qadın	138
Mətanət KƏRİMOVA	
Dünyanın rəsmi.....	139
Georgi KEÇAARI	
Sa kala Vətənzaxbu (<i>udi dilində</i>)	140
Beş ayız (<i>udi dilində</i>)	141
Nadir Ziyadlı QIPÇAQ	
İnsan.....	142
Bənövşə.....	142
Nüyvər ŞƏRİFOVA	
Xocalının qan gölləri qurumaz.....	143
Tahirə SULTAN	
Vətən.....	144
Mayis KEÇAARI	
Nəvə (<i>udi dilində</i>).....	145
Vasif ZÖHRABOĞLU	
Sən nə gözəl unudursan adamı?	146
Yuxu kimi bir şeir.....	146
Zaur İLHAMOĞLU	
Sonra get.....	148
Sənə mən neylədim ki?.....	148
Aşot UDİNOĞLU	
Kala kalba (<i>udi dilində</i>).....	150

Baş redaktordan

“Multikulturalizm” jurnalı öz məramına uyğun olaraq, birinci sayından etibarən Azərbaycanın regionlarında yaşayıb-yaradan qələm adamlarının yaradıcılıq nümunələrinə yer ayırır. Jurnalın “Region” əlavəsi məhz bu məqsədlə yaradılıb. Ötən il nəşr olunmuş dörd sayında jurnal müvafiq olaraq Şimal, Cənub və Qarabağ bölgələrində yaşayan şair və yazıçıların, eləcə də Azərbaycanda məskunlaşmış Ahıska türklərinin bədii yaradıcılığından örnəklərə yer verib. Oxucularımızın maraq və arzularını nəzərə alaraq, cari ildə də bu ənənəni davam etdirmək fikrindəyik.

Onu da xatırladaq ki, “Multikulturalizm” jurnalının “Region” əlavəsində redaksiya kollektivi Azərbaycanın bölgələrində doğulub böyüyən tanınmış, mərkəzi mətbuat orqanlarında çap olunmuş imzalardan daha çox, ədəbi ictimaiyyətin gözündən yayınmış, kölgədə qalmış şair və yazıçıların bədii-publisistik əsərlərinə yer ayırmağa üstünlük verir.

Qeyd edək ki, “Region” əlavəsində təkcə ümumişlək dövlət dilimiz olan Azərbaycan dilində deyil, eyni zamanda hər bir müvafiq bölgədə yaşayan azsaylı xalqların dillərində də bədii nümunələr dərc olunur. Nəzərinizə çatdırmaq istərdik ki, ümumrespublika mətbuat orqanlarında belə təcrübəyə əvvəllər rast gəlinməyib.

Bu dəfəki “Region” əlavəmiz ölkəmizin Şimal-Qərb bölgəsinə həsr olunub. Bildiyiniz kimi, adı çəkilən bölgə etnik-millət baxımından olduqca rəngarəngdir. Bu sayımızda biz, təəssüf ki, o rəngarəngliyi bütün çalarları ilə əks etdirə bilmədik. Lakin bu, hələ son deyil. Biz səyahət etdiyimiz bölgələrə jurnalın irəlidəki saylarında bir daha qayıdacağıq. O zaman boşluqları doldurmaq, çatışmazlıqları aradan qaldırmaq imkanlarımız da, yəqin ki, olacaq.

Bölgələrdə yaşayan əziz qələm dostlarımız, biz sizi unutmuruq, siz də bizi unutmayın...

Qoca XALİD
(*Şaki*)

***

Çatan kimi dərədəki çaylağa
Bir də gördüm kefim-zadım durulur.
...O sərt cığır göy meşəli yaylağa,
Bu çəp cığır Daşbulağa burulur.

Kim deyir ki, qaya kərdi, dərə key,
Kim deyir ki, mənim mahnım oxunub?!
Gəlişimə qucaq açan Tərəkey
Mürgüləyən hisslərimə toxunub.

Göz oxşayır min çeşidli hər boya,
Dağdan enib geniş düzə çıxıram;
Duyduğumu ürək adlı torbaya,
Gördüyümü yaddaşıma yığıram.

Unutmuşam bütün ağrı-acımı;
Nə olsun ki, girən yoxdu qoluma...
Külək özü sığallayır saçımı,
Günəş özü nur çiləyir yoluma...

***

*Şöhrət cığırları şəhərdən keçər...
Məmməd İsmayıl*

Gizləyə bilmirəm daha bu hissi,
Daha dostlarım da mənə üz vurur;
İndi ürəyimdə şəhər sevgisi
Kövşənli çöllərlə üz bəüz durur.

Bürüyür qəlbimi həm də bir həsəd, –
Bəlkə də bu dərdi çoxusu çəkir:
Şairin şəklini şəhərdə – qəzet,
Kənddəsə arxlardan axan su çəkir.

Göyərək həyəətə tökdüyüm daş da,
Əkdiyim ağaclar kəsib qarşımı.
...Qayğılar yaxamdan yapışan yaşda
Şöhrət duyğuları qatır başımı.

***

Mən necə unudum arxın üstünü,
Mən necə unudum o duzlu gölü?
Axşam ocaqlardan çıxan tüstünü,
Səhər şəh altında parlayan çöli?..

Bütün səfərlərdən məni, az qala,
Həmişə saxlayar torpağa sevgim.
Ömrüm tükənsə də, tükənməz qalar
Ağaca, budağa, yarpağa sevgim.

Tarlanın üstündən bulud keçəndə,
Üfüq saralanda, durna köçəndə
Qəribə duyğular sarar canımı.

Ürək ilham üstə kökləyər məni,
Ən gözəl hisslərim təkləyər məni –
Şeyrlə boğaram həyəcanımı.

Tərcümələr

VLADİMİR VISOTSKI

Peşəkar xokkeyçilər

Peşəkarlar yaxşı tutur işini,
Hər oyunda dava-dalaş salırlar.
Yerə sərrib rəqibinin leşini,
Əvəzində yaxşı maaş alırlar.

Eh, onlarla qarşılaşmaq xatadır,
Nə dil qanır, nə də ki söz sayırlar.
Oyun vaxtı rəqibini matador,
Özlərini qızmış öküz sayırlar.

Fit çalınıb başlananda “toy-büsat”
Burunlardan qan su kimi fısqırır.
Tribunalar ləngər vurur o saat,
Tribunalar “şayba, şayba” qısqırır.

Şığıyırlar leşə cuman ley kimi,
Hara baxsan, yaralanan, sustalan...
Qorxusundan hakim susur key kimi, –
Peşəkarlar kriminaldır! Vəssalam.

Sürət adlı silahdadır canları, –
Hər oyunu sürət üstə qururlar.
Amma indi bizimkilər onları
Özlərinin silahıyla vururlar.

Bu yaxında arxayınca tərpnəib
Bizimkinə təpik atıb birisi,
Bizimki də elə vurub zərbəni,
Qançır olub gicbəsərin dərisi.

Cəhənnəmə. Monrealda obaşdan
Bir-birinin qanlarını tökürlər.
Amma bizim uşaqlarla yarışda
Qorxusundan dizi üstə çökürlər.

Qanıblar ki, işə keçmir güc daha,
Yaradana yalvarmaqdan beziblər.
Bizimkilər əjdahadır, əydaha!
Həriflərin kələyini kəsiblər.

Amma kalan pulları var. Xülasə.
Uduzsalar, yenə rahat yatarlar.
Allah haqqı, onlar qədər pul alsa,
Bizimkilər kimi desən udarlar.

Qoyardıqımı hey xokkeydən danışa,
Qoyardıqımı "mən, mən!" deyə Kanada?!
İstəsələr, lap futbolda yarışaq;
Nə desələr, biz hazırıq ona da!..

YURİ KUZNETSOV

Tehran yuxuları

Tehran bu gün yuxusundan tez durub;
Çiyindədir günəş adlı al şalı...
Stalini görən kimi düz durub
Çörçil özü salamlayır marşalı:
"Heç vaxt rahat yatmamışam beləcə;
Nə zəng olub, nə qanımı qaraldan.
Yuxuda da, gördüm, məni bu gecə
Yer üzünə başçı qoyub Yaradan".

Söhbətini bilə-bilə uzatdı:
"Yuxulara inanmırıq çoxumuz..."
Ruzvelt gülüb aralığa söz atdı:
"Mister Çörçil, oxşardı ki yuxumuz;

Sənin kimi rahat yatdım eləcə;
Nə zəng oldu, nə qanımı qaraldan.
Yuxumda da, gördüm, məni bu gecə
Kainata başçı qoyub Yaradan".

Stalin də durub əli belində
Söhbət açdı özü görən yuxudan:
"Qovdum sizi hüzuruma gələndə,
Cinqiriniz çıxmadı heç qorxudan".

NİKOLAY RUBTSOV

Doğma kənd

Yol ötənlər əldən düşüb, yorulub,
Pisləsə də hərdən onun yolunu,
Oyadıbdı ürəyimdə ilk təbi
Kəndimizin ibtidai məktəbi.

Duyanda ki, uşaqlığı ötüşür,
Ürək-dirək verə-verə özünə
Bir də gördün bir dəcəl oğlan düşüb
Kənddən çıxan yolçuların izinə...

Tay-tuşları qarışanda işinə
Lovğalanıb o döyər ki, döşünə:
Nə mənası burda boş-boş ötməyin,
Vaxtı çatıb ta şəhərə getməyin!

Gedib orda boya-başa çatanda,
Bir də bir gün ağzı bala batanda
Xatırlayıb çölün-düzün ətrini –
Onda bilər kəndimizin qədrini!..

Giya PAÇXATAŞVİLİ
(Qax)

Xatirəyə

Şəkidən başlanan sevgiyə,
Qəlbimə tuşlanan sevgiyə,
Qız kimi utanan sevgiyə
“Hə” dedim.

Ləhcəsi bal dadan sevgiyə,
Hissləri oyadan sevgiyə,
Kədəri aldadan sevgiyə
“Hə” dedim.

Şeiri yazan sevgiyə,
Dərviş, ozan sevgiyə,
“Yox”ları pozan sevgiyə
“Hə” dedim...
“Hə” dedim...
“Hə” dedim!

Ölümün ölümü

Dirçələn sevginin nurundan
Ölümsüz ölüm ölürdü...
Və onun üstünə
Əbədi həyatın
Tül pərdəsi örtülürdü.

Dodaqların,
yanaqların alovu
Dəfn edirdi onu...
Beləcə çatdı
“Ölüm” adlı filmin sonu.

Qorxmuram

İstəmirəm yazda ölüm...
Sevənlərin əllərində
güllər inciyə bilər.

İstəmirəm yayda ölüm...
Bürküdən susamış
dillər inciyə bilər.

İstəmirəm payızda ölüm...
Xəzələ bələnmış
çöllər inciyə bilər.

İstəmirəm qışda ölüm...
Cənazəmi üşüyə-üşüyə aparan
əllər inciyə bilər.

Ölümdən qorxmuram əslində...
Qoy Tanrı aparsın məni
əbədilik fəslində.

Vaqif ASLAN
(*Şəki*)

Daş

Yuxuda daş gördüm,
Kiminsə əlindəydi,
Atdı, kiməsə dəydi.
Qana bulaşdı o daş...
Daşdan səda qopdu,
Nida qopdu:
– Kaş dilim olaydı, kaş!

Yuxuda daş gördüm...
Sürüyüb saldılar yola.
Birisi gəlirdi,
Uçurdu az qala.
Çatıb ilişdi daşa,
Az qaldı ki, qapaşa.
Söydü, tüpürdü, dedi:
– Lənətə gələsən, daş!
Daşdan səda qopdu,
Nida qopdu:
– Kaş dilim olaydı, kaş!

Yuxuda daş gördüm...
Tərəzinin gözündəydi.
Bu nəydi?
Hər gələn çəpəki baxırdı daşa.
Satıcı coşa-coşa
Deyirdi: – Bu daş haqqı!..
Daşdan səda qopdu,

Nida qopdu:

– Boynuma yıxırlar haqqı, nahaqı.

...Yuxuda daş gördüm,
Daşın da gözündə yaş gördüm...

İnsansan – əzizimsən

Nəyimə lazım kimsən, nəçisən?
Dəmirçisən, kömürçüsən,
Keçəçisən, pınəçisən.
İnsansan – əzizimsən.

Qabaqda gedənə badalaq vurmursan.
Arxadan gələnin önündə durmursan.
Halalından yeyirsən,
Olanından geyirsən,
Azmırsan, qudurursan,

Sənin də mənim kimi göyün, yerin,
Odu, ocağın, təndirin...
Öz əlin, öz başın,
Öz tərəzin, öz daşın...
Öz boynun, boğazın, kəndirin...
Sən ki mənim özümsən,
Canımsan, gözümsən,
İnsansan – əzizimsən.

Qiy m t M H RR ML 
( aki)

G z lliyl 

N d ns  h mi s   z d  axtarır,
Batınd  g zmirik biz g z lliyl .
 ox zaman insanı aldadır, vallah,
Sima g z lliyl ,  z g z lliyl .

Bir k lm  a ardır h r qıfılb nd ,
Tozuna bula an yurd demir k nd .
Qafil, b y ns n d , b y nm s n d ,
H r yurdun  z h sn ,  z g z lliyl !

O torpaq insanı   dikc   k r,
Ba ına g vh rl r, zin tl r t k r.
Bir  eyi q lbiyl  sevm s   g r,
G z l g r  bilm z g z g z lliyl .

Soyuqluq yeri y r qanına, bilm z,
N fsi q nim olar canına, bilm z.
H r ocaq k l yl  tanına bilm z,
Altında gizl n r k z g z lliyl .

Da a l l dem  ki, soyuqdur  z ,
Ovulur toz kimi, qalmayır izi.
Atlasa, quma a b nz tm  bezi,
Ruha k f n bi  r bez g z lliyl .

Qiy m t, bu d nyada boyasız dolan,
  rd n uzaqda g z, xeyir  calan.
S z olar insanı qiym td n salan,
Qoy s ni ucaltsın s z g z lliyl .

O yurd səni gözləyir

Vətən sənə bel bağlayır, unutma,
Çəmən susur, çöl ağlayır, unutma.
O yurd səni soraqlayır, unutma, –
Vətənə dön, yurda qayıt, eloğlu!

Bəsdi bunca köz basıldı yarana,
Dağlar baxıb qan-yaş tökür arana.
Qayıtmaqçın əl basmışdın Qurana, –
Vətənə dön, yurda qayıt, eloğlu!

O yerlərdə addım-addım gəzmişən,
Tər gülünü bircə-bircə üzmüşən.
Neçə ildi bu həsrətə dözmüşən? –
Vətənə dön, yurda qayıt, eloğlu!

Əldən qalan əlli ilə tən olar,
Gözdən düşən könüldən də gen olar.
Özgə yurdda çətin ürək şən olar, –
Vətənə dön, yurda qayıt, eloğlu!

Babalardan əmanətə etmə qəsd,
Bir etmişdin, bir də çalış eylə cəhd.
Qoy düşməyə bildirilsin cızıq, hədd, –
Vətənə dön, yurda qayıt, eloğlu!
Bu torpağa bir də qayıt, eloğlu!

Kamil QARDAŞOV
(*Zaqatala*)

Дир росдул глдамал
(*avar dilində*)

Умумазул глдатал цлунизе лъалел,
Инцуд бакраб цлагихи хъзе лъалел,
Киналго пагарлъи, глазизлъун лъалел,
Рутелха дир росдул лъиклал глдамал.

Цо дибир чиясул цорораб глмал,
Поласти хлрасти такрар гъбула.
Гъоболчиясе хлурмат глемерал,
Рутелха дир росдул лъикал глдамал.

Клудияб бечелъи жеги бениха,
Мискинчиясе даим квер хъурал,
Паклуял бакалъ, пагъму глемерал,
Рутелха дир росдул лъиклал глдамал.

Цоясул ракл лъункъу марлу бортилъи,
Марлу тлун буго тлубаб росиялъ.
Цоясул рохелалъ рохханал гьалги,
Рутелха дир росдул лъиклал глдамал.

Чадалаб боцлуда бер баланиха
Бегъу-кларебкъумаклъийгогъабулеб,
Намусбечедаялгъумергъайбатал,
Рутелха дир росдул лъиклал глдамал.

Mənim kənd camaatım*

Dədə-baba adətini qoruyan,
Atanın yandırdığı çırağı qoruyan,
Hər yerdə qohum əqrabası olan, tanınan
Yaxşı adamları vardır kəndimin.

Bir iman əhlinin yaxşı əməlin
Cavan da, qoca təkrar edər.
Qonaqlara hörməti çox olan
Yaxşı adamları vardır kəndimin.

Var-dövlət gəldi-gedərdi,
Kasıblara daim əl tutan
Ağır düşüncəli, çox bacarıqlı
Yaxşı adamları vardır kəndimin.

Birinin ürəyi ağrısız, yuxusuz qalsa,
Bütün kənd yuxudan olar.
Birinin şadlığına hamı sevinər,
Yaxşı adamları vardır kəndimin.

Özgənin varına göz dikməyəm,
Gülər üzlə hamını qarşılayan,
Namusla ömrünü yaşayan
Yaxşı adamları vardır kəndimin.

* *Azərbaycan dilinə Zümürü Ağakışiyeva tərəfindən tərcümə edilmişdir.*

Әбел

(*avar dilində*)

Пазизай, хасратай, хирияй әбел,
Дур ракцо қудияб меглер батила
Захматгун, глазабгун пезеги гьарун
Дуца нижей кьуна берцинаб глумру.

Рекел рокьидуца, цо бутла-бутла,
Ясал васазеги, бащадго бикьун.
Чанго сордоялги, дурр макьу тарал,
Берал кидагоги члурканго руго.

Бачлуна дуй мальу, нижер макьуяль,
Бачлуна дуй гьими, нижер гьимияль.
Дида гали малъарай, мацц малъарай әбел,
Байги дуца нусго сон рохелгун.

Кье, кодоб бугеб цлул дица баччизе,
Ретел-гех, кье дуца, ясазчуризе.
Гьанже глoday чла мун, нижуд хьихьизе,
Халимай, хасратай, хирияй әбел.

Лебалал квэрал дур, свакан ратила,
Чурканал дурр бохдул, свакан ратила,
Изну кье гьанже мун, нижеца хьихьизе,
Халимай, хлеренай, хасрата йәбел.

Халимльи қудияй, рахму циккларай,
Нижеца хьихьила мун, дуй бокьухье.
Унти, клала-щокльи дуда гьачлого,
Байгиха нусго сон реклей бокьухье.

Ана*

Doğma əziz, qiymətli anam,
Sənin ürəyin böyük dağdır.
Zəhmətlə, əziyyətə yaşayıb.
Bizə necə gözəl həyat verdin.

Ürəyindəki sevgini
Qızlarına, oğlanlarına bərabər böldün.
Gecələr yuxusuz qalsan da,
Gözlərindən sevgi azalmır.

Gecələr keşiyimizi çəkmisən,
Bizimlə ağlayıb, bizlə gülmüsən.
Mənə yerləş oyrətmisən, dil öyrətmisən,
Sevinə-sevinə yüz yaşayasan.

Əllərinə qoy mən siğal çəkim,
Pal-paltarını ver qızların yusun.
İndi sən otur, biz baxaq sənə,
Əziz, doğma, rəhimli ana.

Zəhmətkeş əllərin yorulmuş olar,
Qoçaq ayaqların yorulmuş olar.
İcazə ver, indi sənə biz qulluq edək,
Əziz, doğma, rəhimli ana.

Həlim, böyük, çox rəhimli,
Biz baxarıq sənə ürəyin istəyən kimi.
Ağrılar-acılar çəkmisən,
Yüz il sevinclə yaşayasan, ana.

*Azərbaycan dilinə Zümrüd Ağakışiyeva tərəfindən tərcümə edilmişdir.

Şahid MƏMMƏDKƏRİMOV
(Şəki)

İstəyirəm

İstəyirəm “yad” sözünü
İlim-ilim itirəm,
Dünyanın lüğətindən
Silib götürəm.
Hamı Adəm övladı,
Anamız da Həvvadı.
Beləsə, bu dünyanın
Nə doğması, nə yadı?..

Qamış

Qış oldu quruyub itirsən,
Yaz oldu cücərib bitirsən.
Hər buğumun bir qarış,
Səni nə tərifləyən,
Nə pisləyən olmamış.
Sözsüz, çoxları bilir ki, sən
“İsgəndərin uzun qulaqları var”
deyən
tütəyisən.
Bəlkə ondan da əvvəl
səs verib balabana
çalındın yana-yana,
“Çoban bayatısı”nı gətirdin
Azərbaycana.
Qamış,
nə olar,
bir az da özündən danış.

De ki, mən
“Cəngi”nin, “Yallı”nın səsiyəm,
Qədim bir xalqın
sevincinin gülüşü,
qəminin naləsiyəm,
Çaylarının harayı,
çəşmə zümzüməsiyəm.
De ki, mən
zurnanı dilləndirən
əsasının özüyəm,
Nəfəsli alətlərin
çoxusunun gözüyəm.
Koroğlu nərəsiyəm,
Babək təntənəsiyəm.
Elə buna görə, qamış,
qara zurna dünyaya səs salmış,
Bəmindən
düşməyə nifrətin sədası ucalmış.
Zilin – döyüş səsi,
qəhrəmanların qələbə müjdəsi.
Hər zaman, hər yerdə
carçı oldun, qamış,
Səşindən qaval daşının
ritmləri duyulmuş.
MİN oyun qurdun, qamış,
hələ oyunun qurtarmamış.
Zaman gələcək, sən
Qarabağ adlanan yurdunda
əl-əl gəzəcəksən,
Düşmənin boyuna ölçüləcəksən!

Hədiyyə ŞƏFAQƏT
(*Şəki*)

***

Sən bir də doğulmaq istərsənmi, Şəms?
İstərsənmi?
İstərsənmi...
İstərsənmi,
gəcələr
daş divarlı qaranlıq hücrələrin
soyuq döşəməsində uyumaq,
gündüzlər
dar dəhlizlərində dolaşmaq məbədin...
Eşq!
Və gözləmək...
Sonra uzuuuun bir yolçuluq başlarkən...
Ruhun kəpənək qanadları kimi zərif,
ayaq səslərin torpağın ovcunda daşınırmış kimi
yupyumşaq...
Özün
külək-külək şeirlər kimi azad
olacaqsan...
Və sən...
Son baharda,
açılarkən
sarı çöllərdə ümid çiçəkləri
Bir daha məndən doğulmaq istərsənmi,
Şəms,
İstərsənmi?..
Bətnim – məbəd kimidir,
Şəms,
Məbəd kimi...
Gəl!!!

***

...Qadın
səhərdən
bir ovuc günəş işığı saxlamışdı...
Axşamüstü
əllərini göylərə açıb
qəfil yağan yağışın altına tutdu...
Damcılar
günəş işığına qarışdı...
Qadın dalıb getmişdi...
Yağışdan qaçıb
daldalanmağa tələsən adamlar ötüb keçərkən
qadına toxunmamağa çalışırdılar
ovcundakı dəlilik dağılmasın deyə...
Əslində...
Hamı gün işığı dolu ovcunu yağışa açmaq istərdi,
Amma səhər heç kim
əlini günəşə uzatmamışdı...

Ramiz ÖRSƏR
(*Şəki*)

Süd kimi bir gün

Süd qoxulu, süd rəngində,
süd kimi bir gün
asılıb göy üzündən,
İçində üzüböz külək,
həsrət, sən, bir də mən.
Günəşin istisindən
yorulmuş it kimi şöngüyərək
ağacların budaqları arasında
inləyir külək,
Həsrət ortalıq xarabada
yorulub,
Elə bil nə müddətədi
yol gəlib arabada.
Ayrılıq xəttinin bu başında sən,
o başında – qürbətində mən.
Süd rəngli, süd qoxulu,
süd kimi bir gün
asılıb göy üzündən.
Mən – ana südündən yanıq,
Sən – ruhu yetim, qəlbi qırıq.
Həsrət vüsalın ürək yağıyla
əzizlənilir, bəslənilir,
Vüsalın dodaqları nə dinir,
nə səslənilir.
Nə işə danışmaq istəyir külək...
Gəl günün sevincləri növbəsinə
yazılaq,

başımıza nələr gəlir görək.
Süd qoxulu, süd rəngində,
süd kimi bir gün
çoxdandı qarşıma çıxmır,
ələ düşmür, əlimi sıxmır,
Üzümüzə açılan sıradan bir gün...

Körpə təbəssümü

Heyva çiçəyi,
o çiçəyin ləçəyi
körpə təbəssümü.
Özü də,
qıçılısı da
çiçək qoxuyur,
Ana körpəsinin istəyini
onun təbəssümündən oxuyur.
Sirr dolu,
sehr dolu yaraşdı
körpə təbəssümü,
Bu gündən sabaha
kəmənd atan
nurdu, işıqdı
körpə təbəssümü.

Racik AĞACANI
(*Qəbala*)

Beş yurd

(*udi dilində*)

Nijluyan, Nişe beş yurd, beş vətən,
Kalboğoxune mande yaynak' me məsk'ən.
Q'orişen, efen, taysun gözəlben,
Əm-əmə duği bakalt'u avuzben.
Ma c'evk'en eyexun muza, ədətə,
Kalboğoxun mandi kala nemətə.
Oşin nəsilxonal yaxun ext'eq'an,
İçoğoy nəsilxo həmişəluğ tadeq'an.

Yurdumuz*

Nicliyik, Nicdir yurdumuz, vətənimiz,
Babalardan qalib bizə bu məskən.
Qoruyaq, saxlayaq, gözəlləşdirək,
Qol-qola tutub varlığımızı artıraq.
Unutmayaq dilimizi, adətlərimizi,
Babalardan qalan böyük neməti.
Gələcək nəsilələr bizdən öyrənib,
Öz nəsilərinə həmişəlik versinlər.

Qoşqar QARAÇAYLI
(*Qəbələ*)

Sevgi yağışı

Tənhalaşıb dərdə-qəmə batmayın,
Özünüzi oda-közə atmayın,
Bu yağan yağışa çətir tutmayın, –
Bu yağan yağışda sevgi ətri var.

Dərbəndə, Təbrizə, Laçına yağsın,
Göyçəyə, Murova, Xaçına yağsın,
Açın, ovcunuzun içinə yağsın, –
Bu yağan yağışda sevgi ətri var.

Qızıl gözəllikdi, dürr gözəllikdi,
Varsa gözəllikdə sirr, gözəllikdi.
Hər düşən damcısı bir gözəllikdi, –
Bu yağan yağışda sevgi ətri var.

Nə hava dəyişsin, nə günəş çıxsın,
Nə zaman tələssin, nə ömür axsın...
Yağsın səhərədək, kaş elə yağsın, –
Bu yağan yağışda sevgi ətri var.

Bahar SƏMİN
(*Şəki*)

Kədər

Kədər...

İnsanı sonsuza qədər izləyən bir hiss,
Sevinci əsir tutub, iztirabları, ağrıları özünə tabe edən bir güc...

Kədər... Hər ani xoşbəxtliyin özülündə, kökündə gizlənən,
görünməzlik iksirini başına çəkib görünməyən,
Əslində hər görünən sevdanın qara kölgəsi.

Kədər... Kainatın özü kimi sirli bir duygu.

Göylərdə cövlan edən

buludların toqquşmasından yaranan ildırımın özü.

O işığın nəhəngliyində görünən yarılmalar...

Kədər... Tutqun havada görünməyən yol,

Tutqun baxışlarda görünən zəif işıq seli...

Kədər... Yerdən göyə qalxan nalə,

göydən yerə baxan bir cüt göz.

Kədər... Qurumuş dodaqlarda bir damla su, yanar su.

Yanar atəşin içində cövlan edən alov dilimi...

Ümitsizlik içində qıvrılıb yatan körpə uşağın layla arzusu,

Övlad itirib canlı heykələ dönmüş ananın gözlərində
qurumayan göz yaşı.

Sevən bir ürəyin illərlə yol gözləyib,

zəifləmiş gözlərində qalıb qarımış arzusunun sonu...

Kədər... Qərib bir şairin yaxınlarının yada çevrilməsi,

doğmalarının bir addımlığında üşüməsi,

ömrünün baharında qışa dönüb solması,

bir toplumun içində

amansız həyatla barışması,

insan adlı məxluqatdan qaçması,

səhranı özünə məkan seçərək
yalnızlıqla barışması,
amansız qanunların hökm sürdüüyü
bir dünyada qəddar tənhalıqla nikahlanması...
Kədər... Dünyaya yenicə gələn bir körpə,
qərib dünyada yetim sakinliyin başladığı
ömür karvanının ayaqları altında
əzilən qum dənələri.
Kədər... Çoxluğun içində bir boşluq,
boşluğun içindən yüksələn səslər,
nalələr, qışqırıqlar, çırıntı sədaları.
Dünyanı bürüməkdə olan
təkgözlərin, tərəgözlərin fitnə-fəsadları.
İnsanlığın qəsdinə duranların
rəngarəng maskaları.
Nəfsi acların, hərislərin
pul sevdasının məhvə sürükləyən cəhənnəmi.
Kədər...
Cənnətdən qovulmuş Adəmin ömürlük qismətini?!

Əfsanə ABDULLAYEVA
(Şəki)

Bağışladım baxışlarına

Qəbahət özünün, günah özünün,
"Bağışla" söyləmək belə çətindi?
Sənin ayrılığa varmış dözüümün,
Qürurlu dayanmaq xasiyyətindi.

Yenə ilk addımı məndən umursan,
Yenə gözləyirsən "barışaq?" deyim,
Bu sevən qəlbimi niyə qırırsan,
Sənin mənə qarşı yoxmu istəyin?

Həmişə günahsız olduğum halda
Səni sevdiyimçün əyilmişəm mən.
Daha yorulmuşam, inan, bu yolda
Bir gör nələr-nələr itirmişəm mən.

İnan ki, dəyməzsən, qədirbilməzəm,
Səninçün tökdüyüm göz yaşlarına.
Deyərdim: "Bir ömür üzün
gülməsin",
Amma bağışladım baxışlarına.

Sevdasına birinin

Səndən uzaq yaşaya,
Əlin ona çatmaya.
Hər gün qonaq gedəsən
Röyasına birinin.

Öz-özünü yaxasan,
Dərddən göyə çıxasan,
Pəncərədən baxasan
Dünyasına birinin.

Hər dərdinə yetəsən,
Ürəyində bitəsən,
Bir gün qurban gedəsən
Sevdasına birinin.

O can mənsiz qəm yemir,
"Geri dön, qayıt" demir.
Qərq olasan bir ömür
Dəryasına birinin.

Mamed MAMEDOV
(*Zaqatala*)

Бубаял

(*avar dilində*)

Хизаназ дунялалда бер бичларабго,
Плакьуба, глазият цланал бубаял,
Гъазул роххараб кьо бехъараб мехалъ,
Рохунтун ригригун хланал бубаял.

Берлъиги бубайзул чанги кам-касир,
Жидел унти-дард хизаназда бицине гуре,
Порцциглан кунангур, кьитли щанегур,
Сордоял, макьуял танал бубаял.

Киналго хларазул чуриги бунахл,
Боунгур бубайзул кинабго бунахл,
Буба-дидайзи хлурмат гьубузи,
Сахлъунго гьузуй кьимат гьубузи.

Analar*

Övladı dünyaya göz açan gündən,
Əziyyətini çəkən analar.
Onların xoş gününü görəndə
Sevinci aşıb daşan analar.

Nə qədər dərdi-səri olsa da,
Övladlarına bildirməz analar.
Gecələr rahat yata bilməz,
Yuxusu ərsə çəkilən analar.

Dünyasını dəyişənə min rəhmət olsun,
Analara sağlıqda qədir-qiymət olsun,
Ata-ana qədrini bilməyənlərə,
Bu dünya durduqca min lənət olsun

---

*Azərbaycan dilinə Zümrüd Ağakışiyeva tərəfindən tərcümə edilmişdir.

Salam olsun

Salam olsun bizdən ulduza, Aya,
Salam olsun bizdən bütün dünyaya!
Azərbaycan dünyada bir danədir,
Gözəllikdə başqa bir əfsanədir.

Salam olsun bizdən bütün dünyaya,
Salam olsun gözəl Azərbaycana!
Folklorumuz qədim bir ənənədir,
Zaqatala bu işdə yeganədir.

Salam olsun hər oğula, hər qıza,
Salam olsun qışa, yaza, payıza.
Tanrı bizə hər daima yar olsun,
Azəri övladı bəxtiyar olsun.

Tambura aid bayatılar

Tamburun var beş bəndi,
Gəzəram şəhər, kəndi.
Məni tapmaq istəsəz,
Axtarın Dardoqqaz kəndi.

Tambur çalan beş barmaq,
Beşi də qızıl barmaq.
Hər kəsin işi deyil
Tambur çalib oxumaq.

Tamburun iki simi,
Qırar hər cür tilsimi.
Mənə öz yarım gərək,
Neynirəm özgəsini.

Elçin HACIYEV
(*Oğuz*)

Həyat eşqi

Bir səhər açılır, bir Günəş doğur,
Günəşin telləri dur deyir mənə,
Dünəni sevinclə başa vurmuşam,
Bugünüm sevinclə qur deyir mənə.

Mənə fərəh verir şirin təbəssüm,
Anamın ilk sözü – sabahın xeyir.
Samovar qaynayır, süfrə açılıb,
İçimdən gələn səs xoşbəxtsən deyir.

Güc verir baxdıqca ana təbiət,
Qarışqa daşıyır dən yuvasına.
Günəşin telləri döyəclədikcə
Çəkilir dağlardan çən yuvasına.

İlahi, nə gözəl duyğular varmış,
Təbiət can verir "yaşa" sözüne,
Yaşamaq başlayır baxışlarından,
İnsan inam versə özü özünə.

Məni dəli edir dağ gözəlliyi,
Günəşin telləri göyə millənib.
Şirin bir gizilti keçir canımdan –
Məşədən neçə göz mənə zillənib.

Neynirəm dövləti, neynirəm varı,
Ömrümün ən gözəl gənclik vaxtıdır.
Üstündə yatdığım bu sal çay daşı
Dünyanın ən gözəl şahlıq taxtıdır.

Kənan RZA
(*Oğuz*)

Bir qadın

Bir qadın qəhqəhə çəkir ürəkdən,
Bir qadın ağlayır hardasa uzaq.
Bir qadın qəlbində min bir məhəbbət,
Bir qadın eşq gəzir əlində çıraq.

Bir qadın ərinə baş tacı olur
Sevgisi, diqqəti, şirin diliylə.
Bir qadın dilindən çox acı olur,
Çürüdür ömrünü nifrət, kiniylə.

Bir qadın ərini hörmətli edir
Öz namus-isməti, həya-arıyla.
Bir qadın ərini bihörmət edir
Verdiyi əxlaqsız bir qərarıyla

Bir qadın yanında övladı, əri,
Keçirir ömrünü xoşbəxtlik içrə.
Bir qadın çox çəkib ərindən ziyan,
Boşanıb, tək qalıb min qınaq ilə.

Bir qadın evinin ağbirçəyidi,
Oynayır evində nəvələriylə.
Bir qadın küçədə evsiz-eşiksiz
Tək qalıb baş-başa kədərləriylə.

Cəmiyyət qadına versəydi dəyər,
Olmazdı qəlbində yara qadının.
Mən tanrı olsaydım bəşərə əgər,
Yazmazdım taleyin "qara" qadının...

Mətanət KƏRİMOVA
(*Oğuz*)

Dünyanın rəsmi

Rəssam olmaq istəyirəm:
çəkim bir insan rəsmi – əli silahsız.
Rəssam olmaq istəyirəm:
çəkim bir insan şəkli – gözləri yaşsız.
Rənglərin ən gözəli
hansı olsa nə fərqi?
Lap elə yaşıl olsun,
çəkim yaşıl çəmənli.
Uşaqları oynayan,
gülən bir dünya çəkim,
Masmavi göy üzünü,
ışıqlı səma çəkim.
Bir də pozan götürüm,
silim nifrəti, kini
insanların üzündən.
Silim övlad dərdini
anaların qəlbindən.
Mən götürüb fırçanı
batırıb o rənglərə
bircə qanı-qadanı,
ölüm-itim çəkməyim,
kin dolu, nifrət dolu,
qəzəbli üz çəkməyim!
Bir azacıq təbəssüm
çəkim mən simalara.
Tərtəmiz bir dünyanı
tanıdım insanlara.

Georgi KEÇAARI
(*Qəbələ*)
/1930-2006/

Sa kala Vətənzaxbu
(*udi dilində*)

Sa kala Vətənzaxbu,
İz s'i Azərbaycanə.
Mə Vətənəxun sa ği
Zu cöybakal tezu.
Sa kala Vətənzaxbu,
Şahdağaxun Araza,
Şot'o me belxun t'e bel
Tarapsa taşanan za.
Çurezsa me Vətəni
Buloş turin tarak'az.
K'azax, Gəncə c'ovaki
Göygölə, Kürə ak'az.
Lənkərana, Şəkinə
Tarapsunez çuresa.
Q'arabağı hər jəna
Bul k'os'bsunez çuresa.
Sa kala Vətənzaxbu,
İz s'i Azərbaycanə.
Mə Vətənəxun sa ği
Bez ük' cöybakal tene.

Bir böyük Vətənim var*

Bir böyük Vətənim var,
Adı Azərbaycandır.
Bu Vətəndən bir gün də
Mən ayrılmayacağam.
Bir böyük vətənim var,
Şahdağdan Araza qədər,
Onu başdan-başa
Gəzdirin məni.
İstəyirəm bu Vətəni
Başdan-başa piyada gəzəm.
Qazaxı, Gəncəni keçib,
Göygölü, Kürü görəm.
Lənkəranı, Şəkini
İstəyirəm mən gəzəm.
Qarabağın hər daşına
İstəyirəm baş əyəm.
Bir böyük Vətənim var,
Adı Azərbaycandır.
Bu Vətəndən bir gün də
Ürəyim ayrılmayacaq.

*Azərbaycan dilinə Robert Mobili tərəfindən tərcümə edilmişdir.

Beş ayiz

(udi dilində)

Bəğ çartk'at'an buruğoy belxun
Muğurbaki hər ği usum
Səsə duği muq'ük'exun
Əşe burqsa beş ayizen.
Tarak'ayin hər sa gala,
S'i t'ap'esa beş ayizin.
İj c'ovaki, joğul baki,
Şampi s'is'ik' qayqayeşi,
C'ik'urxoxun c'oç'a-mas'i
Varde çuksa beş ayizen.
Tarak'ayin hər sa gala,
S'i t'ap'esa beş ayizin.
Muç'a karxi, sa tarapi
Kulbak' həvq'i, arum tapi,
Üşe-ğena ereq' zapi
Tene çarksa beş ayizen.
Tarak'ayin hər sa gala,
S'i t'ap'esa beş ayizin.

Kəndimiz*

Gün doğanda dağın başından
Hər gün tez oyanıb,
Şad ürəklə səs-səsə verib
İşə başlayır kəndimiz.
Hansı yeri gəzib dolansan,
Adı vurğulanır kəndimizin.
Qış keçib yaz gələndə,
Əlvən güllər açılarda
Budaqlardan ağ-qırmızı
Güllər qoparır kəndimiz.
Hansı yeri gəzib dolansan,
Adı vurğulanır kəndimizin.
Şad yaşayaıb, birgə gəzib
Barama dənləyib, buğda biçib,
Gecə-gündüz fındıq yığıb
Qurtarmayır kəndimiz.
Hansı yeri gəzib dolansan,
Adı vurğulanır kəndimizin.

*Azərbaycan dilinə Robert Mobili tərəfindən tərcümə edilmişdir.

Nadir Ziyadlı QIPÇAQ
(Qax)

İnsan

Dağlar –
torpağın ağırları...
Şəlalələr –
ağırların göz yaşları...
Dənizlər,
ümmanlar –
göz yaşlarının
başdaşları...
Buludlar –
cadar-cadar olmuş torpağın
yorulmuş,
göz yaşı hopmuş nəfəsi,
Özünə qayıtmaq həvəsi...
Əli hər yerdən üzülən
İNSAN,
bir az dağdı...
bir az şəlalə...
bir az bulud...
bir az da
dəniz və ümman...

Bənövşə

Adın gələndə hər gün
kəndim gəlir şəhərə.
Bir körpə uşaq bu dəm
əridərək şəhərin
boyda-boyda evlərin
Kol dibində rahatca

səni dərir, bənövşə...
Adınla sevilənlər
əhdi-peyman bağlayar,
Vüsala yetməyənlər
adın gəlsə, qan ağlar.
Qayğısız bir uşaqsə
kol dibində rahatca
səni dərir, bənövşə...
Əl-ələ tutar qızlar,
oğlanlar yolda qalar.
Hansı bir dəstədənsə
gündə bir qız azalar.
Qayğısız bir uşaqsə
kol dibində rahatca
səni dərir, bənövşə...
Bəndə düşən o qızı
görməz daha uşaqlar,
Yaş ötər yavaş-yavaş,
illər bizi qucaqlar.
O illərdən xatirə
bəndə düşən qız qalar.
“Bənövşə, bəndə düşə”,
səs bütün kəndə düşə,
Bəndə düşən o qızdan
yuxular kəsə düşə...
Mən burda yetim-yetim
boyun бүkdüyüm anda
Qayğısız bir uşaqsə
kol dibində rahatca
səni dərir, bənövşə...

Nüyvər ŞƏRİFOVA
(Qax)

Xocalının qan gölləri qurumaz

Necə edim bu ürəyə döz deyim,
Neçə kərə qələm tutum, söz deyim.
Alınmadı bu qisaslar, yüz deyim,
Xocalının qan gölləri qurumaz –
İllər-illər tutsam matəm, tutsam yas.

Bu acını necə büküm, bələyim,
Göz yaşına səs vermədi fələyim.
Mən başıma daşmı, külmü ələyim,
Xocalının qan gölləri qurumaz –
İllər-illər tutsam matəm, tutsam yas.

Ha çağırıdığ, yetmədilər dada heç,
Qarabağdan yan keçmədi qada heç.
Bizim kimi kimsə düşməz oda heç,
Xocalının qan gölləri qurumaz –
İllər-illər tutsam matəm, tutsam yas.

Ələm-ələm nalələri ucaldı,
Zalım yağdı bu fəryaddan güc aldı.
Atam, anam bir gecədə qocaldı,
Xocalının qan gölləri qurumaz –
İllər-illər tutsam matəm, tutsam yas.

Tahirə SULTAN
(*Balakən*)

Vətən

Çiçəyim, gülüm Vətən,
Ağzımda dilim Vətən,
Könlümdə daşıyaram,
Üzüksə əlim, Vətən.

Dağlarında qarın var,
Bağlarında barın var.
Düz, vəfalı yarın var –
Xəbər ver gəlim, Vətən.

Uzaqlarda yanırım,
Həsretindən sınıram.
Səni hər an anıram,
Hicranın zülüm, Vətən.

Haqqına tapınaram,
Qul ollam qapına mən.
Atlannam atına mən,
Olaram dəlin, Vətən.

De, sənə nə verdim ki?
Mən yazan bir əldim ki...
Qoynuna tez gəldim ki,
Sevgini bilim, Vətən!

Mayis KEÇAARI
(*Qəbala*)
/1939-2011/

Nəvə

(*udi dilində*)

Nəvəzaxbu, dəcəl nəvə,
Dünyənin sa gözəl nəvə.
Dirist' ğinə çurk'al tene,
Axşumk'ale, açik'ale.
Sa ği pine: «Kalba, taki,
Xene gamat haq'a zaynak',
Xe eçalzu bez kalnaynak'».
Əyc'indəri iz çuresit'u
Taşı hazq'i zu şot'aynak'.
İsə, mila, t'e ğinəxun
Xene eşt'a iz kalnaynak'.

Nəvə*

Nəvəm var, dəcəl nəvəm,
Dünyanın gözəli nəvəm.
Gün boyu sakit durmaz,
Gülər, oynayar.
O, bir gün dedi: "Baba, get,
Bir kuzə al mənə,
Nənəmə su gətirəcəyəm".
Səhəri günü istədiyini
Gedib aldım onun üçün.
İndi budur, o gündən bəri
Su gətirir nənəsinə.

---

*Azərbaycan dilinə Robert Mobili tərəfindən tərcümə edilmişdir.

Vasif ZÖHRABOĞLU
(*Şəki*)

Sən nə gözəl unudursan adamı?

Könlüm küsdü sevgilərin dadından,
Çoxmu gördün sən mənə bir salamı?
Elə gözəl çıxıram ki yadından –
Sən nə gözəl unudursan adamı!..

Necə sevdim, necə gəldin xoşuma,
Ötən günlər xatirədir bir udum.
Mən haranın külün töküm başıma –
Heç bilmirəm səni necə unudum.

Hələ ki səbrimin daş tərəfisən,
Hələ ki yaramda duz saxlayıram.
Sən mənim ömrümün qış tərəfisən,
Səndən ürəyimi buz saxlayıram.

Könlüm küsdü sevgilərin dadından,
Çoxmu gördün sən mənə bir salamı?
Elə gözəl çıxıram ki yadından –
Sən nə gözəl unudursan adamı!..

Yuxu kimi bir şeir...

Sual var ki, vahimədir, qorxudur –
Bü dünyaya axı niyə gəlmisən?
Ömür nədir – birnəfəslik yuxudur,
Oyanırsan, görürsən ki, ölmüsən.

Fikir-fikir göy üzünə uçmaqmiş
Düşüncənin dərin olan tərəfi.
Öz bəxtindən gizlənməkmiş, qaçmaqmiş
Yuxuların şirin olan tərəfi.

Yuxudurmu Tanrımızın özü də?..
Göy üzünə yeri çəkə biləydik.
Saat kimi yaradaydı bizi də,
Darıxanda geri çəkə biləydik.

Yuxu yozduq, dilə tutduq suyu da,
Arzuları bənd-bənd hörə bilirik.
Gözəl Tanrım, nə yaxşı ki, yuxuda
Nə yaxşı ki, yuxu görə bilirik.

"Niyə"lərin, "axı"ların içində
Yenə sabah oyanırıq, gün çıxır.
Milyon-milyon yuxuların içində
Təkcə ölüm yuxumuzdan çin çıxır.

Zaur İLHAMOĞLU
(Şəki)

Sonra get

Gedirsən, gedəni saxlamaram mən,
Məndən nə istəsən verim, sonra get.
Gözlə, o getdiyən yollar üstünə
Bir güldən-çiçəkdən sərim, sonra get.

Gəlmişdin qəlbimi oxlamaq üçün,
Yuxulu dünyamda yuxlamaq üçün.
Yolüstü əlində qoxlamaq üçün
Səninçün qızılgül dərim, sonra get.

Tələsmə, bir dayan, bir az səbr elə,
Saçları dağınıq getmə gəl belə.
Deyərlər dəlidi, düşərsən dilə,
Yaxın gəl, saçını hörüm, sonra get.

Sənə kim olacaq dost mənim kimi,
Kim olar qəlbini yeni hakimi?
Əvvəllər gördüyün ölməz sevgimi
Son an gözlərində görüm, sonra get.

Sənə mən neylədim ki?

Bir sual məni salır
fikir burulğanına,
Qəlb yerini dəyişdin
başqa qəlb ünvanına.
Cavab ver, and verirəm
səni Yaradanına –
Sənə mən neylədim ki?

Sən idin bu dünyamın
həm Günəşi, həm Ayı,
Sənə qurdum könlümdə
gözəl sevgi sarayı.
Dəyərimdən, qayğıdan,
nəvazişdən savayı –
Sənə mən neylədim ki?

Gül ətirli baharım
çovğunlu qışa döndü,
İçimdəki acılar
gözümdə yaşa döndü.
Qəlbimdəki arzular
qanadsız quşa döndü –
Sənə mən neylədim ki?

Heç bir şeyi əvəzsiz
buraxmır o Yaradan,
Nə etsə qarşılığın,
əvəzin görür insan.
Sən də yeni sevgindən
soruşarsan bir zaman:
– Sənə mən neylədim ki?..

Aşot UDİNOĞLU
(*Qəbala*)

Kala Kalba

(*udi dilində*)

Şot'ay s'i bitovt'oğoxunun alane,
Şot'ay ga bit'ovt'oğoxun kalane,
Vəynak' saat'luğ balone.
Heydər kalba, Kala Kalba
Muqluğə baki şo ki hare,
Buruğ k'inək'şo amdare,
Me oçalin zorba ğare,
Heydər kalba, Kala Kalba.
Bəteneği iz elmoğo,
C'ək'epi soğo-soğo,
Duği saneki pist'oğo
Heydər kalba, Kala Kalba.
T'e ğimxo tene çurpi qoş,
Çureşi yax, xalga, buloş,
Gane biq'i beş ük'e boş,
Heydər kalba, Kala Kalba!

Böyük Baba*

Onun adı hamıdan yüksəkdir,
Onun adı hamıdan üstündür,
Sizə yaxşılıq edəndir
Heydər baba, Böyük Baba.
Sevinc oldu o ki gəldi,
Dağ kimi bir adamdır,
Bu torpağın qüvvətli oğludur,
Heydər babam, Böyük Baba.
Canından keçdi,
seçdi bir-bir,
pisləri vurub-yıxdı
Heydər baba, Böyük Baba.
O günlərdə çəkilmədi geri,
Sevdi bizi, öz xalqını tam,
O, yer tutdu ürəyimizdə,
Heydər baba, Böyük Baba!

*Azərbaycan dilinə Robert Mobili tərəfindən tərcümə edilmişdir.

Baş redaktordan:

*Təqdim etdiyimiz ədəbi nümunələrin bəyəniləyinə ümid edirik.
"Region" əlavəsinin növbəti səfəri isə Naxçıvan Muxtar
Respublikasının bölgələrinə olacaq.
Mətnlərinizi gözləyirik*

«RS Poliqraf» MMC-nin mətbəəsində çap olunmuşdur.

Çapa imzalanıb: 25.04.2017. Ofset çap. Ofset kağızı.
Format: 70x100 1/16. Həcmi 9,5 ş.ç.v. Tiraj: 1000 nüsxə.
Qiyməti razılaşma yolu ilə.

"RS Poliqraf" MMC
Bakı şəh., A.Məmmədov küç., 113
Tel./faks (+994 12) 437 08 20